

100.YILINDA KUTÜ'L-AMARE ZAFERİ

Caner ARABACI*

Kütü'l-Amare Zaferinin kazanılışının yüzüncü yılındayız. Yakın tarihimizin Çanakkale'den hemen sonra ama Çanakkale kadar önemli bir zaferi olan Kut, unutulmuş hatta unutturulmuş bir zaferimizdir.

Aslında Kut Zaferinin unutturulmasında, Orta Doğu coğrafyasından çekilişimiz, Musul'u, Kerkük'ü, Erbil'i, Süleymaniye'yi daha doğrusu kendi varlık sebebimiz hatta dayanağımız durumunda olan kültür coğrafyamızın unutturulması vardır. Köklerinden, dal ve kollarından soyutlanan ve sadece Batı Medeniyetini görüp tanıyan bir devlet haline getirilme sürecinin bir parçasıdır bu olay. *“Anadolu, çevresi ile bağları budanmış bir dikdörtgen haliyle bulunduğu coğrafyada varlığını nasıl sürdürecektir”*, sorusuna, *“Batı/Hıristiyan Medeniyeti ile bütünleşerek”* cevabının verildiği bir anlayışın sonucu olarak Kut unutturulmuştur. Aslında, dört yüz bin sterline, 1926'da Musul petrolerinden yüzde onluk payı satışımız, bu anlayışla çok yakından irtibatlı. Zamanlama itibarıyla farklılar olsa da Musul deyince Misak-ı Millî ile birlikte hop oturup hop kalkan bir millî direniş ruhunun, 1926'dan itibaren küllendirilmesi manidardır. Kut Zaferinin verimlerinin devşirilmemesi; Bağdat'ın, Musul'un hatta Urfa'nın, Antep'in işgali gibi acı bir sonucu getirmiştir. Urfa ve Antep kurtarılırken, 1920 ile 1922 arasında Kaymakam Özdemir Bey kumandasında Musul'u kurtarmak için bölgeye kuvvet gönderen Türkiye'nin, 1922'den sonraki fiziki ve ruhî çekilişinin artık bugün değerlendirilmesi gerekmektedir. En zor zamanlarda Musul'u kurtarmak üzere bölgeye kumandan, asker, silah gönderip bölge Müslümanlarını organize ederek, İngilizlere karşı Musul'u kurtarma mücadelesi veren Türkiye'nin, Lozan süreci ile birlikte gönderdiği kumandanı sahipsiz bırakıvermesinin nedeni nedir? Türk Ordusunun bölgeden ayrılmasından sonraki günleri, *“Kanlı akar Şattü'l-Arap”* diye değerlendiren bölge halkının, Filistin, Arabistan'la birlikte İngiliz emperyalizmine terk edilmesinin anlamı nedir? *“Kendi canının derdine düşen Türkiye'nin, artık kendine çizilen sınırlarının dışına bakacak gözü yoktu”*, diye iç teselli aramak doğru mudur? Çekiliş düşüncesi, gerçekte bir tükenmişlik sendromu ile birlikte, yeni inanç, medeniyet, değer arayışının doğal bir sonucu mudur?

Kut Zaferinin yıldönümünde, yakın tarihimizi yeniden anlama; doğrumuzu, yanlışımızı görme çabamızın olması gerekir. Cehenneme çevrilen Orta Doğu; bombardımanlarıyla ateşi artıran Rusya'nın, alevlendirdiği fitne ateşi ile ABD'nin, İsrail ve İngiltere'nin, Fransa'nın değil; İslâm coğrafyasıdır. Ölen ve öldürenin Müslüman olduğu, hizmetin Haçlı koalisyonlarına verildiği bu acılı coğrafyanın, Kut vesilesi ile yeniden değerlendirilmesi herkese görev durumundadır. İstesek de istemesek de Dicle ve Fırat'ın Anadolu'dan beslenerek aktığı o bereketli topraklar, bizi kendisi ile ilgilenmeye zorlamaktadır. Anadolu olmadan Şattü'l-Arab olabilir mi, artık düşünülmelidir. Diyarıbekir ile Musul'un, bitki örtüsünden içtiği suya varıncaya kadar benzerliği, göz ardı edilebilir mi? 1920'lerde TBMM'ne bağlılık mektupları yazan Iraklı Müslümanların sesinin, Kerkük ağıtlarının unutulması mümkün müdür?

Amerika'yı, Avrupalı devletlerin müdahalelerinden uzak tutmak için, *“Amerika Amerikalıdır”* düşüncesini doktrin haline getirip iç oluşumu sağlamaya çalışan ABD'liler gibi; dış müdahaleci emperyalist güçler karşısında Orta Doğuların da kendi doktrinlerini

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

artık geliştirmeleri gerekmektedir? Enerji kaynaklarına odaklanan güçlerin, asla insani endişe gözetmeden, adalet nedir hatıra getirmeden kışkırttıkları kirli çatışmalar, silahlandırılan örgütler ve azdırılan terör hareketleri ile yüz yıl öncesi gibi yeniden istedikleri gibi bölgeye kan, ateş üstünden düzen verme çabalarının artık geri tepmesi gerekmektedir. Terör örgütü ileri gelenlerinin, ABD ve Rusya yanlısı açıklamaları, emperyalistlerin silah ve planları doğrultusunda vahşi eylemleri gerçekleştirmeleri, artık terörün Haçlı maşası olduğu gerçeğini, zihinlere işlemesi gerekmektedir. Onun için silahlı terör örgütlerinin savunur gözüktüğu kesimler, aslında Haçlıların istismar araçları olarak seçildiklerinin farkına varmak, yeniden kendi değerlerine, kardeşlerine dönmek durumundadırlar. Çünkü Kut Zaferi de, Çanakkale gibi, Haçlılara karşı birlikte kazanılmıştı. Mehmetçik ile bölge insanından oluşturulan Arap taburları, Kürt silahlı birlikleri, Kut'ta Çanakkale'ye benzer bir zaferi tarihe yazdırdılar.

Burada, yüz yıl öncesinin Irak Cephesi çerçevesinde Kut Zaferi ve ardından gelen gelişmeler üzerinde durulacaktır. Başta Kut Zaferinin komutanı olan Halil Paşa'nın Hatıraları olmak üzere, Kut'ta esir edilen İngiliz komutanı Charles V. F. Townshend'in (1861-1924), tarih meraklıları ve harbiye öğrencileri için genişçe kaleme aldığı ayrıntılı hatıraları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri¹, Milli Kütüphaneye'den temin edilen dokümanlar, telif eserler değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

Irak Cephesi Niçin Açıldı

Irak Cephesi, bin yıldır süren devasa çatışma görölmeden doğru anlaşılamaz. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkileri, Selçuklularla başlayan Türk tarihinin genel seyri içinde ana karakterini koruyarak devam eder. Ama bu seyrin bazı dönemlerinde iniş-çıkış ve zikzaklar vardır. Uzun süre Osmanlı-Avrupa devletlerinin ilişkileri, hasım cepheleler halindedir. Tanzimat'tan sonra, Osmanlı elit zümresinin Batı Medeniyetine yakın tavırları üzerine, genel hasmane ilişkiler, klasik karakterini değiştirmiştir. Artık Avrupa, cepheden taarruz yerine, Osmanlı elit zümresini elde ederek içteki maşaları aracılığı ile "Devlet-i Âliye'yi" çekip çevirmeyi düşünür. Bu gelişme, Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyetler dönemlerinde Hıristiyan Medeniyetini benimseyen, hatta bağlılık duyguları geliştiren okumuş zümrenin katkılarıyla, Avrupa lehine bir hayli mesafe alır. Tabi yeni gelişmeler, daha doğrusu Avrupa'nın yeni sömürgecilik stratejileri doğrultusunda, bazı Hıristiyan devletler, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma, hatta Islahat Fermanı sonrası itibarıyla Osmanlı'yı Avrupa birliğinin bir parçası gibi görme eğilimini ortaya korlar. Bunların başında İngiltere gelmektedir. İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma meyli, aslında Rusya'nın sıcak denizlere doğru yayılmasına, dolayısıyla İngiliz sömürge imparatorluğuna rakip çıkmasına karşı bir tedbirdir.

Fakat *Doksanüç Harbi* adıyla anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde artık dengeler değişmiştir. Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma sözü bırakılır. Yeryüzünde, sömürgeleştirilememiş Türk ve İşlam diyarı olarak sadece Osmanlı Devleti toprakları kalmıştır. Ama Osmanlı bedeni üzerinde, bir hayli ameliyat yapılmış bulunmaktadır. Cezayir 1830- Tunus 1870'te Fransa'nın; Kıbrıs 1878-Mısır 1882'de İngiltere'nin sömürgesi haline getirilmiştir. Dengelerin değişmesiyle Avrupa, Osmanlı bütünlüğünün parçası olan farklı dil ve dindeki toplumlara ayırıştırma faaliyetlerini artırmıştır. Artık "*Hasta Adam*" telkini o kadar işlenir ki, Osmanlı okumuşları da bu aşağılık söylemi benimser hale gelirler. Hiçbir canlı organizmanın, hasımlarına teslim olma gibi peşin yenilgiyi, canlılık/varlık sebebine uygun bulmadığı bir aşağılık kompleksi; zihin dünyası iğdiş edilmiş Osmanlı okumuşlarında revaç

¹ Belge temini ve transkripti, kitap, doküman temininde yardımcı olan Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü Bekir şahin Bey'e teşekkür ederim.

bulur. “1908 Reval buluşması”, sadece “İngiliz-Rus rekabetinin bir şekilde bağlanarak Osmanlı Devleti üstünde, bir görüş birliğine varıldığını” göstermez (Aydemir, 1995, 504). Durum aynı zamanda iç tükenişini gizleyemez hale gelen okumuş kesimle, dış saldırganların millete rağmen ittifakının da göstergesi durumundadır.

Artık İngiltere, Osmanlı Devleti’ne karşı peşin hükümlüdür. Onun için ittifak tekliflerini geri çevirmiştir. Çünkü parçalamanın yolu, savaşmaktan geçmektedir. Orta Doğu enerji (petrol) yataklarına hâkim olmak, vaat edilmiş (mukaddes) toprakların ele geçirilmesi, küresel ticaret güzergâhlarının kesiştiği Orta Doğu coğrafyasının ele geçirilmesini hedeflemektedir. Bu hedefler doğrultusunda bağlantılar kurmuştur. İşin fikri alt yapısı da oluşturulmuştur. Mesela Afrika elmas, altın madenlerinden yüklü bir servete sahip olan İngiliz siyasetçi Cecile Rhodes (Sesil Rod, ö. 1902), bütün servetini Arz-ı Mev’ud, Filistin ve Mezopotamya’nın İngiltere tarafından işgal edilmesi için bağışlamıştır. Vasiyeti, belirtilen yerlerin işgalidir. Bu doğrultuda Oxford Üniversitesinde, masraflarını karşılayarak gençler yetiştirilmesini sağlamıştır (Çulcu, 2007, 9, 54-55). Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki İngiliz üst düzey yönetimi, Osmanlı birliğindeki İslâm coğrafyasının parçalanmasına odaklanmıştır². Her vesile, odaklanılan hedefin aracıdır.

Onun için Irak Cephesi, Osmanlı Devleti, henüz fiilen Birinci Dünya Harbi’ne girmeden önce açılmıştır. 1914 Ekimi başında Poona Tümeninin 16. Piyade Tugayı, “Bombay’dan gizlice Basra Körfezi’ne sevk” edilir. “Tugayın görevi, petrol işlerinin güvenliği için körfezdeki Abadan adasının ve mümkün olursa Basra limanının işgali”dir. İngiltere, 5 Kasım 1914’te Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ettikten sonra tugayın geri kalanları ile birlikte bir tümen kuvvetinde yaklaşık 15 bin savaşçı gönderilir (Townshend, 2007, 53). Böylece savaş öncesinden hazırlıklarını tamamlamış bulunan İngiltere, işgale girişmiştir bile.

İngilizler, bundan sonra “Mezopotamya Seferi” dedikleri cepheyi büyütürler. Kuvvetlerini 15 Ekim 1914’te Bahreyn’e, 21 Kasım 1914’te Basra Körfezi’ndeki Fav Yarımadası’na çıkartıp işgali genişletirler. Piyadeleri Hindistan’ın Bombay şehrinden, topçular Karaçi’den gemilere bindirilen İngiliz ve Hintli birlikleri, 3 Kasım 1914’te Fav önlerindedir (Çulcu, 2007, 11).

Korkunç Gerçek

İngilizlerin bölge ile ilgili hazırlıkları, uzun süredir devam ettiği halde Osmanlı kuvvetleri, hazırlıksız yakalanır. Hatta İttihat ve Terakki hükümetiyle, Almanlarla sıkı işbirliği içinde olan ordu yönetimi, doğrudan vatanımızın bir köşesi olan Irak’ı işgale açık hale getirirler. Bu korkunç gerçeği, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliği, sadrazamlık, defalarca Harbiye Nazırlığı görevlerinde bulunan Mareşal Ahmet İzzet Paşa (1864-1937, Furgaç), *Feryadım* adlı hatıratında anlatmaktadır. Askeri stratejist olarak tanınan Ahmet İzzet Paşa, Birinci Dünya Harbi başlarında Irak’ta, ikişer tümenli iki kolordumuzun bulunduğunu belirtir. Yalnız bu kolordulardan 13. Bağdat Kolordusu, Erzurum’daki 3. Ordu’ya; 12. Musul Kolordusu da Suriye’deki 4. Orduya tahsis olunur. İtirazlar üzerine yalnız 38. Tümen, Irak’ta bırakılır.

² Meşhur İngiliz Başbakanı Kont Salisbury’nin yeğeni Kont Arthur James Balfour (1848-1930), 1902’de başbakan, 1915’te Dışişleri Bakanıdır. Çanakkale’ye 1915’te Yahudi Siyon Katır Birliği’nin gönderilmesi, İngiliz siyaseti ile Siyonist örgütün işbirliğinin köklü olduğunu göstermektedir. Balfour, 2 Kasım 1917’de Siyonistlerin teşvik ve dayatmaları ile Yahudiler için Filistin’de yurt/devlet kurulmasını Majestelerinin Hükümetinin desteklediğini, bunun için bütün gücünü harcayacağını belirten bildirisini açıklar. Daha sonra Balfour Deklarasyonu, Cemiyet-i Akvam’ın, İngiltere’ye verdiği Filistin Mandası metnine eklenmiştir (Çulcu, 2007, 56). Aynı deklarasyonun, ABD, Fransa ve İtalya tarafından da benimsendiği hatırlanmalıdır.

Akıl almaz bir gaflet veya hıyanet söz konusudur. Bu görevlendirmeler, akıl ve mantıkla ilişkili değildir. Zira Bağdat'taki güçler, kışta kıyamette iki katı mesafe yürütülerek, alışkın olmadıkları soğuk bir iklime gönderilir. Hâlbuki kuzeye, Anadolu iklimine alışkın Musul'daki kuvvetlerin gönderilmesi daha uygun ve mantıklıdır. Basit bir, mesafe, askeri durum hesabı bile yapılmaz. *“Irak'ta öteden beri İngilizlerin ihtirasları olduğunu bilmeyen çocuk bile yok”* tur. Kültür ve medeniyet beşiği, iyi yönetildiği takdirde *“feyz ve bereketi Nil, Pencap, Sind, Ganj havzalarına taş çıkartacak”* bir bölge olan Irak'ın; emperyalist bir devletin *“hırs ve iştihasını kabartıp tahrik ettiği apaçık”* bilinirken, *“böyle bir zamanda askerden boşaltılmasından daha büyük bir hata düşünülemez.”* Ayrıca Müslümanlar ve Şia gözünde, kutsal sayılan yerler Irak'tadır. İmam-ı Azam Türbesi, Hint Müslümanlarının sevgi besleyip bağlı oldukları Abdülkadir Geylanî'nin kabrinin bulunduğu yerlere sahip olan İngiltere, *“Hicaz'a koruyuculuk”* edecek, yönetimindeki Müslüman halkları kolayca kontrolünde tutacaktır. Irak'ı işgal, Hindistan'ı tehdit edebilecek bir gücün elinde olmasından iyi olacaktır. Üstelik Bahreyn adaları, Kuveyt ve Mahmera'yı hareket üssü haline getiren İngiltere, sömürgelerinden Irak'a birkaç günde asker getirebilecek durumdadır. Bu durumda Irak'ı boşaltmak, İngiltere'yi *“istilâya hırslandırmak ve davet etmekten başka bir şey”* değildir (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 210-211).

Üstelik Irak'tan çekilen güçler, *“yorgunluk, hastalık ve don yüzünden Hakk'ın rahmetine kavuşmaktan”* başka bir işe de yaramamıştır. Bu tümenler, *“yerlerinde kalsaydı, kuvvetle hükümlenabilir ki, İngilizler taarruza cesaret edemeyecek, etseler de başarılı olamayacaklardı. Buna yüzde doksan eminim. Vatanlarının dışında askerî hizmeti pek sevmeyen bütün Irak halkı –tabî ruh halini bilen, zeki ve mizacına aşına bir kumandan eline verilmek şartıyla- bu kolordu ve tümenlerin etrafına toplanacak, daha fazla kıtalar da kuracak, aşiretlerden külliyetli ve çevik bir süvari kuvveti bunlara arka çıkacak ve çeşitli ırmakları, nehirleri, bataklıklarıyla savunması çok kolay olan bu mübarek toprağı karış karış savunacak ve istilâcılara mezar edecekti. Fakat ne çare, yabancıların özel emel ve ihtirasları ve çeşitli çocukça vehim ve hayaller uğruna bu mukaddes toprak da düşman atlarının ayağı altında çiğnenerek elimizden çıkıp gitti.”* (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 211).

Ahmet İzzet Paşa'nın anlattığı, Birinci Dünya Harbi başlarındaki durum, apaçık gözükken bir haldir. Aslında İngilizler, gözlerini Basra Körfezi'ne bir buçuk asır önce dikmişlerdir. Hindistan'ın işgali ile birlikte başlayan bölge inceleme ve ele geçirme hazırlıkları, ince bir hesapla sürdürülür. Bölge halkı, yer altı, yerüstü zenginlikleri, petrol yatakları, nehir yolu ulaşımı özellikle incelenir. Birinci Dünya Harbi'nde karşı cephelerde yer alışımlar üzerine, zaten hazırlıklı olan İngilizler, asırlardır Osmanlı birliğinin önemli bir parçası olan bereketli Basra topraklarına saldırır. İngiltere böylece, belirtildiği gibi yalnız Hindistan yolunun güvenliğini sağlamayacak, İran-Irak bölgesine nüfuz edecek, enerji kaynaklarını kontrol edecek ve nehirler üzerinden kuzeye, Türkiye'nin kalbine doğru uzanacaktır. Cephe, Hindistan'dan beslenen İngiltere açısından bakılırsa, Osmanlı Devleti'nin merkezine uzaktır. İstanbul ile Basra arası 2728 km iken, Karaçi Basra arası çok daha yakındır. Üstelik İngiltere, avantaj olarak deniz-nehir taşıtlarını; asker, yük, mühimmat taşımada kullanmaktadır. Bu durum da işgali kolaylaştırmaktadır.

Osmanlı Genelkurmayı, başlangıçta gaflette ve gevşektir. Bölgeye, gereken önemi vermemiştir. İngilizlerin Basra'dan saldırısı üzerine, hazırlıksız yakalanan, oldukça zayıf hale getirilmiş Osmanlı kuvvetleri, işgale karşı direnemediği için kuzeye doğru çekilir. Zaten buraya cezalandırılmak üzere gönderilen birliklerle beraber, Basra Vilayeti askerî valisi Albay

Suphi Bey kumandasında beş bin civarında bir kuvvet vardır (Townshend, 2007, 56). Osmanlı kuvvetleri, 18-19 Kasım 1914'te Basra'yı terk eder. İngilizler, üç gün ardından boşaltılan Basra'ya, *"bir gece yürüyüşünden sonra 22 Kasım 1914'te dirençle karşılaşmadan"* girerler (Townshend, 2007, 57).

Basra vilayet merkezi olarak önemli basamaktır. İngilizler, nehir yoluyla Şattü'l-Arab'a, ardından Basra'nın 56 kilometre kuzeyinde olan Kurna'ya hareketle işgal büyütürler (Townshend, 2007, 57). *"İngiliz saldırısına karşı koymak için elde toplam yedi nizamiye piyade, 7,5 sınır ve 9,5 jandarma taburu, 3 eski sistem makineli tüfek, 36 mantelli top ve 150 kılıçtan ibaret bir nizamiye süvari kıtası"* vardır. Bu kuvveti püskürtüp, mukavemet görmeden Basra'yı işgal eden İngilizler, üstelik 38 Tümen komutanını, elindeki kuvvetle birlikte esir almışlardır (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 211-212).

Süleyman Askerî Bey

İngilizler Bağdat'a yönelince, savunma nihayet takviye edilir. Osmanlı kuvvetlerinin kumandanı değiştirilir. Binbaşılıktan yarbaylığa terfi ettirilen Süleyman Askerî Bey, Basra Valiliği ve 38. Basra Fırkası Kumandanlığına atanarak Basra'yı geri almakla görevlendirilir (*Harb Mecmuası*, Mayıs 1332, S. 9, s. 131).

Süleyman Askerî, bölgeye yabancı değildir. *"Bir iki yıl önce Bağdat jandarma kumandanı olup, her nasılsa halkın sevgi ve teveccühünü de kazanamamış"*tır. *"Başlarında vali ve kumandan olarak her zaman devletin çok büyük ricalini görmeye alışmış olan Irak ahalisinin gözünde kendisinin her anlamıyla küçüklüğünü örtmek ve gidermek için, Süleyman Askerî Bey, büyüklük ve şiddet göstermeye kalkışarak bu yüzden de herkesin kalbinin kırılmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte oldukça zekâ ve bilgi sahibi ve fevkalâde çalışkan, cesur ve mağrur"* birisidir (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 212).

Irak'a, böylece 3 Ocak 1915'te tayin edilen Süleyman Askerî, Trablusgarp, Balkan Harpleri'nden deneyimli olduğu üzere, bölgede yerli Arap ve gönüllülerden topladığı kuvvetlerle, verilen görevi yerine getirecektir. Irak hakkındaki görüşü, Şevket Süreyya'ya göre, *"çok dar ve çocukça"*dır. O, *"Irak'a asker göndermek cinayettir. Mevcut aşiretlerle düşmanı denize dökmek ve fazla olarak, Belucistan ve Hindistan'a kadar akınlar yapmak kabildir"* düşüncesindedir. Göreve gelince, Arap şeyhlerine, heyecanlı mektuplar yazar ve yazdırır. O, şeyhlerin, *"din yolunda, hemen aşiretlerini peşine takıp, kılıçlarını da çekerek, düşmanları önlerine katacaklarına, denize dökceklerine inanıyordu"*. Hemen toplayabildiği kuvvetlerle, Fırat-Dicle doğrultusunda hücumu geçer. Nasırıye'yi alır. Korna yönünde çöle dalar.

Korna civarında, insan hayalini zorlayan vuruşmaları gerçekleştirenlerden biri de Süleyman Askerî ile Trablusgarb'da da beraber olan, Çanakkale gazisi **Yüzbaşı Cemil Bey**'dir. Irak'ta defalarca karşılaştığı İngiliz kuvvetlerini *"tard ve perişan eden Osmancık Taburu"*nun kumandanı olan Cemil Bey, yüksek miktarda hücum eden düşmana, sınırlı bir kuvvet ile karşı gelir. Çatışmada, *"müthiş bir şarapnel parçası"* ile gövdesi parçalanmış, kolları kopmuştur. Fakat Cemil Bey, insanüstü bir güç harcayarak, o haliyle *"Allah Allah.. Hücûm.. Hücûm!.."* diyerek dört beş adım daha ileriye doğru yürüyüp sarı kumların üstüne düşer. Komutanları Cemil Bey'in *"tüyler ürperten feci manzara"*sı karşısında hayret içinde kalan Osmancık Taburu, son ve kesin bir hücumu kalkarak düşmanı yenmeye muvaffak olur. Cemil Bey, şehadeti ile bile, sevdiği vatanının bir bölümüne saldıran düşmana karşı, yeni bir fedakârlık ve zaferin hazırlayıcısı olmuştur. O dönem Şehit Yüzbaşı Cemil Bey, *"Bir Vücûd-ı Lâ-yemût"*

yani “ölümsüz bir vücut” olarak anılmıştır (“Bir Vücûd-ı Lâ-yemût”, *Harb Mecmû’ası*, 13/206).

Korna civarındaki heyecan ve başarıyı gören yirmi bin civarında Arap, Süleyman Askerî etrafında toplanmıştır. İleri hamlelerine devam ederek, 11 Mart 1915’te İngiliz-Hint süvarisine 300 kayıp veririr. Ama Şuaybe’de yaralanır. Bağdat’a tedavi için götürülür. Fakat sonucu bekleyemez. Tedavi görmeden çıkar. Ata binemediği için askeri harekâtı, arabadan idare eder. Taarruz edip Basra kenarına kadar ilerler (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 212; Aydemir, 1999, c. III, s. 183).

Süleyman Nazif’in tarifıyla, İngilizlerin önüne dikilen Süleyman Askerî, “*Bazen tek bir adam, koca bir orduya ruh olmak itibarıyla başlı başına bir ordu olabilir*” nadir bir şahsiyettir. “*İngilizleri Kurna kasabası önünde aylarca tutan kuvvet*”, Süleyman Askerî Bey’in pervasız şahsiyeti ile “*yine kendisinin seçmiş olduğu bir avuç kahraman*”dır. Korna önünde iki bacağından da gayet ağır şekilde yaralandığı için tedavi olmak üzere birkaç ay hareketsiz kalıp derman bulması gerekirdi. Fakat o, destan devirlerinin “*kahramanlarına yakışacak bir metanetle*”, yaralarının amansız ıstırabına aldırmandan Basra’ya kadar gelip sedye üzerinde kuvvetlerini idare etmiştir. Basra’nın on beş kilometre yakınındaki Şu’aybe müstahkem mevkiine taarruz eder. O, “*seyl-i huruşan*” yani coşkun akan/durdurulamaz sanılan İngiliz selinin durdurulabilir, hatta mağlup edilebilir olduğunu fiilen göstermek istemiştir (Süleyman Nazif, 1916, 131).

Şu’aybe’de yerli Araplar, gönüllülerden topladığı kuvvetlerle taarruza geçerek üç gün İngilizlerle savaşır. Yenilgiye uğrayan Askerî, Bercisiye koruluğu yakınlarında, sonucu kabullenemeyerek hayatına son verir. Süleyman Nazif onun bu tercihini, “*Süleyman Askerî Şu’aybe önünde ihtiyarıyla müebbeden kaldı. Onun oradaki mezarı bizim ebediyen yıkılmayacak olan istihkâmlarımızdan biridir.. Süleyman Askerî, vatani için vatanından başka her şeyini isteyerek ve gülererek feda etmiş bir Osmanlı idi!..*” şeklinde değerlendirir (1916, 131).

Şu’aybe ve Bercisiye ormanında “*çok şiddetli ve kanlı*” çatışmalar olmuştur. “*Galibiyet bazen Türklere, bazen İngilizlere*” geçer. Sonuçta Türk kaybı, üç bin şehit ve yaralı ile 800 esir; İngilizlerin kaybı ise subaylardan 18 ölü, 42 yaralı ile askerden bin ölü ve yaralıdır³. Bu muharebelerden birkaç gün sonra Townshend, Karaçi’den bir posta vapuru ile Basra’ya gelmiştir (Townshend, 2007, 64).

İngilizler, Hindistan kaynaklarından desteklenip iyi hazırlanmışlardır. Süleyman Askerî’nin gönüllülerine karşı, güçlerini kolorduya çıkarmışlardır. Süleyman Askerî’nin 1 Nisan 1915’teki intiharının etkisi kötü olur. Geri çekiliş hızlanır. Osmanlı kuvvetleri, ancak Korna karşısında cephe kurup tutunabilirler (Aydemir, 1999, c. III, s. 183).

Düşman da bu başarısından yararlanarak Kurna’da toplanmıştır. “*Önündeki kuvvetlerimizi perişan bir vaziyette takip ederek Haziran başlarında Amare’yi*” işgal eder. Süleyman Askerî Bey yerine, Irak Genel Komutanlığına Nurettin Paşa tayin edilmiştir. Nurettin Paşa, çekilen kuvvetler, yardıma gelenlerle birlikte 38. Tümeni yeniden kurarak, Bağdat’ı korumaya tahsis eder (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 212).

³ Şevket Süreyya, İngiliz kumandanın verdiği rakama çok yakın olarak, Osmanlı gücünün burada 3.800, İngilizlerin 1.300 kişi kaybettiğini kaydeder (Aydemir, 1999, c. III, s. 183).

Bu ilk muharebelerle birlikte bir genelleme yapmak gerekirse, Irak Cephesinde İngilizler, sadece Kut'un teslim alındığı 29 Nisan 1916'ya kadar yirmiden fazla saldırıyı gerçekleştirmişlerdir. Bunlar bir fikir vermek açısından şöyle özetlenebilir: 6 Kasım 1914 Fav çıkartma ve işgali; 15 Kasım 1914 Birinci Mezira Muharebesi; 7 Aralık 1914 İkinci Mezira Muharebesi; 20 Ocak 1915 Birinci Rota Muharebesi; 3 Haziran 1915 Amare Muharebesi-İngilizlerin bölgeyi işgali; 28 Eylül 1915 Çekilen Türk kuvvetlerinin Kutü'l-Amare'yi kaybetmesi; 22-26 Kasım fazla ilerleyip yıpranan İngilizlerin Selmanipak Muharebelerinde yenilip Kut'a çekilişleri; 30 Kasım 1915 Delebeha Muharebesi; 7 Aralık 1915 Kutü'l-Amare Muharebesi; 10-13 Aralık 1915 Kutü'l-Amare saldırıları; 24 Aralık 1915 Hadiri Kalesine saldırı; 6-8 Ocak 1916 Şeyh Said Muharebesi; 13 Ocak Vadi-i Kelal Muharebesi; 21 Ocak 1916 Birinci Felahiye Muharebesi; 18 Mart 1916 Sabis Meydan Muharebesi; 6 Nisan 1916 İkinci Felahiye Muharebesi; 9 Nisan 1916 Üçüncü Felahiye Muharebesi; 17 Nisan 1916 Beyt-i İsa Muharebesi; 18-19 Nisan 1916 İkinci-Üçüncü Beyt-i İsa Muharebeleri; 22 Nisan 1916 Dördüncü Felahiye Muharebesi; 29 Nisan Kut İngiliz kuvvetlerinin teslim olması (Çulcu, 2007, 12, 57).

Irak Cephesinin sadece başlangıç kısmının kısa özetinden de anlaşılacağı üzere, Kutü'l-Amare Zaferi ile sonuçlanan muharebeler, Çanakkale ardından gerçekleştirilen ikinci bir Çanakkale muharebeleri gibidir. Canhıraş bir çekişme, kanlı saldırı ve siper harpleri, önemli vuruşmalar yapılmıştır. Sonuca dönük planlar, millî stratejiler, değerler dünyası düşünüldüğünde bu çekişmelerin anlamı büyümeindedir.

Yalnız Irak'ta zaferin, oradan güçlerin çekildiği dönemde değil, oraya İngilizleri dengeleyecek güçlerin gönderildiğinde kazanıldığı hatırd tutumalıdır.

Asker Sevkiyatı

Sarıkamış harekâtından sonra Üçüncü Ordu çok zayıf düştüğü için, İstanbul'daki Beşinci Kuvvei Seferiye kuvvetinde "*Birinci Halil Bey Kuvvei Seferiyesi*" kurulur (Sorgun, 2007, 109). 1915 içinde Üçüncü Ordu'ya bağlı olarak Kafkasya, İran içlerinde savaşan bu kuvvete, 19 Eylül 1915'te, 51 ve 52. Fırkalardan oluşan 18. Kolordu adı verilir. Başkumandanlıktan bildirilen emirle, görev yeri artık Irak'tır. Zira Basra-Bağdat istikametinde ilerlemekte olan İngiliz kuvvetleri, Bağdat'ı tehdit etmektedir. Gideceği mesafe iki bin kilometreden fazladır. Yalnız "*Bağdat'ı koruyacağız*" derken Erzurum'un düşme riski büyüktür (Kut, 2015, 141-142).

Böylece 18. Kolordu, Üçüncü Ordu emrinden çıkarılarak, İngilizleri karşılamak üzere Irak'a gönderilir (Sorgun, 2007, 118). Kolordu karargâhı, olduğu gibi atlıdır. Besili atlara binen subayları da iyi birer süvari olarak yetiştirilmişlerdir. Bir günde Hasankale'den Hınıs'a inerler. İkinci gün Muş, üçüncü gün Bitlis'tedirler. 500 km'lik dağlık ve sarp araziye, süratle ve hiç at değiştirmeden aşmışlardır. Bitlis'ten Siirt'e, "dört nala" girerler. Anadolu'nun misafirperver halkı, Siirt'te yollara dökülüp askerlerimizi karşılar. Yalnız Siirt Çayı kenarında ordugâhını kuran Halil Paşa, sabah dayanılmaz acılarla uyanmıştır. Üç doktor, apandisit iltihabı teşhisi kor. Ata binmesi mümkün değildir. Çevre köylerden temin edilen koyun postları şişirilerek pratik taşıt vasıtası olarak kelekler yapılır. Kendilerini akıntıya bırakarak Musul'a ulaşırlar. Burada temiz bir ameliyathane bulunamadığı için, Alman doktorun teklifi ile istirahat ederek rahatsızlığını geçirecektir. On günlük istirahatten sonra, birliklerini keleklerle Bağdat'a nakleder. Asker böylece, yorulmadan yol almış ve yolculuktan da

hoşlanmıştı. Cizre'den bulunan tulum ve direkler, yolculuk sonunda sökülerek geri Cizre'ye gönderilir. Bu usulle, yeni birliklerin taşınması sağlanır (Sorgun, 2007, 119-120).

Irak'a başka yerlerden de takviye vardır. Çanakkale Cephesi'nde gönüllü olarak bulunan müderris Abdullah Fevzi Efendi (Tanrıkulu), Çanakkale'de çatışmalar bitme noktasına gelince, taburu ile birlikte Irak cephesine sevk edilir. Yol Halep'ten Nusaybin'e yaya olarak devam etmiştir. Nusaybin'de, çok yürümeden şişip, su toplamış ayaklar, tuzlu su verilerek tedavi edilir. Buranın suyu bol ve tatlıdır. Fakat o bol su boşa akıp gitmektedir. Sokaklar, caddeler; çöp, hayvan tersleri ve benzeri şeyler ile kirli vaziyettedir. İslâm beldesi olarak “*ayıp ve üzüntü kaynağı*” bir manzara vardır (A. Fevzi, 2010, 355-372).

Sevk edilen kitle asker olduğu halde, güvenlik için tedbirler alınır. Çünkü “*yağma yapmak için*” askeri birliğe bile saldıranlar olmaktadır. Bu yüzden asker, savaş durumunda yürür. Her birlik, kendi yol emniyetini alır. Öncü, artçı, sağ ve sol tarafta gözcüler bulunur (A. Fevzi, 2010, 372).

Nusaybin'den sonra Döğer, Kerbil, Zenazil'den Musul'a gelinir. Yolda hastalananlar, vefat edenler olmuş, bunlar eşekler üstünde taşınarak getirilmiştir. Musul'dan keleklerle binilerek Samerra'ya yedi günde gelinir. Dicle üzerinde keleklerle yapılan yolculuk, “*en meşakkatsiz, en güzel ve rahat*” olanıdır⁴. Asker keleklerle binip gitmeye hazır hale gelince, âdet olarak keleş sürenlerden birisi yüksek sesle ezan okur. “*Fakat bizim zabitlerin çoğu, ne ezanla ilgilendi ve ne de selâmet dilekleri ve dualarıyla. Onlar yine kelekte de içki sofrasını kurup alet ve edevatı ortaya serdiler. Değerli değerli kadehlerde şarabı içmeye hazırlandılar.*” Su yolculuğu sırasında nadiren de olsa tehlike ile karşılaşılır. Su akıntısının sert, eğimin yüksek, girdap gibi bir durum karşısında herkesin dudakları kıpır kıpır duaya başlar. Bu arada bazı zabitler, Abdullah Fevzi Efendi'ye bağırarak, “*Hoca Efendi! Bu yerden kurtulmamız için bir şeyler oku!*” derler (A. Fevzi, 2010, 381, 384). Tabur komutan yardımcısı yaver, askerin üzerinde sevk edildiği vasıta ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar: “*Ey akıl sahipleri düşününüz! Nasıl bir alet üzerinde gitmekteyiz? Güya biz düşmanla çarpışmak ve savaşmak için yola çıktık. Biz keleklerle, gelişmiş bir milletle harp etmek için gidiyoruz, adamların denizde koca koca buharlı gemileri var. Bu gemiler, saatte 15 veya 18 mil hızla gidiyorlar. Adamların trenleri ve otomobilleri var, saatteki hızları yetmiş seksen kilometreyi buluyor. Bunlar çölde, düzlükte, dağda, ovada bu hızla gidebilmektedirler. İşte bizim binimiz ve nakil vasıtamız şu kelekler, onlarınki ise saydığım araçlar. Vah bizim hedef ve emelimize ve halimize!*” (A. Fevzi, 2010, 383).

Ordumuz içinde Mısırlı, Türkçe bilmeyen bir doktor gönüllü de vardır. Bu doktor, kendisine tahsis edilen atı zaman zaman, “*yolda yorulan ve yürüyemeyen bir er görünce*” hemen aşağı inip düşkün eri bindirerek onun günlünü almaktadır (A. Fevzi, 2010, 368).

⁴ Kelekler, Dicle üzerinde akıntıya uyularak iki gemicinin ellerindeki uzun sırtklarla idare ettiği, üstündeki insan ve yükü taşıyan bir çeşit eski yük taşıtı durumundadır. Yüzlerce koyun ve manda tulumu şişirilerek birbirine bağlanır. Üstüne konulan ahşap malzeme, ip ve güçlü bitki elyafları ile bağlanır. Kare şeklindedir. Hava üstünde yüzen, 60 metre karelik zemin üstüne yüz elli kadar asker bindirilir. Bu büyük bir kelektir. Meşakkatli, isi, dumanı, buharı, motor gürültüsü yoktur. Sadece nehrin akıntı yönünde gitmektedir. Samerra veya Bağdat'a gelince eskimiş keleklerin, tahta, ağaç cinsinden nesi varsa bırakılmakta ama tulumlar Musul'a geri götürülerek yeni keleklerin yapımında kullanılmaktadır (A. Fevzi, 2010, 382, 385).

Askerde Moral Durum

Müderriş Abdullah Fevzi, 1915'te Irak Cephesine katılmak üzere geldikleri Halep'te subayların durumunu anlatır. Onun gözlemlerine göre, rütbeli kesimde batılılara benzeyen bir düşünce ve ahlak fesadı bulunmaktadır: *“Kumandanlar çadırda karyolarında yatmıyorlar, fuhuş yuvalarına ve dans salonlarına gidiyorlardı. Fahişelerin kucaklarında gecelemede idiler. Vakit sabah olunca bizim yanımıza ordugâha dönüyorlardı. Her cihetten çökmüş ve başı önüne eğik olarak. ..Hiçbir zâbiti, İslâm mabetlerinden birine, ibadet ve Allah'a kulluk görevini yapmak için gittiğini veya mescitlerden birine girdiğini göremezsiniz.”* Bu konuda verdiği örnek yürek burkucudur: *“Halep'e hareketimizden önce taburumuzun kâtibi vefat etti. Subaylardan sadece iki veya üç kişi cenazeye katıldı o kadar. Çünkü her biri kendi dalgasında idi. Her halde bu üç kişi kıtada bulunan ve namaza gidebilecek durumda olan kişilerdi.”* (A. Fevzi, 2010, 365-366). Abdullah Fevzi'nin tespiti, seviyenin nerelere ulaştığını düşündürmektedir: *“Askeriyede cehalet ve dinsizlik, dini inkâr adettendir, yaygındır.”* (A. Fevzi, 2010, 369).

Bu tespitleri, subaylarımızın Harbiye'deki yetişme tarzları ve mevcut atmosfer doğrulamaktadır. Kut kahramanı Halil Paşa, Harbiye sonrası kurmaylık eğitimi alırken Erkânıharp birinci sınıfta, askerlik bilgilerinin ötesinde, *“dışarıda basılmış eserleri aralarında dolaştırarak”* okuduklarını anlatır. Abdülhamit'le Filistin pazarlığı yapmak isteyen Siyonist lider Teodor Herzl'in yazarı olduğu Avusturya'nın *Neue Freie Presse* (New Free Press) gazetesinin muhabirini, evinde padişahın *“selamlık resmini takip edebilecekleri”* en iyi görebilecekleri yer olarak evinde ağırlar. Evindeki gizli kütüphanesinde *“Meşveret gazeteleri, Kızıl Sultan, Kanlı Sultan gibi kitaplar”* vardır. Genç subayların ortak özelliği Abdülhamit düşmanlığında birleşmiş olmalarıdır. Subay olarak atandıklarında da bu tavırları devam eder. Selanik jönlüğün ana merkezidir. Halil Paşa, ilk subaylık yıllarını şöyle anlatır: *“Viyana'dan her gün trenlerle taze bira Selanik birahanelerine akardı. Akşam üzerleri ve geceleri Selanik birahanelerinde öbek öbek Türk zabitleri bir yandan biralarını içerler, bir yandan eşkıya takiplerini, bir yandan imparatorluğun kaderini konuşurlar, kendilerine göre Devlet Ana'nın kurtuluşu için hal çareleri ararlardı.. Ve bu zabitler korkusuz, yürekli, umursamaz insanlardı. Belki de asrın en yüce vatanseverleri, ülkeleri için en çok ölmek isteyenleri, en iyi silah kullananları bu birahanelerde oturmuşlardır.”* Tabii biralar, sade içilmemekte, pek koyu siyasi hedeflerin perçinlenmesini kolaylaştırmaktadır. Ortak kanaat, *“Sarayın sersemce idaresi başımıza her gün yeni bir belâ açıyor”* görüşüdür. Devleti, *“Yıldız'daki müstebit hükümdarın elinden alıp millete vermek”, “Meclis-i Mebusan'ı yeniden toplamak”, “Saray nüfuzunu yıkmak”* gerekmektedir. Bütün bunları başarmak için *“kurulmuş bir cemiyet”* olan İttihat ve Terakki'ye girip kayıtsız şartsız itaat etmek, tek çıkar yol gözükmektedir. İş bu noktaya gelince de gözünü budaktan sakınmaz genç subayların, gözleri bir mendille bağlanıp, *“Tepeden topuklara inen kukuletalı kırmızı birer manto giymiş”, “yalnız göz kısımları açık”* bir heyet önünde, masa üzerine konmuş *“bir bayrak, bir tabanca, bir hançer ve bir sayfası açılmış Kur'an-ı Kerim”* üzerine ölümüne yemin etmektedirler. Artık *“Otuz üç senedir bünyeyi milleti hain kurt gibi kemiren istibdat idaresine karşı mazlum milletin intikamını almaya”* hazırdırlar. *“Kur'an-ı Kerim'e el basarak yemin ediyorum ki sizlere ihanet edecek olursam hançer ve tabancanıza lâyıık olayım, Meşrutiyet'i istihlal edinceye kadar Abdülhamit idaresine karşı gücümün yettiği kadar mücadele edeceğime ve Cemiyetin idareyi yıkıncaya kadar vereceği kararlara fedakârca itaat edeceğime, şayet bu mukaddes maksadın istihsalinden evvel tevkif olunursam Cemiyetin esrarına dair etlerim kemiklerimde ayrılıncaya kadar işkenceye maruz kalsam dahi hiçbir şey ifşa etmeyeceğime dinim, namusum ve şerefim*

üzerine yemin ederim. Yeminime hain olduğum takdirde kanımı, canımı şimdiden helâl ederim.” (Sorgun, 2010, 11, 15, 19, 30-33).

Bu korkunç bir durumdur. Bir milletin en dinamik unsuru, üstelik silahlı kuvvetlerinin en genç subayları, korumak için hazırlandıkları yönetimi, devirmek üzere, ölümüne bir gizli, uluslar arası ilişkileri olan örgütün elemanı olmuşlardır. Vatani korumak, ülkeyi ayağa kaldırmak için harcayacakları enerjiyi, alkollü ortamlarda, siyasi kavga doğrultusunda harcayarak örgütlenmişlerdir. Halil Paşa’dan birkaç gün sonra, “devleti kurtarmak” üzere ahitleşen fesat hareketine, Enver Bey de yeminle katılır. Onlar, “mutlaka yıkılmasını istedikleri müstebit idareyi yıkabilecek kadar kuvvetli bir cemiyetin mensubu”, ateşli birer savaşçısıdır (Sorgun, 2010, 34-35). Genç subayların vatanseverlikleri, siyasi bir hedef doğrultusunda yönlendirilerek kullanılmıştır. Ama artık, Abdülhamit indirilmiştir. Meşrutiyet ilan edilmiş, Cemiyet de yönetimi ele geçirmiştir. Fakat devlet kurtulmadığı gibi, devleti yıkmak, vatani parçalamak için cihan çapında bir saldırı ile boğuşmak gerekmektedir. Kafkasya’dan Filistin’e, oradan Basra’ya, Yemen’e, Hicaz’dan Galiçya’ya uzanan coğrafyada, bir ölüm-kalım savaşı vermek gerekmektedir. Abdülhamit’i devirmek için işbirliği yapılanlar, Ermeni örgütleri, İngiltere, Fransa’sıyla birlikte düşmanımız konumundadır.

Bağdat’ın, Halkın Durumu

Çanakale gazileri, uzun bir yolculuktan sonra Bağdat’a gelmişlerdir. Tarihteki ilim-irfan merkezi, bin bir gece masallarının şehri Bağdat, bir hayli geri vaziyettedir. Temizlik, ahlâki yapı çok zayıftır. “Hepsi şeriatın yasakladığı ne varsa onun içine batıp kalmış, ahlâk ve edebin yasakladığı şeyleri de yapar olmuşlardır.” Temizlik zayıf, camilere giden azdır. Cami ve mescitlerinin duvarları, “örümcek ağları ile örülmüş ve tabanları ve tabandaki sergileri tozla kaplanmış haldedir.” “Örümcekler, süpürgecilerin süpürgeleriyle hiç rahatsız” edilmemektedir. (A. Fevzi, 2010, 390-391).

Müderriş Abdullah Fevzi Efendi, halkın inanç, mezhep yönelişi hakkında da bilgi verir. Onun gözlemine göre, Bağdat başta olmak şehrin diğer kaza ve nahiyelerinde halkın “çoğunluğu Şii ve Râfîzîdirler. Azınlık ise Hanefî ve Şafî mezhebine mensup kimselerdir.” Üstelik, “her iki cins insanların arasında büyük bir nefret ve çok inatçı bir buğz ve kin vardır.” İmam-ı Azamın yaşadığı büyük âlimlerin yetiştiği bir yerdeki bu sonucun nereden geldiğini de belirtmeden edemez: “Ehl-i Sünnet âlimlerin gafleti bugünkü gibi devam edecek olursa, hatta daha da artarsa, çok az zaman sonra Irak’ta hiç Ehl-i Sünnet kalmaz ve insanların tamamı Rafizî ve Şii olurlar” (A. Fevzi, 2010, 392).

A. Fevzi Efendi’de bu kanaat, Nusaybin’den itibaren vardır. Onun bakışıyla, mevcut halkın büyük kısmını, “Şi’anın Ca’ferilerin gulat ve aşırıları ile Rafiziler” oluşturmaktadır (A. Fevzi, 2010, 372). Mesela, Bağdat’ın bir kaza merkezi olan, merkeze bir, bir buçuk saat yürüme mesafesindeki El-Kâzımiyye’de, Ehl-i Beyt’ten Musa Kâzım hazretlerinin kabri ve camileri bulunmaktadır. “İran’ın çok uzak bölgelerinden bin bir zahmetle, kadın erkek yollara düşerek buralara kadar gelmektedirler.” Burası âdeti “Kâbe gibi” görülmüştür. Zenginlerin ziyareti “üstün bir farz, Allah’ın Kâbe’sini ziyaret sadece farzdır.” (A. Fevzi, 2010, 397, 399).

Ayrıca, “memlekette oldukça çok sayıda Hiristiyan, Musevi ve başka dinlere mensup kimseler de bulunmaktadır.” (A. Fevzi, 2010, 392).

Ama halk, her türlü ihmal ve yönetim boşluklarına rağmen, işgalci dış gücün yanında değil Mehmetçiğin yanında yer almıştır.

Kut Savaşları

İngiliz Generali Townshend, Basra'dan kuzeye 483 kilometre⁵ ilerleyip Kut ve Selmanıpak muharebelerinde bulunmasını, kazanılmış üç zafer olarak görmektedir (Za'rice, Kut, Selmanıpak). "*Kütü'l-Amare ve Selmanıpak zaferleri -Hint ordusunun şanlı tarihinde bunların ikinci bir örneği yoktur- kumandam altındaki birliklerin kahramanca hareketleri ve fedakârca gayretlerinin bariz örnekleridir.*" (Townshend, 2007, 15). Aslında İngiliz generale verilen görev, "*Amare'den ilerleyip Nurettin Paşa'yı mağlup ederek, stratejik önemi çok büyük olan Kütü'l-Amare'yi*" zapt etmektir. Başlangıçta Bağdat'ı ele geçirmek Townshend için mümkün değildir. Çünkü Bağdat'ın ele geçirilmesi için 30-40 bin kişilik bir kuvvete ihtiyacı olduğunu sık sık vurgulamıştır. Bu yüzden kendisine, "*Kütü'l-Amare'den bir adım öteye gitmeyeceksiniz*" emri verilmiştir (Townshend, 2007, 16, 208).

"*Kütü'l-Amare'nin zaptı*", İngilizlerin "*Basra vilayetine hâkim*" olmasını sağlayacaktır. Bunun için emrine mızraklı süvari alayı, maksim bataryası, sahra topçu tugayı, obüs, iki ağır batarya, mevzi topları, istihkâm taburu ve kazmacı-lağımçı bölükleri, cephan kolları, donanmanın silahlı Comet, Şeytan, Sumana gemileri, dört uçak, biri Blossie Lynch gemisinde olmak üzere iki telsiz telgraf aleti tahsis edilmiştir. Ayrıca nehrin iki tarafındaki "*kabileler ile yakınlık kurulması*" için "*siyasi işler yardımcısı Yüzbaşı Leachman*" görevlendirilmiştir (Townshend, 2007, 149). General Amare'ye, 25 Ağustos 1915'te Basra'dan bindiği Julnar gemisi ile gelir. Kut ile Selmanıpak'ta Türkleri bozguna uğrattırsa, Bağdat'a doğru gidecek, güçlerinin ağırlığını Selmanıpak mevziinde bırakarak "*bir tabur ve gambot filotillasıyla Bağdat'a gidip oradaki Avrupalı esir aileleri alarak*" dönecektir (Townshend, 2007, 152-153). Kut, Bağdat'a 144 kilometre mesafededir.

İki taraf da nehir boyunu takip etmektedir. Onun için su taşıtları önemlidir. İngiliz generale göre, "*Nurettin Paşa'nın 6 nehir vapuru ile üç motorbotu*" mevcuttur. Paşanın 18 topu vardır. "*Fakat kuvvetinin sürekli artmakta olduğunu haber*" alır (Townshend, 2007, 176-177).

Eylül başlarındaki sıcak günlerde, Kütü'l-Amare muharebesini, "*çevirme manevrasıyla*" İngilizler kazanır. İngiliz kaybı, 1.500 kişidir (Townshend, 2007, 214). Kesin taarruz 28 Eylül 1915'e kalmıştır. Türk ordusu geri çekilir. İngilizler, Kut'un 96,5 kilometre kuzeyindeki Dicle sahilinde yer alan, bir telgraf merkezi bulunan Aziziye kasabasına 3 Ekim'de ulaşırlar. İngilizlerin uçaklarla yaptıkları gözlemlerden öğrendikleri, Türklerin Selmanıpak hazır mevziinde bekleyerek, "*nehirin her iki sahilindeki dehşetli tahkimata girdikleri*" yolundadır. Sol sahilde 9,5 km uzunluğunda siper, üç gemi, altı saç mavna, birçok er ve depolar vardır (Townshend, 2007, 201).

Townshend'in bağlı olduğu İngiliz Ordu kumandanı Türk gücünü, dört bin süngü, 500 kılıç, 20 top tahmin eder. 3 Ekim 1915 itibariyle İngilizler, güçlü oldukları denizden 611 km uzaktadır. "*Yenildiğim takdirde bana yardım edecek elde hiçbir kuvvet yoktu*" diyen Townshend, askeri gücünü (18. Tugay) ve bataryasını Aziziye'de karaya çıkarır. Fakat aklından geçen, Kütü'l-Amare'ye dönerek orada savunma savaşı vermektir. Zaten Dicle

⁵ Townshend, Aziziye ve Selmanıpak'ı bir başka yerde Basra'dan 350-390 mil (563-627,5 km) uzakta gösterir. Basra'dan bu kadar uzaktaki savaşlarının, Irak'ı İngiltere'ye "*az bir fedakârlıkla*" kazandırdığını belirtir (Townshend, 2007, 60).

boyundaki kafilelere Arapların saldırılarından endişe etmektedir. “*Anadolu’dan gelecek üstün Türk kuvvetleri bu durumda bile bize az çok düşman olan Araplarla birleşerek*” İngilizleri süreceği korkusu bulunmaktadır (Townshend, 2007, 203).

Buradaki bir yenilgi, İngilizler için “*muhtemelen büyük bir felâketi doğuracak ve Hindistan’daki*” varlıklarını bile sarsacaktır. Üstelik “*Iraklıların çoğunluğu*”, “*dış düşmana karşı tam bir sadakatle din, devlet ve vatanını*” savunmadan yanadır. Bu konuda Ahmet İzzet Paşa’nın şahitliği önemlidir. Paşa, İngilizlerin Kasım 1914’te “*Irak’a çıkış ve taarruzlarıyla Selmanıpak savaşına kadar geçen bir yıl esnasında halkın yardımını sağlamak için bir hayli zaman ve para harcamış oldukları halde, bizim birçok kötü idare ve tedbirlerimize ve hatta bazı memurlarımızın zalim ve yolsuz muamelelerine ve süregelen belâ ve yenilgilerimize rağmen İngilizlere bir tek yardımcı çıkmamıştı*” der (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 211).

Ama gelişmeler Türklerin aleyhine olur. Önceki çekiliş sırasında, “*birçok dağınık Türk askeri de Araplar tarafından*” katledildiği için bu defa Nurettin Bey, kuvvetlerini sağlam kollarla, düzgün artçılarla çeker. Türk gemileri de bütün yüklerini nehre atarak sığ yerlerden geçerler. Ama “*çamurlara ve sığ yerlere saplanan*” İngilizler, takipte iki günü kaybeder (Townshend, 2007, 205).

İngiliz generali, savunma savaşında Mehmetçiği şöyle anlatır: “*Şu da hatırda tutulmalıdır ki, karşımızda silahları bizim kadar mükemmel, mühimmatı bol, siper içinde ve savunmada hiçbir ordunun gösteremeyeceği direniş ve fedakârlıkları gösteren Türkler bulunuyordu.*” (Townshend, 2007, 210).

Bu arada İngilizlerin Şeytan gemisi, sular azaldığı için Bagile’den geçememiştir. Comet gambotunun güvertesi, 12 pountluk topunu kullanamayacak derecede harap olmuştur. Böylece durumu İngiliz general, “*artık küçük filotillam kalmamış demektir*” diye açıklar (Townshend, 2007, 213).

Selmanıpak

Selmanıpak adı, İranlı varlıklı, ateş gede bir aileden geldiği halde hakikatin arayışına çıkan, aradığını uzun, maceralı bir yolculuktan sonra köle olarak bulunduğu Medine’de bulan Selman-ı Farisi’den almaktadır. Selman-ı Farisî, Peygamberin yakını, sadık bir Müslüman olarak yaşamış, Irak’ta vefat ederek Bağdat’a yakın, mezarının bulunduğu köye türbesi yapılmıştır. Bundan sonra da köyün adı Selmanıpak olarak anılmıştır. İngiliz General, “*İslâmî duyguları incitmek üzere Selmanıpak isminin kullanılmamasını*”, yerine kalıntılarından dolayı Ctesiphon adının kullanılmasını kendi ordusuna teklif eder (Townshend, 2007, 216).

İngiliz general bölgede “*dost olan Araplar*” olduğunu ve onlardan bilgi aldığını kaydeder (Townshend, 2007, 254). Sık sık sözü geçen İngiliz “*siyasi memur*”ları, bölge halkı üzerinde çalışan, onları İngiltere yanında hazırlayan casusluk şebekesinin elemanlarıdır.

Selmanıpak’ta İngilizlere göre Türk kuvvetlerinin ağırlık kısmı Dicle’nin sol (doğu) sahilinde, her iki sahile gerektiğinde geçebilmek için yapılmış olan sal köprü yakınındadır. Ana kısım 4.000 piyadedir. Ayrıca Zor tahkimatında, 2.500 piyade, 700 süvari, 400 Hecinsüvardan oluşan bir güç vardır. Sağ (batı) sahilde 1.500 piyade, bir Hecinsüvar Alayı olmak üzere toplam sahra ordusu 10.900 savaşçı, 30 top ile 12-13 bin savaşçı 40 top tahmin edilmiştir. Üstelik İngiliz general, “*düşmanın bir taktik hatasından yararlanarak ayrılmış kıtalarını yok edebileceğim*” kanaatindedir (Townshend, 2007, 261-262). Bu güç tahmini sonra artar.

“Büyük Türk kıtalarının Selmanıpak’a geldiğine dair yerel Araplardan” işitmişlerdir. Halil Paşa Kolordusu, savaş sırasında yetişmiştir (Townshend, 2007, 267).

Bu sırada İngilizlerin Aziziye’deki asıl kuvveti 9.183 savaşçı ile 365 “yürümeye gücü yetmeyen” zayıftan ibarettir (Townshend, 2007, 266). İngiliz gemilerinin geçmemesi için nehrin sığ yerlerinde, “tehlikeli set ve engeller meydana getirilmiş”, Araplar ile birlikte 500 Türk süvarisi, iki sahra topu görevlendirilmiştir (Townshend, 2007, 270).

21 Kasım 1915’te yapılan hava keşiflerinde, Türklerin savunma mevzilerinde değişiklik olmadığı tespit edilir. Fakat ana saldırı yapılmadan önce, Diyale üzerindeki köprü’nün bombalanması için gönderilen İngiliz pilotun uçağı, 44. Alayın makineli tüfekleri tarafından vurularak inmeye zorlanır. Tayyare ele geçirilir, pilot esir edilir. İngiliz generali, “böyle değerli subayı kaybettiğim için bu sırada çok üzüldüm” demektedir (Townshend, 2007, 283).

Gambotlardakilerle birlikte 40 topu olan İngilizler, 21-22 Kasım 1915 gecesi Türkler üzerine yürüyüşe geçer. Ateş yakılmayacak, sigara içilmeyecek, gece yürüyüşünde kimse öksürmeyecek, öksüren divan-ı harbe verilecektir (Townshend, 2007, 286). Tam bir baskın taarruzu ile Türk ordusunun mahvedilmesi planlanmıştır. Sabah erkenden çevirme harekete ile birlikte 9,5 km bulan siperlerin “Hayati Nokta” (Vital Point, savunma hattının sağ kanadı 45. Tümenin 142. Alayı Deriye grubu) denilen merkezine hücum başlar. “Çok şiddetli bir ateşten sonra süngü savaşıyla” İngilizler, “Hayati Nokta”yı ele geçirirler. “Türklerin birçoğu yumruk yumruğa sonuna kadar savaşa devam etti. Diğer bir kısmı ise siperlerden kaçmıştı. Bazı yerlerde bütün siperlerin Türk cesetleriyle dolu olduğunu gördüm ve hücum edenlere yol açan da bizzat bizim erlerimiz idi. Bu savaşta Gurkalar ve Pencaplılar takdire değer hizmetlerde bulundular.” İngiliz general kendisi de “hendekler tamamıyla cesetlerle dolu olduğundan, mecburen cesetler üzerine basarak hendeği geçtim” demektedir (Townshend, 2007, 289).

Bu noktada Tarih-i Asker-i Osmânî Encümeni’nin açıklaması şöyledir: Hayati Noktayı “savunanlar akşama doğru kısmen şehit ve yaralı, kısmen de esir oldu. Çok az bir kısmı da çekilebildi yalnız alayın kumandanı değerli şehit Kaymakam Muhtar Bey, bir iki takımlık kuvvetle saat 13.00’e kadar direnerek bulunduğu 11 numaralı dayanak noktasında şehit oluncaya kadar çarpışmıştır.” (Townshend, 2007, 289).

Türk ordusunu bozguna uğratmak üzere yandan İngilizler, Süvari Tugayını sürmüşlerdir. Fakat ummadıkları bir durum meydana çıkar. İngiliz “süvari tugayı, ikinci hat tahkimatına sokulduğu sırada yandan kuvvetli düşman piyadelerinin karşı taarruzuna uğradı ve sonuçta süvariler eski yerlerine püskürtüldüler. Bu karşı taarruzlar Kafkas Cephesinden gönderilen Halil Paşa kolordusuna mensup ilk tümenin savaş sahnesine yetiştiğini gösteriyordu. Bu kolorduya, Türk Ordusunda gayet değerli ve seçkin bir kolordu nazarıyla bakılıyordu. Halil Paşa, güvenilir bir kumandandı. Bu kolordu, Bağdat’tan gemiler ve sallarla güneye sevk edilmişti.” (Townshend, 2007, 292).

İngiliz general, mevcut durumu şöyle değerlendirir: “Halil Paşa kıtalarının gelmesi Nurettin Bey’i hezimetten kurtardı. İngilizleri ikinci Türk mevzilerinden atmak için Türkler karşı taarruza başladılar.” Bu arada Türk ağır topları da şiddetli bombardımana başlamıştır. Bozgun geri dönmüştür. İngiliz general, kuvvetlerinin durumunu şöyle anlatır: “En fazla canımın sıkıldığı şey yaralı erlerle birlikte birçok yaralı olmayan erin de geriye gelmesi idi ki, bu tamamıyla benim emrime ters idi. Bundan subay kayıplarının çokluğuna hükümlenabilirdi.

Çünkü erler üzerinde subay kontrolü kaybolmuştu.” Artık komutan, İngiliz ordusu üzerinde hâkimiyetini kaybetmiş, bozgun başlamıştır: *“Ova ‘Hayati Nokta’ya doğru kıtalardan çekilen yüzlerce insanla ağzına kadar doluydu. Biraz sonra da bir çekilme hareketi başladığı görüldü. Her ne kadar tarafımdan çekilme emri verilmemiş ise de bu durum, Hint kıtalarındaki İngiliz subayları fazla kayıplara uğradığı için düzen kontrolünün tamamıyla bitmiş olmasından ileri geliyordu.”* Zira İngiliz subayları, *“Türk karşı taarruzuna karşı askerlerini cesaretlendirmek, fedakârlığa özendirmek için örnek olurlarken”* ölmüşlerdir (Townshend, 2007, 293-294, 297).

Osmanlı komutanı açısından aynı konudaki gelişmeler, daha net ortaya konmuştur. Halil Bey, kolordusu ile birlikte geldiğinde, Irak Cephesi Kumandanı Miralay Nurettin Bey’in emrine verilir. İkisi de albaydır. Fakat İstiklâl Harbi’nde I. Ordu Kumandanlığını yürüten Nurettin Bey daha kıdemlidir. Cephede muharebeler aleyhimize devam etmektedir. Dicle boyunca çekilmekte olan Osmanlı kuvvetleri Bağdat’ın güneyindeki Selmanıpak’ta tahkimat yapar. İngilizler, General Townshend kumandasında, 22 Kasım 1915’te şiddetle taarruza kalkarlar. Halil Bey, ata henüz binemediği için içine serdirdiği bir şilte üzerinde olmak üzere otomobilde cepheyi gezmektedir. İngilizlerin iyice yaklaştıkları sıra, çöl tarafında bulundurduğu beş taburuna şu emri verir: *“Beş tabur birden ateşle beraber süngü hücumuna kalkacak ve düşmanı, istikametinde bulunduğu sağ taraftan vuracaktır. Çarpışma ölene kadardır..”* Ateş alanına süngü takmış olarak beş taburun birden dalması, İngilizler üzerinde önce şaşkınlık sonra panik meydana getirir. İngilizler, geri çekilmeye başlar. 4500’den fazla ölü verirler. Türk tarafının zayıyatı da pek hafif değildir. Fakat gece sessizliği içinde Nurettin Bey’in, kayıpları düşünerek geri çekilmeye başladığını öğrenen Halil Bey, otomobili ile süratle Paşa’yı bulur. Paşa, ağır kayıplardan dolayı kuvvetlerimizin dağılmaya başladığı gerekçesi ile çekilme kararı almıştır (Kut, 2015, 148).

Halil Bey, *“Bozulan bizim kuvvetlerimiz değildir, düşman kuvvetleridir.. Sabahleyin düşmanın geri kalan kuvvetleri de ricate devam edeceklerdir”* teminatını verince, çekiliş olduğu yerde siperlerde durdurulur. Sabahleyin gün ağarırken, düşman kuvvetlerinden eser kalmadığını gören Halil Bey, 18. Kolordu önüne geçer. 13. Kolordu gerisinde olmak üzere düşmanı takibe başlar. Gece piyadesini çeken düşman, geriye, emin bir şekilde intikallerini sağlamak üzere süvari kuvvetlerini bırakmıştır. Çarpışarak ilerlenir. Çölde takibin zorlukları vardır. Delebeha mevkiine gelindiğinde, düşmana çok yakın mesafede gecelenir. Yalnız 13. Kolordu, arada bırakılması gereken mesafeye, düşmana aldırış etmeden *“piknikteymiş gibi”* mahrutı çadırlarını kurar. Gün ağarıp çadırlar meydana çıkınca, açık hedefi gören düşman topçu bataryaları, şiddetli ateşe başlar. 300 asker yanında 13. Kolordu Kumandanı Miralay Mehmet Ali Bey de çadırında parçalanarak şehit olur. Ufak hata, ağır bedel ödetmiştir.

Gecedan faydalanarak, düşmanın yan tarafına 51. Fırka sarkıp taarruza geçebilirse sonuç alınacaktır. Ama ateş altında, açıkta bu emri kim götürecektir? Halil Bey, *“Saldırı emrini kim götürecektir?”* sorusunu sorar. Üç genç subay, birden karşısına dikilir. Bunlar ölüme hazır insanlardır. Üçüne de aynı emri yazılı olarak verir. Emir alınır alınmaz düşmana, cepheden ve arkadan saldırı gerçekleştirilecektir. Üç genç subay, düz arazide, sıçrama hareketleri ile görev yerlerine koşmaya başlarlar. Etraflarına şarapneller yağarken, hedeflerini bulurlar. Dönüşte genç subaylardan birisi, ilgi çekici bir pusula getirmiştir. Pusulada Miralay Reşit, *“düşmanın gerisine sarkarak saldırı emrini vereceğinizi tahmin ettiğimden firkamla birlikte hazırlıktydım, taarruza geçtim”* haberini iletmiştir. Basiretli ve fedakâr gayretler sonucu İngilizler, Kutü’l-Amare’ye çekilmek zorunda kalırlar (Sorgun, 2007, 121-125).

Halil Paşa'nın anlattıklarını, İngiliz general hatıratında doğrulamaktadır. “*Selmanıpak taarruzu bizim için kesin bir zafer sağlayamadı. Buna sebep, düşmanın sol kanadı kuşatılarak 18.000 kişilik bir Türk ordusu tam bozguna uğratıldığı esnada Kafkasya'dan yeni gelen Halil Paşa kolordusunun –Blücher'in Waterloo'ya yetiştiği gibi- savaş sahnesinde görünmesi oldu. Her şeye rağmen karanlık basıncaya kadar savaşa devam etmeye karar verdim. Savaş çok kanlı idi. Gece karanlığından yararlanarak Türklerin geri çekileceğinden emindim.. Bu muharebede 8.500 dolayındaki piyademen 4.500 ölü ve yaralı verdim. Bu kayıpların miktarı genel kuvvetlerin yüzde 33'ünden fazla idi.. 6. Türk ordusuna karşı ilerlemek meselesi artık bizim için söz konusu değildi. Yapılacak tek hareket Kût'a geri çekilerek orasını sağlamaştırmaktan ibaretti.*” (Townshend, 2007, 17, 298).

Selmanıpak-Kut arası 130 kilometredir. Townshend, General Nikson'un süratle yardım göndereceğini düşünerek Kut'a sığınmıştır.

İngiliz generali, mağlubiyeti, bozguna benzer çekilişi, askerin moralini yükseltmek için zafer gibi takdim eder. İngiliz ve Hint kıtalarına yayınladığı metindeki şu ifadeler, moralleri yeniden yükseltmek için seçilmiş cümleler durumundadır: “*Kuvvetimiz, düşmanı büyük bir bozguna uğratmak için tamamen yetersizdi. Ölü ve yaralı 4.000 kaybımız vardır. Türklerin kayıpları ise bizimkinden daha çoktur. Siz, Hint ordusunun şanlı savaş tarihine parlak bir sayfa ilave ettiniz, ülkeye gittiğiniz zaman Selmanıpak savaşında bulunduğunuzu övünçle söyleyebilirsiniz.*” (Townshend, 2007, 310).

Çanakkale siperlerindeki destansı gayret ve fedakârlığın bir benzeri de burada gösterildiği için zafer, Mehmetçiğin yüzüne gülmüştür. Düşman ordusunun komutanı da olsa burada İngiliz generali, tarihi bir takdir ve durum tespiti yapar: “*Avrupa'da hiçbir asker yoktur ki –bu ifademini altını çiziyorum- savunmada Türklerle kıyaslanabilsin. Almanların savunmada gayet iyi olduğu farz ediliyor. Fakat siperlerde bulunduğu zaman onlar Türklerle kıyaslanamazlar. Buna verebileceğim bir örnek Gelibolu'dur. Orada, bizim gemi ateşlerimizle birçok kayba uğrayan kıtalar, eğer Alman olsaydı yerlerinde kalamazlar ve hemen Türklerle değiştirilirlerdi. Hâlbuki Türkler bütün savaş boyunca yerlerinde kaldılar.*” (Townshend, 2007, 295).

Zaferde Moral Değerlerin Rolü

Mehmetçik zaferinin gerisinde, moral değerlerin bulunduğu düşman tarafından tespit edilmesi, okumuşlarımız için ibretlik bir durumdur. İslam inancının, gaza ve cihat düşüncesinin, harp meydanında temel belirleyici unsur olduğunu, Mehmetçikle savaşan bir İngilizin vurgulaması önemlidir. Üstelik Townshend'in vurgusu, iki yıl önceki Balkan Harbi rezaleti ile kıyaslanarak yapılmıştır: “*Balkan Savaşı'nda Türk piyadesinin çok kötü hareket etmesi, Türk savaş yeteneği hakkında bütün Avrupa'yı yanıltmıştır. Türkiye'de herkes, her Türk subayı Balkan Savaşında Bulgarlara yenilmelerinin sebebinin Jön Türk partisinin dini unsurları sersemcesine hafife alması olduğunu ve Türk generallerinin o partiye katılmak zorunda bulunduğunu size açıkça söylerler. Türk Ordusunun çiçeği olan Anadolu askeri, dini telkinler olmazsa savaşamaz, vatanseverlikten bir şey anlamaz. Jön Türkler daha sonra hatalarını anladılar ve bu savaşta dini esasları dikkate aldılar ve savaşı öyle yaptılar.*” (Townshend, 2007, 296).

Burada Townshend'in kendi hükümetine sitem de vardır. Kendisine, emrinde 13 bin kişilik bir kuvvet varken verilen görev, esaretinden sonraki İngiliz Generali Maude'nin emrine “*113-120 bin kişilik bir kuvvet, pek çok topçu, erzak, gemi ve hatta şimendifer (tren) vs.*” tahsis

edilerek verilmiştir (Townshend, 2007, 16-17). Yani sık destek istediği halde, kendisine gönderilmeyen 30-40 bin kişilik destek, daha sonra on kat fazlasıyla verilmiştir. Verilen bilgi, Kut zaferinden sonraki İngiliz hazırlıklarının boyutunu göstermektedir. Bu şartlarda İngiliz generali, geri çekilmesini bir başarı olarak anlatır: *“Arkamda Türk Ordusu olduğu halde 90 millik (145 km) bir çekilme hareketinden geride ne bir top ne de bir yaralı bıraktım. Aksine 1.500 Türk esirini de birlikte getirdim (Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni'nin tespitine göre, 22 Kasım 1915'te verilen esir miktarı 1.200 kişiden ibarettir).. Bu savaşta son derece ümitsiz süngü savaşları yaptık. Türk siperleri cesetlerle doldu. Süngü ile toplar alındı, verildi. Kayıplarımız kuvvetlerimizin yüzde 33'üne ulaştı.”* (Townshend, 2007, 18).

Townshend, 26 Kasım 1915'de Ordu Kumandanına, çekilişi ile ilgili gerçek durumu aktarır: *“Toplam 4.500 kişilik bir kayba uğradıktan ve tugaylarım tam mevcutlu bir İngiliz taburundan daha zayıf bir hale geldikten sonra Selmanıpak'da daha fazla kalmam delicesine bir hareket olurdu.. Çok yıpranmış olan mevcut kıtalarım ile böyle bir düşmana karşı savaşa girişmem söz konusu olamazdı.. Selmanıpak'ta düşmanı aldattım. Yaptığım manevra sayesinde kıtalarımı iyi şartlar altında, düşünülebilen en güç durumdan kurtardım.”* (Townshend, 2007, 313).

Yalnız çekiliş sırasında, *“4,7 inçlik topları taşıyan nehir monitörlerinin birincisi”* olan Fairflay gemisi, Türk topçusunun ateşi altında kazanına mermi ile kullanımdan düşer. Tayfalar, hazırladıkları kayıklarla kaçmaya çalışırken, gemi 1 Aralık 1915'te Türklerin eline geçer. Adı Selmanıpak olarak değiştirilir. Bu arada Comet gemisi de topçu ateşi sonunda yanarak kullanılmaz hale gelmiştir. Toplam 74 mavnalı esir alınmıştır. Bunlardan 28'i deniz kuvvetlerine ait cephaneye ve çadırı taşımaktadır. 4 mavnalı levazım ve nakliye deposu, 11 mavnalı levazım ve nakliye ile birlikte yürümeye gücü yetmeyen hastalar ile birkaç yaralıyı, 220 sandık piyade cephanesi ile 445 atım 13'lük top mermisini taşımaktadır. Boş bir kömür ve yağ mavnası ile tayyare deposu 31 mavnalı, L. sınıftan iki adet şalopa (iki direkli küçük tekne), Türklerin eline geçmiş, köprücük treninin bütün tombazları (altı düz kayık biçiminde, üzerinde köprü kurulan duba) ve birçok 'dannock' piyade ateşiyle batırılmıştır (Townshend, 2007, 384). İngilizler geri çekilirken Türk süvarisi tarafından takip edilir ve 500 ölü ve yaralı verir (Townshend, 2007, 328, 331). İngilizlerin çekilmesi sırasında yolda altı kadar İngiliz askeri Araplar tarafından soyularak öldürülür, bazı Hintli erler de öldürülür. 140 kilometrelik mesafeyi sekiz günlük (25 Kasım-2 Aralık 1915) bir çekiliş sonucu 3 Aralık 1915'te Kut'a girerler. Generalin değerlendirmesine göre, *“sonraki seferlerde İngiliz kıtaları Selmanıpak savaşlarındaki kadar değerli bir mücadelede bulunmamıştır.”* (Townshend, 2007, 337).

Kut Kalesi

Şattü'l-Hay ile Dicle'nin birleştiği noktada bulunan Kut şehri strateji bakımından önemlidir (Townshend, 2007, 204). Bağdat ile Amare arasında, Dicle'nin sol tarafındaki “kavis kıvrımı” içindedir. Çoğunlukla Medînetülkût şeklinde adlandırılan Kût adı, Hintçe'deki “kot” (kale) kelimesinden gelmektedir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566), Bağdat'ın fethiyle Osmanlı idaresine geçmiştir. Bağdat Vilayetine bağlı bir kaza merkezidir (Bilge, 2002, 26/502). Kasaba üç tarafından nehirle çevrili, Dicle kavisini yani su yolu kavşağı dışındaki kıvrım ağzı 1.200 metre genişliğindedir. Dicle'den geçişler, dubalar üzerine yapılan köprüler ile gerçekleştirilmektedir. İngilizlerin İran'daki Rus kuvvetleri komutanı Bartof irtibatını sağlayan bir telsiz-telgraf istasyonu faaliyettedir (Çulcu, 2007, 13-14).

İngilizlerin Kut ile fiilen ilişkileri, 1869'da İngiliz Lynch Şirketi'nin Osmanlı Devleti'nden Bağdat ile Basra arasında vapur işletme imtiyazını alması ile başlar. Kutü'l-Amare'de, Dicle'de buharlı gemilerin çalışması ve Lynch Şirketi'nin burada kömür depoları ve yakıt istasyonları kurması üzerine yörede hareketlilik artar. Kut bir ara istasyon olarak belirlenir (Bilge, 2002, 26/502).

Selmanıpak yenilgisinden sonra şehre dönen İngilizler burayı bir savunma üssü haline getirirler. Şehirde beş altı bin nüfusluk bir ahali vardır. Onları üç ay besleyecek miktarda yeterli erzak bulunmaktadır (Townshend, 2007, 369).

Ama İngiliz generalinin anlattığına göre Kut'a geldiklerinde "tek siper bile yok"tur. Bütün savunma araçları, şehrin iki kilometre kuzeyindeki 3-4 korugan ile 2,5 kilometre kuzeydoğusundaki "Kale adı verilen çamurdan yapılmış bir duvar çevresinden" ibarettir (Townshend, 2007, 362). Kut'ta toplanan İngiliz gücü toplam 10 bin 398 savaşıdır. General askeri gücünün mevcut durumunu şöyle tasvir eder: "*Kıtalarım öyle yorgun düşmüştü ki, iki günden beri sürekli yiyor ve yatıp uyuyordu. Bundan dolayı her ne olursa olsun Kut'tan çekilmek benim için mümkün değildi.. Hint kıtalarındaki erlerin büyük kısmı kesinlikle yerlerinden kımıldayacak bir halde değildi.*" (Townshend, 2007, 363, 366).

İngilizler, Kut'u elde tutmakla, "6. Türk Ordusunun ileri harekâtını" durduracak, bütün Irak'ın geri Türklerin eline geçmesini önleyecek, "Basra'ya henüz ulaşmaya başlayan farklı takviye" kıtalarının toparlanması için zaman ve güven sağlanacaktır (Townshend, 2007, 359-360). Her şey İngiltere içindir. General askerinin moralini yükseltmek için kıtalarına yayınladığı bildiride; "*Bizi desteklemek için Basra'dan derhal takviye kıtaları sevk edilmektedir. Ana vatanımızın şerefi ve bütün imparatorluk bizim bu yeri bütün mevcudumuzla ve tam bir cesaretle savunmamızı emretmektedir. Biz hızla derin hendekler kazıp bunların içine girmeliyiz ki, düşman topçusu bize az zarar verebilsin. Erzakımız ve mühimmatımız boldur.*" (Townshend, 2007, 365).

İngiliz generalini, hezimete uğrama korkusu sarmıştır: "*Artık benim Kut'ta kalmama karar verilmişti. Bu şartlar altında benim mutlaka kurtarılmam lazımdı. Aksi takdirde bütün Irak kaybedilecekti. Karşımda müthiş bir kuvvet vardı bir meydan savaşı vermiş olsaydım mutlaka hezimete uğrayacaktım.*" (Townshend, 2007, 374). Hezimet korkusunu besleyen sebeplerden birisi de İngiliz ordusundaki moral çöküntüdür: "*Söylemekten sıkılıyorum, Hint kıtaları arasında hastaymış gibi yapan birçok kişi vardır ki, bunların savaştan gözleri yılmıştı. O andan itibaren düşmanın ani bir saldırısından korkmaya başladım.*" (Townshend, 2007, 385).

Kut müstahkem bir mevkidir. Aslında İngilizler, korunaklı bir kapana kısılmışlardır. Kut, Dicle'nin sol sahilinde, keskin bir dere üzerindedir. Nehrin sağ tarafına geçip yoluna devam edebilmek için köprüleri yoktur. İngilizler "avucumuzun içine girmiş" bulunmaktadırlar. Halil Bey, Nurettin Bey'le görüşerek, düşmana teslim olmalarını teklif etmeyi, değilse şiddetli bir saldırıyla Kut'u düşürmeyi kararlaştırır. İngilizler, teslim teklifini reddeder (Sorgun, 2007, 125). 7 Aralık 1915'te gönderilen mektupta, "*Boş yere kan dökülmesini engellemek için teslim*" olunması istenmiştir. General, "*Gönderdiğim bir cevapta teslim olmak konusunda böyle saçma isteklere verecek cevabım bulunmadığını, fakat bir yeri bombardıman etmeden önce vali veya kumandanını teslim davet etmek genel kuralına uygun hareket ettiğinden dolayı kendisine teşekkür ettiğimi bildirdim*" demektedir (Townshend, 2007, 379). Böylece, 7 Aralık 1915'te başlayıp 29 Nisan 1916'da biten dört ay 23 günlük, "*İngiltere askerî tarihinin en uzun savaşı*" olan (Townshend, 2007, 19) Kût kuşatması ve muharebeleri başlar.

İngiliz generalinin Kût'a çekilişine verdiği anlam çok daha farklıdır: “*Kût'ta direnmeye karar verişim ise; bizi Irak'tan çıkmak mecburiyetinden kurtardı. Eğer çekilmeye devam ederek Dicle ve Hay nehirlerinin kavuşma yerinde olan Kût'u geçseydim, arkamızdaki bütün Irak halkı bize karşı ayaklanacaklardı. Bundan başka 6. Türk Ordusuna kumanda eden Feldmareşal Von der Goltz da Hay yoluyla Basra'dan 3-4 konak mesafede (yaklaşık 180 km) bulunan Nasriye'ye doğru bir strateji kuşatması yapardı. Ancak Kût'un savunulması sayesinde hükümet, deniz aşırı yerlerden takviye kıtaları toplayarak felaketi tamir edebilirdi.*” (Townshend, 2007, 19).

Bundan sonra taarruz denemelerine başlanır. İlk olarak birlikler, düşmanın sağ tarafında bir çıkıntı teşkil eden Hudeyri Kalesi doğrultusunda taarruza kaldırılır. Topçularımız tarafından tahrip edilen topraktan yapılan Hudeyri Kalesi, tahrip edilir. Açılan gedikten kıtalar içeri dolar. Fakat İngilizler bu durumu hesaplamışlardır. Önlerine tel örgüleri çekmişlerdir. Ağır toplardan mahrum olan Osmanlı kuvvetleri istediği tahribatı gerçekleştirmeden inatla taarruz etmesi, asker kaybına sebep olacaktır. Onun için birlikleri çekerek, düşman sığınağının etrafını sarma ve bütün yollarını kapatmaya karar verilir. Her kale gibi erzak ve cephanesi belli olan Kut, sonunda teslim olmak zorunda kalacaktır. Halil Paşa kararlıdır: “Ya ben ölecektim ya da bu inatçı İngiliz birliklerinin esir alındığını Genel Karargâha bildirecektim” der (Sorgun, 2007, 126).

İngilizlerin tespitine göre, Kut'u kuşatan Türk kuvveti, 12 bin civarındadır (Townshend, 2007, 392). Bu güç, teslim olmayı reddedenleri ilk fırsatta zorlamaya başlar. İngiliz generali, “*10 Aralık'ta düşman bize çok müthiş bir taarruz yaptı. Kuzey cephesi boyunca bütün gün bizi kötü bir halde sıkıştırdılar. Etkili piyade ateşimizle düşmanın yaklaşması ancak durdurulabilirdi*” diyor. Ardından Townshend, “*Kıtaların morali de iyi değildi. Çok miktarda piyade cephanesinin sarf edilmekte olmasına canım sıkılıyordu. Püskürtülmekten doğan infial sonucu 11 Aralık'ta düşman bombardımanı çok şiddetli oldu. Kayıplarımız 202 ölü ve yaralıydı*” bilgisini verir (2007, 385). 12 Aralık'ta çatışmalar tekrar başlar Townshend, “*Türklerin büyük kayıplara uğradıkları anlaşıldı. Toplam kayıpların 2.000 olduğu söylendi*” der. Fakat Tarih-i Asker-i Osmânî Encümeni'nin (TAOE) açıklaması, asker kaybının 400'den az olduğu yolundadır (Townshend, 2007, 386). Selmanıpak dâhil İngiliz kayıpları 5.000'den fazladır. Günlük “*100'den fazla, bazen de 200 civarında*” kaybın olması, İngiliz generale göre, “*cephane israfını azaltıyordu*” (Townshend, 2007, 390).

Bu sıra bütün önemli cepheelerde olduğu gibi, Irak Cephesinde de Kutü'l-Amare'yi ordumuzun birinci defa terke mecbur olması üzerine oluşturulan 6. Ordunun başına, Alman Mareşali von der Goltz getirilir (12 Ağustos 1843-19 Nisan 1916; Bağdat). İhtiyar Alman generali bu sıra 72 yaşındadır⁶. Aslında Goltz, Irak'a eski talebesi olan Ahmet İzzet Paşa'nın tayinini istemiştir. Fakat “Irak ve Acemistan'da (İran) belirli emeller besleyen Alman karargâhı” ile İttihatçı kadro İzzet Paşa'nın atanmasını istemez. Zaten “geniş yetkilerle” donatılmış olarak Goltz Paşa Bağdat'a geldiğinde, İngilizler Kut'a çekilmiş ve orada kuşatılmış vaziyettedir (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 213). Yalnız ordumuzda toplar yetersizdir. Ama kuşatma gücü, toplam 25.500'e yükseltilmiştir (Çulcu, 2007, 14). Goltz, bu Osmanlı

⁶ TAOE, Nurettin Bey, Alman generalinin “*en ufak bir müdahalesine bile onay vermedi*”, “*emir ve kumandayı Albay Halil Bey'e devredinceye kadar hareket ve düşünce serbestliğini tamamen korudu*” dipnot bilgisini vermiştir. Bu durumda ast-üst ilişkisi, “yalnız akşamları verilen sıradan raporlar çerçevesinde”dir. Sonuçta iki komutanın arası iyi değildir. Hatta Nurettin Bey, “*Goltz Paşa'nın amirliğine karşı*” “*kalem mücadelesi*” açar. Osmanlı Genel Karargâhı ikilinin ilişkisi konusunda “*iki yüzlü bir idare siyaseti*” kullanır. Nurettin Bey hakkında Goltz Paşa'nın ileri sürdüğü şikâyetleri, onu kumandadan düşürmede değerlendirir. Şeyh Sa'd çekilmesi, kumandadan alma fırsatını verir (Townshend, 2007, 417, 437).

gücünden, “üç tabur, bir batarya ve bir mitralyöz bölüğünden ibaret kuvveti” ayırarak, Alman Albayı Bopp (Bob) kumandasında İran’a gönderir. İzzet Paşa, mevcut askeri gücü zayıflatan işlemin, Rus kuvvetlerinin, Kut’ta sıkışan İngilizlere yardımını engellemek için mi “yoksa bazı siyasi sebeplere mi dayandığını tamamıyla anlayamadım” der (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 213).

Bu tür bir kuşatma saldırısı, 24 Aralık 1915’te de yapılır. “Öğleden önce kaleye müthiş bir bombardıman” yapılır. Kale duvarlarında büyük gedikler açılmıştır. İngilizler geri çekilirler. Gedikleri tutan Mehmetçiğe karşı İngiliz piyadeleri sürülür. “Karanlık basarken kale dışında 200 kadar Türk cesedinin serilmiş” ve geri siperlerde kıtaların toplanmakta olduğunu gören İngiliz general, yani saldırının yapılacağını tahmin eder. Erken saatlerde, “İsa’nın doğumu yortuları sabahı” kaleye yeni saldırı başlatılır. Türkler gediklerden içeriye girmeye, İngilizler karşı koymaya gayret ederler. “Adeta boğaz boğaza savaşıyor denilecek şekilde dokuz metre mesafeden her iki taraf birbirine bombalar” yağdırılır. İki tarafın da kaybı ağırdır. İngilizlerin güvendiği “Kahraman Oxfordlar” ile “Mahratta Hafif Piyadeleri”nin, yüzde yetmiş kaybı vardır. Türk tarafında 13 şehit 18 yaralı subay ile 876 er şehit düşmüştür (Townshend, 2007, 396-398).

Kalede ilk çözümlenemeyen emareleri belirlemeye başlamıştır. İngiliz general, Pencaplıların kıtalarından “2 Sepoy yani Hintli er 27-28 Aralık’ta düşman tarafına kaçtı. Bunlar üzerine tarafımızdan ateş edildi. Ancak maalesef isabet ettiremedi” bilgisini verir (Townshend, 2007, 399).

İngiliz ordusunda benzeri olaylar daha sonra da olur. Townshend’in kaydettiğine göre, askeri güç içinde Müslümanlar vardır. “Hintli bir Müslüman” tüfekle bir subayı vurur. Subayın ölmesi üzerine, Müslüman idama mahkûm edilir. Pencaplılardan iki Müslüman er firar eder (Townshend, 2007, 483).

Kale kuşatması sırasında zaman zaman hücumlarda ölenlerin cesetlerini gömmek üzere kısa süreli ateşkes görüşmeleri yapılır. Açıkta kalan, kale etrafına çekilen tel örgülerde asılı kalan cesetler “kötü halde kokuşmuştur”. (Townshend, 2007, 409). Sadece 28 Ocak 1916 tarihine kadar İngilizlerin kuşatma altında verdiği kayıp 2.240 kişidir. Yardımcı erlerle birlikte toplam kuşatma altındaki İngiliz gücü 13.421 kişidir. Silah başına 756 fişekleri mevcuttur. Fakat arada bin çuval unun kaybolduğu bilgisi generale ulaştırılır. Ama generalin kanaati kaybın sadece bu kadarla sınırlı olmadığı yolundadır (Townshend, 2007, 414, 457).

Fakat Kut bölgesindeki asıl muharebeler, müstahkem kaleyi ele geçirme ile ilgili olanlardan daha çok, İngilizlerin Kut’u kurtarmak için gerçekleştirdikleri saldırılar üzerine olmuştur.

Kurtarma Saldırıları

Çekilişte İngiliz süvari birlikleri, kaleye giremediği için çekilip gitmiştir. Kale uzun süre dayanabilirse, Osmanlı kuvvetlerini ezmek üzere İngiliz-Hint kuvvetleri getirilip kurtarma saldırıları yapılacaktır. Gelecek yardım kuvvetlerinin kaleye ulaşmaması gerekmektedir. Onun için Kut’tan uzak yerlerde gelecek yardım kuvvetlerini durdurmak üzere tedbir olarak zayıf da olsa süvari birlikleri güneye gönderilir. Kale etrafı, tel örgüler ve siperlerle muhasara hattı haline getirilir. Kut kuşatma sorumluluğu tamamıyla Halil Paşa üzerine verilmiştir. Düşmanda bir yarma hareketi ile dışarı çıkma teşebbüsü görülmez. Onun için mevcut ve gelen takviyeler kale çevresinde tutulmadan Basra tarafına sürülür. Kuvvetlerimiz Aliülgarbi’de toplanır. Buradaki kuvvetlerimiz Dicle Grup Kumandanı olarak Nureddin Bey yönetimindedir (Sorgun, 2007, 126-127).

İngilizler, Dicle boyunda Osmanlı kuvvetlerinden çok daha fazla bir gücü toplamaya başlarlar. Durum kritiktir. Mevcut Osmanlı yönetiminin genel tavrı burada da öne çıkar. Her kritik yere bir Almanın getirildiği gibi, Genel Karargâhta 6. Ordu oluşturularak kumandanlığına Goltz Paşa atanarak Bağdat'a gönderilir. Bu arada hazırlıklarını tamamlayan İngilizler, Aliülgarbi'deki grubumuza taarruza geçer. Nurettin Paşa, gerideki mevzilere çekilmek zorunda kalır. Ertesi günkü saldırıda ise Vadiikilâl mevziine çekilir. Bunun üzerine Goltz, grup kumandanlığını Halil Paşa'nın alması için telgraf gönderir. Savaş devam ederken kumandan değişikliği çok uygun değildir. Halil Paşa, Nurettin Paşa için, "parça parça kuvvetlerle muharebeyi kabul etmek yerine bütün kuvvetlerle savaşa girmeyi kabul ederse emrine" gireceğini değilse kumandayı üzerine alacağını bildirir. Goltz, düşmanı durdurmak kaydıyla Halil Paşa'yı tercihte serbest bırakır. İşin zor yanı, Nurettin Paşa'nın "bütün kuvvetlerini yalnız bir sahilde toplayarak düşmanlara karşı" kesin bir muharebe vermeye iknadadır. Kurmay başkanı Aşir Bey (Atlı) de Nurettin Paşa'nın, alıştığı sistemden vazgeçmeyeceği doğrultusundadır. Bunun üzerine Halil Paşa, Nurettin Paşa ile görüşerek, sağ sahilde atıl vaziyette tuttuğu kuvvetlerini ilerideki köprüden sol sahile geçirerek düşmana yüklenmeyi teklif eder. Bunu kabul edemeyeceğini, gece de geri çekilme emrini vereceğini söyleyen Nurettin Paşa'ya, cebindeki telgrafla bildirilen ordu emrini göstererek kumandayı devraldığını belirtir. Nurettin Paşa'nın gözleri dolu doludur. "*Allah senden razı olsun Halil, beni bu belâlı vaziyetten kurtardın, bildiğin gibi yap, Allah yardımcın olsun*" der. Ast-üst iki komutan kucaklaşarak ayrılır. 10 Ocak 1916'da 33 yaşında grup kumandanlığını üstlenen Halil Paşa, cephe gerisine çekilen Nurettin Paşa'nın maiyetini de emrine alarak düşündüğü planı uygular. Öncelikle İngiliz yardımlarını engelleme tedbirleri alır. Kuvvetler Dicle sol sahiline geçirilince dubalar üzerine kurulmuş olan köprüyü söktürüp gerilere naklettirir. Düşman ihtiyatlarını devreye sokarak çevirmeye teşebbüs edince Halil Paşa de yedeklerini ileri sürerek cepheyi 12 kilometre kadar genişletir. Savaş şiddetli devam etmektedir. İngilizlerin, Osmanlı kuvvetlerine sol kanattaki Süveyde bataklığı ile aynı taraftaki açıklıktan saldırı için hazırlanan bir süvari fırkasını tespit eder. Halil Paşa, sayıca az da olsa "fedakâr süvari birliğine, derhal bu kuvvetlere" saldırı emri verir. Yalnız birlikler düşmana yaklaşınca attan inip yaya savaşacak, bataryaları ile onları oyalayıp hücumlarına engel olacaklardır. Ardından ihtiyat kuvvetleri de aynı doğrultuda süvarileri desteklemek üzere ileri sürer. İngilizler mahiyetini bilmedikleri atlı kuvvetin üzerlerine geldiğini görünce şaşırılmış, attan inerek siper savaşına tutuşmuşlardır. Çatışma gece geç vakitlere kadar devam eder. Kumandayı aldığı gün geri çekilmeyi, asker üzerinde moral bozucu gören Halil Paşa, aslında cepheyi, Felahiye Boğazı'na kadar geri çekip orada 15 kilometre yerine bin-bin iki yüz metrelik bir mevzi hazırlatmaktadır. Orada dayanıp, gerekirse son nefere kadar vuruşacaktır. Dürbünle düşman hareketlerini takip edip, emirler verirken, omuzuna bir el dokunur. 6. Ordu Komutanı Goltz Paşa, yanına gelmiştir. Planını anlatır. Sıçramalarla, ordunun sol tarafına yaklaşmakta olan bir düşman birliğini tespit ederek, dürbünü ayarlayıp Goltz'a göstermek ister. Ama o, bakınca "*düşman birlikleri şu ormanın içinde midir?*" diye sorar. "*Gördüğünüz orman değil, düşman avcı kollarının teşkil ettiği hatlardır.. Serap görüyorsunuz*" der. İleri yaşlardaki Alman generali, gece istirahat ettirmek üzere gözlem yerindeki bir çadıra yerleştirir. Kendisi de silahı belinde, ayaklarında çizme olduğu halde uzanmıştır. Daldığı bir sıra, çadırına nöbetçi subayı ile birlikte Goltz girer. Hiçbir şey söylemeden, gözlerinin içine bakarak avucunu açarak, "birinci rütbeden bir Alman harp madalyasını" Halil Paşa'ya verir. Daha ilk günlerinde Halil Paşa'yı takdir ettiğini göstermiştir. Birliklerini de Felahiye mevziine çekmesinin yerinde olacağını belirtir (Sorgun, 2010, 127-131).

Bundan sonra Felahiye’de bir yanı Dicle, diğer tarafı Süveyce bataklığı olan dar alana güçlerini çekerek, önce avcı hendekleri ardından “ateş hatları” açılıp, birbiriyle irtibat yolları açılarak bağlanan “Felahiye sath-ı müdafaası” kurulur. Amacı Kut’u kurtarmak olan İngiliz Ordusu Kumandanı General Aylmer, bu dar müdafa hattı karşısında zor durumda kalmıştır. Bu Osmanlı gücünü ezmeden Kut’a geçemeyecektir. Güçlü bir taarruzla cepheyi yarması gerekmektedir. Hazırlığını tamamlayınca 21 Ocak 1916 sabahı, nehir boyunca yaklaştırabildiği gambotlarının şiddetli bombardımanı ardından iki firkalık (tümen) bir İngiliz piyade kuvvetini saldırıya geçirir. Nehir tarafından gelen şiddetli ateş baskısının da yardımı ile düşman, siperlerimizin sağ kanadına girmeyi başarmışlardır. Halil Paşa silahı elinde bu tarafa koşar ve birlik kumandanlarına, “Ya bu düşman buradan atılacak yahut bir öleceğiz” emrini verir. Yeni bir savaş havası canlanmıştı. İngilizler ağır bir hezimet içinde siperlerimizi terk etmek zorunda kalırlar. 8000 İngiliz ölüsü tespit edilir. 500 askerimiz şehit düşmüştür. General Alymer, haber göndererek, iki saatlik mütareke yapılmasını ister. Yaralıları toplayacaklardır. Silahlar susar. Biz de yaralılarımızı toplarız. Fakat İngilizler işlerini bitiremez. Halil Paşa, ateşkes süresini altı saate çıkardığını bildirir. İngilizler, Felahiye mevzilerini alamayacaklarını anlamışlar, Kut’ta kuşatma altında olan İngilizler daha zor durumda kalmışlardır (Sorgun, 2010, 132).

İngilizlerin, Kut’ta savunma, Basra tarafından taarruzlar yanında düşündükleri bir “stratejik kuşatma” planı vardır. Van, Erzurum üzerinde işgalleri gerçekleştiren Rusların, bir Rus müfrezesi ile Musul’un kuzeyinde Türk menzil hattı üzerindeki el-Cezîre’yi işgal etmesini isterler. Böylece Dicle üzerindeki Türk menzil teşkilatı bozulacak, Türkler menzillerini, “çok güç olan Fırat hattı üzerinde kurmaya mecbur” olacaklardır. Türk ordusunu Irak’ta sıkıntıya sokacak bu gelişme, İngilizler için büyük sonuçlar meydana getirecektir. Çok geçmeden 29 Şubat 1916’da Hemedan’dan Rus Generali Baratoff, Kirmanşah’a girdikleri, yerel hükümet ve halk tarafından karşılandıklarını telgrafla haber verir. Telgrafi, “Çok yakında Irak’ta sizinle karşılaşım tokalaşacağıma tamamen inanıyorum” cümlesi ile bitirmiştir (Townshend, 2007, 480, 488). Kut’u savunurken, Rus generalleri ile irtibat kuran Townshend’in teklifi, düşünüldüğü tarihte (20 Şubat 1916) uygulanamasa da daha sonra çok işe yarayacak, Irak cephesinin göçmesinde etkili olacaktır.

Sabis Mevzileri

Bundan sonra İngilizler, topçularının taciz ateşi ile yıpratmaya çalışırlar. Diğer yandan da takviyeyi artırıp, keşif hareketleri yaparlar. Bunlardan Halil Paşa’nın çıkardığı, İngilizlerin Dicle sağ sahilinden kesin bir atak yaparak Kut’un imdadına yetişmek istedikleridir. O da karşı tedbirleri geliştirerek, Hindistan ve İngiltere’den gelen güçlerle saldırıya hazırlanan düşmanı karşılamayı düşünür. Zaten İngilizlerin 7 Mart günü, taarruz hareketleri için hazırlıklarını hızlandırdıklarını tespit eder. 8 Mart 1916 günü şafağıyla birlikte İngilizler, bütün güçleri ile bir yandan Sabis mevzilerine, diğer taraftan cepheye karşı işgal saldırısına başlarlar.

Bu mevziye Çanakkale’de Arıburnu, Kirte ve Kerevizdere’de savaşan, nişancılığıyla tanınmış Birinci Alay da gönderilmiştir. Kut’u kurtarmak için gelenlere karşı koruma görevi verilen Sabis Tepesini tutarlar. Yoğun bir topçu ateşi ile düşman, tepenin her tarafını delik deşik eder. “Hiçbir canlı mahlûk kalmadığına” kanaat getirerek İngilizleri ünlü “Satırlı Alayı” taarruza geçer. Alayın bütün askerleri İngiliz medeniyetini temsilen birer büyük satır taşıyan bu alay, hedefine yaklaştığı an beklemediği bir şiddetli ateş ile karşılaşır. Dokuzuncu ve Onuncu Bölükler, göğüs göğüse kanlı mücadele içinde “Çanakkale derslerini tekrar” ederler.

Bozulan düşman kütle halinde geri kaçmaya başlar. “Kılıç artıklarını” arkalarından açılan ateş eritmektedir. İhtiyat Bölüğü ile birlikte hücumu kalkanlar içinde Üçüncü Tabur İmamı Hacı Emin Efendi de vardır. Din adamı kıyafeti ile bir şehidin silahını alarak hücumu kalkmıştır. Onun manevi şahsiyeti ile asker üzerinde etkisi büyük olur. Silah kullanmaya dermanı olan yaralılar da ateş ederler. Bu saldırıya şehit tüfeklerini ele geçiren sıhhiye erleri de katılır. Bunlardan birisi, Sıhhiye Onbaşı Ereğlilî Osman’dır. Son üç mermisi kaldığında bölük komutanı ile göz göze gelirler. Asli görevini terk etme kabahatini işlemiş gibi hisseden Osman Onbaşı, komutanından heyecan içinde üç fişegini atması için izin ister. Son kurşununu attığı sıra düşman alayından yaralı olarak Düceyle Kanalına can atabilen kırk elli kişi kalmıştır. Bu saldırıda “iki binden ziyade” düşman ölürken, onlardan çok daha fazlası yaralanmıştır (“İrak’da Kûtü’l-Emâre Şarkında Sâbisî Meydân Muhârebesi”, *Harb Mecmû’ası*, Teşrin-i Saâni 1333, S. 24, s. 370-371).

İngilizler, ağır zayıat vermelerine bakmaksızın yeni saldırılar yaparlar. Bir ara inatçı bir İngiliz birliği, sağ cenah siperlerini işgal eder. Halil Paşa’nın güvendiği, el altındaki 51. Fırka Kumandanı Miralay Hasan Cemil Bey’e emri şu olur: “*Devlet, şan ve şerefle dövüşünüzü bekliyor*”. Bu emirden sonra Hasan Cemil Bey’in kuvvetleri, süngü takarak hücumu geçerler. Boğaz boğaza bir mücadele olur. Süngüler arasında el bombaları avuçlarda patlamakta, subaylarımız ellerinde revolverleri ve kılıçlarıyla, devletlerine “yeni bir destan hediye” etmektedirler. İnatla dövüşen İngilizlerin ana kuvvetleri süngü ile imha edilir. Diğer İngilizler de geri çekilmekten başka çare bulamazlar. Düşman çekilirken de süngüler yerine mavzerlerin namluları işlemeye devam eder. 10 Mart 1916’da muharebeler sona ererken Halil Paşa, “mavzerinin kundağı üzerinde” kurtarılmayı bekleyen General Townshend’e şu mektubu yazar. Aslında bu mektup, Sabis-Felahiye müdafaa muharebelerinin sonucunu bildirmektedir: “*10 Mart 1916 Asaletmeap, Sizi kurtarmak için gelmiş bulunan İngiliz kuvvetleri Felahiye’de muharebe vermiş, 7000 kişiyi kaybederek geri çekilmeye mecbur olmuşlardır. Bu ricatten sonra bir buçuk aydan beri ihrazatta bulunan General Alymer de, dün kendisinin üstün derecede kuvvetli olduğunu zannederek gördüğünüz veçhile 5, 6, 78, 12 ci piyade livaları ve bir süvari livası ile Dicle sağ sahilinden tekrar taarruza geçmiş ve 4000 kişi kaybederek yine çekilmeye mecbur olmuştur. Ben, ona karşı yeterince kuvvetli vaziyetteyim. Size gelince, siz askerlik vazifenizi kahramanca ifa ettiniz. Bundan böyle kurtarılmamız için muhtemel vasıta görmüyorum. Mültecilerin ifadelerine göre erzaksız kaldığınız ve kıtaatınız arasında hastalıkların icrayı hüküm sürdüğünü anlıyorum. Kut’taki mukavemetinize devam etmek veya mütemadiyen artmakta bulunan kuvvetlerime teslim olmak hususunda serbestsiniz. İhtiramatı faikamın kabulünü istirham ederim general cenapları.. Irak’taki Osmanlı Kıtaatı Kumandanı ve Bağdat Valisi Halil..”* (Townshend, 2007, 501); Sorgun, 2010, 133-134).

Halil Paşa’nın çağrısına Townshend’in yazılı cevabı, tam bir İngiliz propaganda metnidir: “*Asaletmeap.. İzmir’deki Türk askerlerinin Alman subaylarına karşı isyan ettikleri ve Erzurum’un düşmesinden dolayı da İstanbul’da karışıklıklar çıktığı Royter Ajansı tarafından bildirilmektedir. Acaba bunlar doğru mudur, bana bu hususlarda bilgi verebilir misiniz?.. Gösterdiğiniz nezakete karşı da müteşekkirim. Türkler muharebe sahasında daima iyi asker ve necip insandırlar ve fakat ben henüz teslim olmayı düşünmüyorum.*” Halil Paşa, cevabında verilen bütün haberlerin asılsız olduğunu bildirir (Sorgun, 2010, 136).

Hâlbuki İngiliz generali hatıralarda anlattığına göre bir hayli sıkıntılıdır. Hububat tasarrufu yapmak üzere 1.100 hayvanı kestirip ortadan kaldırtır. İngiliz asıllıların günlük ekmek hakkını 326 gramdan 280 grama; Hintli kıtaların ekmek hakkını ise, 180 gr buğday ile 112 gr. Arpaya

düşürür. Zaten İngiliz asıllılar ekmek ve at eti; Hintli kıtalar yalnız un, kavrulmuş arpa ve yağ ile hayatını sürdürmektedir. Böylece Townshend, 7 Nisan'a kadar mevcut gıda stokunu yetiştirebilecektir (Townshend, 2007, 497-498). Askerine de "Sancağımızın dalgalanmasını devam ettirmek için bu şekilde hareket etmek lazımdır. Ben direnmeye azmediyorum. Sizin de bu harekette kalben ve ruhen bana katılacağınızı biliyorum" mesajını yayınladı (Townshend, 2007, 511). Fakat daha sonra kuvvetten düşen askerleri gördükçe, Hintlileri "beygir eti yemeye zorlamak için son ve kesin bir girişimde bulunmaya" azmeder. Askere "beygir eti yenilmesinden elde edilecek sıhhi faydaları" anlatan bir doktor yazısını yayınladı. Ayrıca, tavsiyeleri tutarak "krallınıza, hükümetinize karşı sadakatınızı ispat etmenizi hepimizden talep ederim. Ülkemizin prensleri ve dini başkanları beygir eti yemenize izin verdiler. Hemşerinizden birçokları (5.135) şimdi beygir eti yemeye başlayarak sağlık ve kuvvetlerini koruyorlar. Et yemediği için zayıf düşen ve görevlerini yapmaya gücü yetmeyenleri et yiyen ve kuvvetini koruyanlarla değiştireceğim" mesajını yayınladı (Townshend, 2007, 533). Ayrıca ülkeye borcu olan görevini yapmaktan kaçınanların listesini hazırlayarak gerekli işlemi uygulamak üzere Hindistan hükümetine vereceğini de bildirir. Bütün Hintlilerin beygir eti yemesi için Hint dini liderlerinden izin alındığı bilgisi verilmesine rağmen yine başarılı olunamaz. Sebebi Hintli subay ve erler şöyle açıklarlar: "Beygir eti yersek köylerimizde bunu her zaman bizim yüzümüze vuracaklar. Bu yüzden kızlarımızı asla evlendiremeyeceğiz." (Townshend, 2007, 557).

Townshend'dan İngiliz hükümeti, bir ay dayanmasını istemiştir. Bu süre içinde kurtaracaklardır. Bir ayda bitecek kurtarma işi beş ay civarında gerçekleşmeyince Townshend, sık sık askerine kurtarma güçlerinin geliyor, yolda, gelmek üzere olduğuna dair açıklamalar yapar.

Mizmir Tepesi

Halil Paşa'nın teslim çağrısına fiili cevap, ertesi gün 11 Mart 1916'da, yeni bir İngiliz saldırısı halinde gelir. İngiliz topçuları, önce yoğun bir topçu ateşi açarak, Osmanlı birliklerinin bulunduğu mevzileri yerle bir eder. Bu yüzden askerimiz ikinci mevzilere çekilir. Ardından İngilizler, hezimet halinde geri çekilirken terk ettikleri Mizmir tepesini geri almak için birden bire hücumla kalkmışlardır. İki taraf da inatçıdır. Daha gayretle dövüşen Mehmetçik, İngilizleri geri püskürtür. Bundan sonra günler, karşılıklı deneme taarruzları ile geçer. 6 Nisan 1916'da İngilizler yeni ve şiddetli bir saldırıyı gerçekleştirirler. Fakat geri püskürtülürler (Sorgun, 2010, 1135). Bu sırada Birinci Taburun gerçekleştirdiği Beyt-i İsa Taarruzu, destansı bir gayretle hedefine ulaşmıştır. İngilizlerin saldırısına gece ay ışığında karşılık veren tabur, bazı takım ve bölük komutanlarını şehit vermesine rağmen hedefini ele geçirir. Muharebe sırasında siper içindeki İngilizlerin bombalı saldırılarına karşı, tabur komutanı, "Siperlerin dışarısına çıkıp şu heriflere hanginiz ateş edebilir" deyince bir değil sekiz-on kahraman dışarı çıkar. Yağmur gibi yağın kurşunlar arasında, siper içindeki düşmanı temizlerler (*Harb Mecmû'ası*, Teşrin-i Saâni 1333, S. 23, İstanbul, s. 354-359).

Fazıl Bey Destanı

İngiliz saldırılarının arkası kesilmemektedir. 9 Nisan 1916'da ikinci mevzilere şiddetli bir saldırı başlatılır. Siperlerimizin bir kısmı düşerek düşman kuvvetlerin eline geçmeye başlar. Bu sırada 43. Alay Kumandanı Fazıl Bey, kuvvetlerinin en önünde, piyade süngüsü ile hücumla kalkar. Müthiş bir andır. "Asker, Fazıl Bey'in arkasından sel gibi" akar. "Kıyameti andıran bu taarruz son bulduğunda düşman kuvvetleri savaş alanında 5000 ölü" bırakmışlardır. İngilizler çekilirken, savaş alanından "kan revan içinde" bir genç subayımız,

Halil Paşanın karşısına dikilir. Tekmili, yalnız takdir duygularını kabartıcı değil aynı zamanda yürek dağlayıcıdır: “Düşman kuvvetleri gördüğünüz şekilde geri çekilmek zorunda kalmışlardır, Kumandanımız Fazıl Bey şehitlerimiz arasındadır.. Yeni emirleriniz..” (Sorgun, 2010, 135). Mehmetçik, önde komutanları yeni destanlar yazmaktadır. Halil Paşa, o anki halini şöyle anlatır: “Başımı önüme eğdim, dudaklarımdan yüce askerlerimiz ve yüce subaylarımız için dualar döküldü.”

Şehit Hakkı Fazıl Bey, aslında Mihal Gazizâde’dir. Akıncı tarihi bir aileden gelen bu vatansever asker, “ecdadından miras aldığı kahramanlık ve asaleti, yüce his ve faziletiyle”, “yalnız vatanının şan ve şevketini, milletinin ilerlemesi ve yücelmesi için” çaba sarf eden birisidir. Harbin başlarında “Moskof hududuna” koşar. Orada yaralandığı halde vazifesine bağlılığı, vatanına muhabbeti onu harp meydanından ayırmaz. 8 Ocak 1915’teki şiddetli ve kanlı muharebede “emsalsiz bir galibiyetle” alayının sancağı, altın ve gümüş madalyaları ile süslenmesine sebep olmuştur. Yakınlarına yazdığı mektuplarında, “Allah’ın yardımıyla başladığı vazifesi uğrunda hayatını feda edeceğinden bahseden, devamlı şehadeti temenni eyleyen” Fazıl Bey, sevdiği sancağının altında can vermiştir (Harb Mecmû’ası, S. 15, s. 238).

Bu sıralar, Süveyce bataklığı taşmış, siperlerimiz su ile dolmaya başlamıştır. Askerin su içinde kalması mümkün değildir. Siperlerden çıkmak zorunda kalınca da düşman topçuları, durumdan yararlanarak yaylım ateşine geçerler. Asker yeni siperlerine kaydırılır.

13 Nisan 1916’da İngilizler kurtarıcı kuvvetlerinin kumandanı General Alymer’i görevden alıp yerine General Göring’i getirmişlerdir. Bu yeni bir taarruz demektir. Zaten, 14 Nisan’da Göring, deneme taarruzlarına başlar. 17 Nisan’da birden Beyti İsa mevzilerinin üzerine bütün gücü ile yüklenir. Mevcut kuvvetlerimiz geri çekilmeye başlamıştır. Halil Paşa, çekilen 35. Fırkanın yardımına 43. Alayı gönderir. Dağılmakta olan kuvvetlerimiz toparlanmış, süngü muharebesine girişmiştir. İngilizler, bu defa da binlerce ölüyü savaş alanında bırakarak geri çekilmek zorunda kalırlar (Sorgun, 2010, 137).

Saldırıların ardı kesilecek gibi değildir. İngilizler, 19 Nisan 1916 günü sabahın ilk ışıklarıyla topçu ateşi desteğinde tekrar Beyti İsa mevzilerine saldırırlar. Üç-dört bin civarında ölü bırakarak çekilirler. Bundan sonra sıra, Felahiye mevzilerine saldırıdadır (Sorgun, 2010, 138).

19 Nisan 1916 tarihinde hem 6. Ordu Kumandanı hem de “Yaver-i Hazret-i Padişahî” olan Von der Goltz Paşa, Bağdat’ta vefat eder⁷. Bu tarihten sonra Halil Paşa, zaten yönettiği cephenin aynı zamanda 6. Ordu ve Bağdat Valiliğini de üstlenir.

Meclenburg Dükü ve Mehmetçik Moral Gücü

Felahiye siperleri önünde İngilizlerle çetin mücadelelerin devam ettiği sıra Bağdat’a, Almanya’nın Meclenburg dükü kalabalık ekibi, büyük bir otomobil kafilesi ile gelir. Halil

⁷ Goltz Paşa’nın vefatı üzerine Harbiye Nezareti’nin çıkardığı *Harb Mecmu’ası* dergisinde “Büyük Goltz Paşa” başlıklı bir yazı yayımlanır. İmzasız yazı, 72 yaşında vefat eden Alman generali için tam bir mersiye mahiyetindedir. İlk cümle şöyledir: “Ölüm seni bizden zamansız aldı. Pek sevdiğin bu millet, sana ikinci vatan olan bu topraklar seni daha mes’ud ve zaferli günlerinde arasında görmek isterdi.. Muhterem tabutunu omuzlarında taşıyan asker talebelerin ve sana uzaktan ruhunun şadlığına dua eden bütün sevdiklerin bu hizmetlerini unutmayacaklardır.” (“Büyük Goltz Paşa”, 1916, *Harb Mecmu’ası*, Mayıs 1332, S. 9, İstanbul, s. 141). Hâlbuki 1883’ten itibaren Türk Ordusu içinde bulunan Goltz Paşa, Osmanlı Ordusunun modernizasyonu vesilesi ile altı bin sayfa civarında rapor yazmış, bütün çabalarını da Alman harp sanayiinin daha çok alınması doğrultusunda harcamış birisidir. Bu yönüyle Almanya’nın savaş sanayi distribütörü gibi gayret eden bu mareşalin iyi bir Alman vatanseveri olduğunda şüphe yoktur. Yanında getirdiği otuz şaibeli Almanın durumu ile ilgili Halil Paşa’nın verdiği kısmi bilgi bu konuda yeterlidir.

Paşa tarafından iyi ağırlanan Dük, Türklerle İngilizlerin bir savaşını görmek istemektedir. Cephe komutanı olarak Halil Paşa, en geç bir hafta sonra İngilizlerin ele geçiremedikleri Felahiye mevzilerine karşı taarruza geçeceklerini, hatta taarruzun konuştukları saatlerde olacağını belirtir. Hatta yeni taarruz ile ilgili tahmin ettiği ayrıntıyı da anlatır. İngilizler, önce uzun bir bombardımanın yapacaklar, ardından piyadelerini öne sürecekler, hatta birinci ve belki ikinci hatlarımıza kısmen gireceklerdir. Fakat gizli ihtiyatlarımızın el bombası ve süngü hücumları karşısında siperlerde bir hayli ölü ve esir bırakarak çekilecekler, çekilirken de takip ateşi altında daha fazla kayıp vererek esas mevzilerine dönmek zorunda kalacaklardır. Zaten takviye alan İngilizlerin, hazırlık devreleri bitmek üzeredir. Dük, paşanın sözlerini, savaşan kumandanların, birbirinin savaş usullerini öğrenmesi konusunda yeni bir misal olarak değerlendirir. Savaş gününü büyük bir merakla bekleyecektir.

İngilizler beklenen saldırıyı 22 Nisan 1916 günü alaca karanlığında başlatırlar. Felahiye mevzilerine şiddetli bir top ateşi açılmıştır. Bu beklenen başlangıçtır. Halil Paşa düke haber gönderir. Hemen birlikte Selman-ı Pak, Aziziye üstünden Felahiye'ye ulaşırlar. Halil Paşa, dükü gözlem yerinde bırakarak ön hatlara geçmeye karar verir. Dük, “burada kalıp kumanda etmeniz gerekmez mi?” diye sorar. Cevap, Kut Zaferini kazanan kumandana yakışır mahiyettedir: “Türk Ordusunda kumandanların yeri, askerlerinin arasındadır.” 23 Nisan'da savaş, anlatılması güç bir şiddette devam eder. Bir ara Dük, paşa ile ileri hatta gelmek ister. Piyade ateş alanına girince otomobillerden inerek yaya ateş hattına ilerlerler. Yolda önlerine sargı yerinden yaralılar gelir. Paşa ilk rastladığı yaralıyı durdurur. Asker, paşanın yanındaki yabancı olduğunu anlamıştır. Gösterişli bir selam verir. “Savaş nasıl gidiyor Kastamonulu?” deyince, “Kumandanım mübarek olsun, düşman aldandı bizim gizli ihtiyatlara” der. “Neden aldandı?” sorusuna “Bilemedi ki kumandanım, bizim 40. Alayın birinci hatta olduğunu” cevabını verir. Morali yüksek, yarasına rağmen neşelidir. Halil Paşa, cepheye giderken alışkanlık haline getirdiği şekilde ceplerine koyduğu altınlardan sekizini yaralıya hediye eder. Dük, alayının metanetine bu derece güven besleyen Mehmetçiğin ardından baka kalmıştır. İleride ekmeği sol eliyle yiyen bir askere rastlarlar. Asker ekmeği koyacak yer bulamayınca kafasıyla selam verip topuklarını birleştirivermiştir. Komutanın, “Neden ekmeğini sol elinle yiyorsun?” sorusuna cevabı; “Sağ kolum kumandanım, bir gülle ile koptu gitti. Aradım aradım bulamadım.. Ne yapalım sen sağ ol” olur. Sağ kolu yok ama morali yerindedir. Halil Paşa'nın önüne geçen bir başka yaralının sözleri ise Alman dükü şaşkırtacak mahiyettedir: “Kumandan paşam, bu gelenler bize hiçbir şey yapamazlar biliyon mu.. Hepsi sarı sarı, genç genç oğlanlar. Daha süngünün ucunu değdirdin mi düşüp ölü ölüveriyorlar garipler.. Ama diyeceğin ki kartları gelse ne olur.. Kartları da geldi, ne yaptılar ki..” (Sorgun, 2010, 137-139).

Muharebeler altı saattir devam etmektedir. Halil Paşa, topçuları idare eden müfettiş Sarı Emin Paşa'nın hesabına göre İngilizler yalnız bu saldırı sırasında iki bin top mermisi atmışlardır. Halil Paşa, ne kadar cephanenin olduğunu sorar toplam üç bin civarında mermi vardır. Bunun üzerine 1500 mermilik seri bir “cehennem ateşi” açılmasını emreder. Askeri çok sevindiren seri ateş ancak üç dakika sürmüştür. Mevcudun yarısını bitiren bu ateş, askerin moralini yükseltmiş, zeki, usta topçularımız da isabetler kaydetmişlerdir. Halil Paşa, yakıcı güneşe alışkın olmayan misafirleri için portatif çadırlar kurdurur. Onlar dinlenirken, yanlarından kabile kabile esir İngilizler geçirilmeye başlanmıştır. Dük, bir esirle konuşmak için izin ister. Elli-altmış kişilik bir esir kafilesi yoldan çevrilir. Dük, kabile içinden birini seçerek konuşur. Esir, Garp Cephesinden bulunmuş ve Irak'a yeni gelmiştir. Dük, esire Almanlarla İngilizlerin savaştığı Flander harekâtında bulunup bulunmadığını sorar. Esir savaşmıştır. Bundan sonra

dükün sorusu şu olur: “Peki Alman askeri mi, yoksa Türk askeri mi daha cesur?” Aldığı cevap şaşırtıcıdır: “Hiç şüphe yok ki Türk askeri, Alman askeri ile mukayese kabul etmez, Türkler çok daha cesur. Biz Garp Cephesinde bir iki saatlik topçu ateşinden sonra ilerliyor, Alman siperlerine giriyor, yerleşiyor ve orada kalıyorduk. Burada ise altı saat süren topçu ateşinden sonra boş kaldığımızı zannettiğimiz Türk siperlerine girdik fakat ummadığımız bir yerden harp safları nizamında bomba ve süngülerle üzerimize atılan Türk askerleri gördüğümüz gibi toplayıp buraya getirdiler.” (Sorgun, 2010, 141).

Dük, yedi milyon civarında demir disipliniyle ünlü Alman askeri hakkında duyduklarından dolayı fena halde bozulmuştur. Fakat pes etmez. Üç- dört İngiliz askerine daha aynı soruyu sorar. Hepsinden aldığı cevap benzeridir: “Türkleri mukayese etmeyiniz. Onlar savaşın ustasıdır..” Bunun üzerine dük, Halil Paşa’nın elini “kıracak gibi” sıkarak; “Pek mükemmel piyadeniz var” der. Ardından da bu piyadenin başında savaşmak isteyerek, “6. Orduda vazife” ister. Devir elverişlidir. Halil Paşa, “Müstakil grup kumandanlığını size verebilirim” der. Fakat Almanların İran’da yapmak istedikleri gösteriş hareketlerine de mani olmak istemektedir. Onun için, “kumandayı alınca Türk subayı üniforması giyeceksiniz” şartını koşar. Dükün canı sıkılmıştır. Üniformasının değiştirilmesini kendisine ancak Alman İmparatorunun emredebileceğini söyleyerek, Türk subayı üniforması giymeyi dolayısıyla albay rütbesinde olduğu halde tuğgeneral rütbesinde komutan olmayı reddeder. Anlaşma gereği Türk ordusunda görev alan Alman subayları, hep bir üst rütbeden apolet taşımışlardır (Sorgun, 2010, 142).

23 Nisan 1916 gece yarısına kadar devam eden Alman dükünün de tank olduğu muharebelerde İngilizler üç binden fazla ölü bırakarak çekilmek zorunda kalmışlardır. Şehitlerimizin miktarı ise 600 civarındadır. Şehitler arasında “alnından vurularak” toprağa düşen subaylarımız da bulunmaktadır (Sorgun, 2010, 142).

Uçakla Yardım Denemeleri

İngilizlerin Kut’u kurtarmak için saldırıları, savunma siperlerimizi bir türlü yarıp geçememişlerdir. Yalnız Kut içindeki “casuslarımız vasıtası ile muhasara altındaki İngiliz kuvvetlerinin morallerinin bozulmaya başladığını ve her saldırının başına ümide düştüklerini ancak saldıran kuvvetlerin geri püskürttüklerini öğrenince de kederle çöktüklerini haber” alırız. İngilizler, karadan yarma saldırısı yerine bu defa Kut’taki kuşatma altında bulunan kuvvetlerine uçaklarla cephaneye ve yiyecek ikmalini yapmaya başlarlar. Yalnız, İngiliz uçaklarına karşı çare bulmakta gecikilmez. “Avcı birliklerimiz, mavzer atışlarıyla bu uçakları düşürmeye” başlar. Zaten beş uçaktan ancak biri Kut’a istenileni atabilmektedir. Uçakla yardım çabası da netice vermeyince İngiliz uçakları görünmez olur (Sorgun, 2010, 143).

Uçakla yardım konusunda Halil Paşa’yı doğrulayan açıklamaları Townshend de hatıralarında yazar. 16 Nisan 1916’da Kut’a indirileceği vaad edilen erzak miktarının ancak dörtte biri getirilebilmiştir: “16 Nisan saat 17.00’ye kadar tayyarelerin getirdiği erzak 1.332 libreye ulaştı. Hâlbuki o erzakın 5.000 libre olması lazımdı. Bıraktığı erzak çuvallarından ikisi de nehre düştü. Arazi üzerinde kireçle yapılmış bir işaret vardı.” İngiliz uçakları, açlık sınırındaki insanların ihtiyacını getiremeyince erlerin günlük istihkakı, 108 grama düşürülür (Townshend, 2007, 559). 22 Nisan sabahı gelen uçak ise dört paketi, Şatü’l-Hayy’ın birleştiği yerde nehre atar. Savunmadakiler için bu “telafisi mümkün olmayan büyük bir kayıp”tır. Açlık, dizanteri, iskorpit gibi hastalıklardan günlük 15 asker ölmeye başlamıştır. Sonra açlıktan ölenlerin

miktarı günlük 20 kişi olur (Townshend, 2007, 564, 566, 568). Yardım yetişmezse İngilizlerin daha fazla dayanması mümkün olmayacaktır.

Zırhlı Savaş Gambotu

Uçakla yardımdan da ümidi kestikten sonra İngilizlerin yeni bir teşebbüsü beklenmektedir. Bu defa çok farklı bir İngiliz denemesi görülür. Felahiye mevzilerini şiddetli top ateşi altına alan İngilizler, “ağzına kadar dolu acaip bir İngiliz savaş gemisi” ile Dicle üstünden nehir yoluyla Kut’a doğru ilerlemeye başlarlar. İşin kötüsü, “piyade kurşunları gemiye tesir etmemektedir.” Zırhlı İngiliz savaş gambotuna başka bir silahla ateş edilmesi gerekmektedir. Halil Paşa, topçu ateşi ile geminin batırılmasını emreder. Fakat savaş gemisi, 24 Nisanı 25 Nisana bağlayan gecenin sabahında savunma hattımızın ateşini geçip Makasis yönünde ilerler. Yalnız topçu birliklerinin isabetli atışları ile gemi, kaptan kulesine aldığı bir isabetle yangın tehlikesi geçirip sahile oturur. Bu arada gemi kaptanı vurulmuş, mürettebatının bir kısmı da ölmüştür. Gemiye gerekli gördüklerinde, ele geçmemesi için patlatmak üzere, kış tarafına yerleştirilen dinamit fitillerinin bazı telleri de pervanesine (uskur) sarıldığı için gemi hareketsiz kalmıştır. Sağ kalan gemi mürettebatı birliklerimiz tarafından esir alınarak sahile çıkarılır. İçeridekilerin bir kısmı yangını söndürmeye uğraşmaktadır. Gemi Kut’a ulaşırsa, içindeki malzeme ile güçlenen Kut, binlerce insanımıza mal olacaktır. Onun için Halil Paşa, gambotu durduran 13. Kolordu bataryasına teşekkür eder. zırhlı gemi, General Townshend’in son ümitlerini de Dicle kıyılarına gömmüştür (Sorgun, 2010, 143-144). Julnar adlı, 270 ton gıda maddesi taşıyan gemi, dördü yaralı 14 tayfası ile üç makineli tüfeği tümüyle ele geçirilmiştir. Hasarsız olan gemi Türk nakliye filosu arasına katılır. Yeni adı, “Kendi Gelen”dir (Townshend, 2007, 566, 567).

Halil Paşa’nın Rüyası

Gambot tehlikesini de atlatan 6. Ordu Komutanı Halil Paşa, hatıralarında anlattığına göre, gece rahat bir uykuya çekilir. Sahra yatağında ter içinde dönerken bir rüya görür. Rüyasında iki düşman uçağı başının üstünden geçmektedir. Belindeki tabancayı çekerek tayyarelerden birisine ateş edip düşürür. İkincisi ise süzülerek yere iner. Pilotu, paşanın yanına gelerek, “Arkadaşım vuruldu, ben de teslim oluyorum” der. Halil Paşa uyanır. Başını elleri arasına alarak dakikalarca düşünür. Bu askere moral vermek açısından iyi bir vesiledir. Sahra telefonları ile rüyasını “bütün orduya tebliğ” eder. Öğleye doğru, rüya ile bağlantı kurulabilecek bir gelişme olur. “Bir İngiliz subayı, hatlarımıza doğru beyaz bayrakla” yaklaşarak kumandanla görüşmek istediğini bildirmişti. Subay, Halil Paşa’nın huzuruna götürülür. Elindeki muhasara altında tutulan İngiliz generali Townshend’den getirdiği mektubu sunar. Townshend, Halil Paşa ile özel görüşmek istemektedir (Sorgun, 2010, 144). Paşa 26 Nisan 1916 tarihini taşıyan bir cevap mektubu yazarak, generalle Dicle üzerindeki bir noktada görüşebileceğini bildirir. Buna göre herkes kendi istimbotu (buharla çalışan, filika büyüklüğünde bir tekne/çatana) ile buluşma noktası olan Dicle sol sahilinde Türk ordusunun sağ kanadına yakın yere gelecektir (Townshend, 2007, 569). Belirlenen saatte iki istimbot birbirine yanaşır. İngiliz generalinin istimbotu daha büyük olduğu için Halil Paşa oraya geçer. Boylu poslu, yaşlı İngiliz generali, üzüntüsünü her hareketi ile belli etmektedir. Aslında bu görüşme teslim şartları ile ilgili bir anlaşmayı sağlamak üzere yapılmaktadır.

Townshend, İngiltere hükümetinin onayladığı şu tekliflerde bulunur: “1. Dünya Harbi devam ettiği müddetçe maiyetimden kimse ve ben, Türkiye aleyhinde hiçbir harekette bulunmayacağım. 2. İngiliz kuvvetleri elinde bulunan 40 top ve bilumum cephaneye sağlam olarak Türklere verilecektir. 3. Arzu edeceğimiz herhangi bir bankaya, adınıza yazılmış bir

milyon İngiliz sterlini çek teslim edilecektir. Bu çekin verilmesine İngiliz hükümeti muvafakat etmektedir. 4. Bu şartlar kabul edildiği takdirde İngiliz kuvvetleri esir alınmayacak ve Basra istikametinde çekilmelerine muvafakat edilecektir.”

Halil Paşa’yı satın alarak kurtulmayı düşünen İngiliz generali ve hükümeti, Paşa’ya göre, “Türk subaylarını ve askerini” tanımamaktadır. Başka şartlar altında bu teklif yapılırsa verilecek “tek cevap” namludan çıkacak “tek bir kelime”dir. Ama Halil Paşa, inatla savaştan düşmanına “sempati duymaktadır”. Kendisine hâkim olarak, “General, beş aydır sizinle, Aylmer ve Göringe orduları ile dövüşüyorum. Türk ordularının maneviyatları için sizin ve ordunuzun esaretinin zarureti hâsıl olmuştur. Elinizdeki İngiliz yapısı top, tüfek ve cephaneye de bizim ordumuzun modeline uymaz, bu itibarla bana lazım değildir, serbestçe imha edebilirsiniz. Silâhlarınızı imha ettikten sonra benim tarafımdan en ufak bir tecavüze uğramanız ihtimali de olamaz. Şahsıma teklif edilen bir milyon sterlinlik çek meselesini de lâtife olarak telâkki ediyorum.. Biliyorsunuz Baltacı devirleri geride kaldı..” cevabını verir (Halil Paşa (Kut), 2015, 161).

Townshend, bu görüşme için, “kayıtsız şartsız teslim konusunda ısrar ediyordu. Halil Paşa, kıtalarının halini ve erzakının tükendiğini bildiği gibi erlerin ölmekte bulunduğunu, hastalığın, iskorpitin bütün kuvvetimi istila ettiğini de biliyordu” der (Townshend, 2007, 569).

İki taraf da birbirinden ayrılır. Artık yapılacak tek iş kalmıştır: Son bir taarruzla, işi neticelendirmek. Onun için bütün birliklere, son bir taarruz için hazırlanma emrini verir. Kut’u düşürerek, İngilizlerin çekli rüşvet teklifine en güzel cevap verilecektir. Hazırlıklar sırasında bir İngiliz subayının Ordu komutanını görmek istediği haber verilir. Halil Paşa’yı görmek üzere gelen İngilizlerin ünlü casusu Lawrence’tır. Lawrence, Erzurum’un düşmesinden sonra bu becerikli casusu, Irak’a göndermiştir. Orduların defalarca taarruzla kurtaramadığı Kut’u, kendine has “bazı usullerle” Lawrence kurtaracaktır. Lawrence has usuller nedir, açık belirtilmemiştir. Fakat Irak’ta bulunan “iki İngiliz generali, benim vazifemin askerlik şerefi ile kabili telif olmadığını izah” ettiklerine göre, pek haysiyetli bir iş olmasa gerektir. Her ne kadar Lawrence, “ben şerefsiz bir insan olmadığım gibi onlar da benim vazifemin ne olduğunu gerektiği gibi bilmiyorlardı” dese de geliştirilecek fitne hareketinin içeriği açıklanmaz. Yalnız Lawrence, harekete geçmek için çok geç kalındığı, Kut’un can çekiştiği için “elimdeki kudreti harekete geçirmek için bir teşebbüste bulunmadım” der (Halil Paşa (Kut), 2015, 161).

Lawrence, “elindeki kudreti” yani Osmanlı’yı arkadan vuracak, kendi içinde birbirine düşürecek ihanet tezgâhını harekete geçiremeyince ulaklığa soyunmuş ve Halil Paşa’ya yeni bir mektup getirmiştir. Paşa mektubu açıp okur. Dört teklifin ilk ikisi aynıdır. Bir milyon sterlinlik çek konusunda değişiklik vardır: “*Türk Hükümeti namına iki milyon İngiliz sterlini çek*”. Halil Paşa, kesin cevabında; İngiliz silahlarının işe yaramayacağını, Türk Hükümetinin de paraya ihtiyacının olmadığını, bu türden görüşmelerle vakit kaybetmek istemediğini bildirir (Sorgun, 2010, 146). Oryantalist İngiliz tarihçi A. L. Mackfie, içinde Lawrence’in de olduğu İngiliz delegasyonunun iki milyon sterlin teklifinin reddini; “Kazandıkları zafere büyük bir propaganda değeri biçen Osmanlılar bu teklifi reddettiler” şeklinde değerlendirir (Mackfie, 2003, 148).

Kut’un Teslim Alınışı

Lawrence gittikten sonra, Kut’un sonunun geldiğine karar veren Halil Paşa, gece Kut’tan gelen patlama seslerini duyup alevleri görünce, İngilizlerin ellerindeki cephaneyi imha etmeye

başladıklarını anlar. Askere, düşmana ateş açmamasını emreder. Şehrin asayişinin sağlanması ve silahsız İngilizlerin “Araplara karşı korunması” için 3. Alay kumandanı Albay Nazmi”yi görevlendirir. Ardından kendisi de kurmayları ile birlikte şehre girerek doğru General Townshend’in karargâhına gider. General hazırlanmış halde Halil Paşa’yı beklemektedir. Odanın orta yerindeki masa üstüne kılıcı ve iki tabancasını koymuştur. Halil Paşa, son derece centilmence davranır. Bir askerin “şanı ve şerefi” kabul edilen silahları alarak generale uzatır: “General, uzun zaman şan ve şerefle kullanılan bu silahlar yine sahibine aittir” der. Townshend, gözleri yaşararak silahlarını alır. İtirafı, zaferi perçinler mahiyettedir: “İngiltere Hükümeti bana bir ay dayandığım takdirde kurtarılacağımı vadetmişti. Ben beş ay dayandım ve fakat ne yazık ki verilen söz tutulmadı.” Teselli Halil Paşa’ya düşmüştür. Generalin durumunu, Gazi Osman Paşa’nın haline benzeterek onun gönlünü almaya çalışır: “Generalim! Siz ordunuzun ve milletinizin şerefini tamamen müdafaa ettiniz. Vaziyetiniz kısmen Plevne’deki Gazi Osman Paşa’nın vaziyetidir. Sizi harp esiri olarak kabul etmiyorum. Padişah’ın ve Türk Milleti’nin misafirisiniz. Rus Çarı yanında Osman Paşa ne muamele gördüyse siz de Türkiye’de aynı muameleyi göreceksiniz.” (Halil Paşa (Kut), 2015, 161; Sorgun, 2010, 147).

İngiliz generalin, teslim oluşu ile ilgili verdiği bilgi şöyledir: “Kuşatmanın son zamanlarında açlıktan günde 20’den fazla kişi ölüyordu. Başkumandanlığın beni kurtaramayacağını anlayınca Türklerle görüşmelere başlamak için ondan telsiz telgrafla emir aldım ve teslim oldum.. Benim beş ay devam eden Kût’taki savunmam da, ilerlemek ve Bağdat’ı işgal etmek için hükümete deniz aşırı yerlerden 120.000 kişilik müthiş bir kuvvetin Irak’ta yığılmasına zaman kazandırdı.” Böylece “Türklerin karşı taarruzunu duraklattım. Bundan sonra da İngilizlerin artık Irak’tan çıkarılması meselesi ortadan kalktı.” (Townshend, 2007, 20, 40).

Teslim olma için, “Fakat bu akıbet, askerlik şerefi için bir leke teşkil etmez” diyen Townshend, toplarını, bütün mühimmat ve savaş malzemelerin tahrip ettirir. O kadar ki “koşum, eğer takımlarını ve bütün teçhizatı kestirip imha ettim. Son zamanda da tüfek mekanizmalarını nehre atturdum” der (Townshend, 2007, 572).

Townshend, 29 Nisan 1916 günü, Kut üzerinde dalgalanan İngiliz bayrağını (Union Jack) indirtip Türklerin eline geçmemesi için yaktırır. Yerine beyaz bayrak çektirir. Türkler millî marş söyleyerek Kut’a girerler. Gönderlere Ay-Yıldızlı bayrağı çekerler. İlk işlemlerden birisi, silah, cephane imha işlemini durdurmak olur (Çulcu, 2007, 17).

Ve Kut, 29 Nisan 1916 günü düşmüş, başta generalleri olmak üzere İngiliz ordusu tümüyle esir alınmıştır. Yalnız esirler, yorgun ve bitkindir. Esirler, sağlık kontrolünden geçirilip, doyurulur. Bunları Anadolu içlerine kadar yürütmeyi istemeyen Halil Paşa vapurla göndermeyi düşünür. Fakat vapurumuz var, kömürümüz yoktur. Güneydeki İngiliz tahliye ordusu kumandanı General Göring’e bir mektup yazarak, esirleri yolun bir kısmında olsun gemi ile yolculuk yaptırmak için gerekli kömürü ister. Cevap “harp halinde olduğumuzdan size kömür göndermemize maddeten imkân yoktur” olur. Ama iki bin İngiliz esir yürüyemeyecek kadar hastadır. İngiltere Irak Cephesi Kumandanı, bir mektup yazarak bu esirlerin kendilerine bırakılmasını ister. Halil Paşa, Çanakkale’de hastaneleri bile bombalayan, yarılı gemilerini batıran İngilizlere bir insanlık dersi verir. Teklifi derhal kabul eder. Fakat, “hasta esirlere karşılık vaktiyle sizin elinize düşmüş bulunan hakiki Türk birliği Osmancık taburundan ve sonra 37., 40., 43., 7., 9., 44. Alaylardan aynı miktarda” askerimizin verilmesini ister. Bu şartın kabulü üzerine İngiliz askerleri, İngiltere ve Hindistan’da aileleri

yanına Türk askerleri de savaş içinde peyderpey bize gönderilir. Bu arada Kut'ta esirler içinde yaşlı, sevimli bir doktor albay dikkatini çeker. Akşam yemeğine davet ettiği bu yaşlı doktoru da salıverir. Sağlam esirler, Bağdat-Musul yönünde, süvari birliklerinin koruması altında sevk edilir. Bundan sonra yapılması gereken bellidir: Kut'u kurtarmaya gelen, daha önce defalarca vuruştığımız İngiliz ordusunu Basra yönünde geri atmak (Sorgun, 2010, 149, 150).

Halil Paşa'nın burada tarihe geçen günlük emrinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira günlük emirde sadece askere moral verme değil, Kut Zaferinin yeri, değeri, anlamı, maliyeti ile ilgili tespitler bulunmaktadır. Öncelikle bu zafer asırlarca susanılan bir başarının kazanılmasıdır. Tarih itibarıyla Çanakkale'den sonra İngilizlerin yenildiği ikinci büyük zaferdir. Ödenen bedel, Alman ordu kumandanının düşmanı yerleştirme ve siper hücumları ile kırdırmasından dolayı Çanakkale'deki kadar yüksek olmasa da yine önemlidir. 350 subayımız, on bin askerimiz şehit düşmüştür. Buna karşılık, İngilizlerden 13 general, 481 subay, 13.300 er esir alınmış, 30 bin zayıat verdirilmiştir. Böyle bir zafer, Mehmetçik için bayram kabul edilmiş 1916'dan itibaren bayram olarak kutlanılmaya başlanılmıştır. İngilizlere tarihlerinin son asırlarında görülmemiş bir ağır hezimetini yaşatan Osmanlı Paşası şu günlük emri yayımlar:

"Orduma.

Arslanlar,

1. Bugün Türklere şeref ü şan, İngilizlere kara meydan olan şu kızgın toprağın müşemmes (çok güneşli) semasında şühedamızın ruhları şad ü handan pervaz ederken, ben de hepinizin pak alınlarından öperek cümlelerinizi tebrik ediyorum.

2. Bize iki yüz seneden beri tarihimizde okunmayan bir vakayı kaydettiren Cenâb-ı Allah'a hamd ü şükür eylerim. Allah'ın azametini bakınız ki, bin beş yüz senelik İngiliz Devletinin tarihine bu vakayı ilk defa yazdıran Türk süngüsü oldu. İki senedir devam eden Cihan Harbi böyle parlak bir vaka daha göstermemiştir.

3. Ordum gerek Kut karşısında ve gerekse Kut'u kurtarmaya gelen ordular karşısında 350 subay ve on bin neferini şehit vermiştir. Fakat buna mukabil bugün Kut'da 13 general, 481 subay ve 13.300 er teslim alıyorum. Bu teslim aldığımız orduyu kurtarmaya gelen İngiliz kuvvetleri de 30.000 zayıat vererek geri dönmüşlerdir⁸.

4. Şu iki farka bakınca cihanı hayretlere düşürecek büyük bir fark görülür. Tarih bu vakayı yazmak için kelime bulmakta müşkülâta uğrayacaktır.

5. İşte Türk sebatının İngiliz inadını kırdığı birinci vakayı Çanakkale'de, ikinci vakayı burada görüyoruz.

6. Yalnız süngü ve göğsümüzle kazandığımız bu zafer yeni tekemmül eden vaziyet-i harbiyemiz karşısında muvaffakiyet-i atiyemizin parlak bir başlangıcıdır.

7. Bugüne Kut Bayramı namını veriyorum. Ordumun her ferdi, her sene bu günü tesid ederken şehitlerimize Yasinler Tebarekeler, Fatihalar okusunlar. Şühedamız hayat-ı ulyatta (yüce

⁸ Teslim alınanlarla ilgili olarak İngiliz general, "2.970 İngiliz hizmetçi de dâhil olmak üzere 6.000 Hintli kıtalarından oluşan cesur savunma kuvvetinin teslim olmaya mecbur" kaldığını kaydeder. Aynı yerde TAOE'nin verdiği miktar ise şöyledir: "General 5, İngiliz subayı 272, İngiliz eri 2592, Hint subayı 204, Hintli ve diğer erler 6988, silahsız 3.248, toplam 13.309. bu miktarın 1.306'sı hasta idi" (Townshend, 2007, 573-574). Halil Paşa'nın verdiği rakamlara benzer bir başka döküm de şöyledir: 5 general, 3.000 İngiliz, 7.000 Hintli, 3.300 sivil teslim alınmıştır (Çulcu, 2007, 15).

hayat), semavatta kızıl kanlarla pervaz ederken (uçarken), gazilerimiz de atideki zaferlerimizle nigezban (gözetici) olsunlar.

Mirliva Halil

Altıncı Ordu Kumandanı 29.4.1916” (Kut, 2015, 163-164; Sorgun, 2010, 148-149).

Kut Zaferi, İngilizlerin yeryüzündeki sömürge imparatorluğunu sarsacak, esir milletlerde kurtuluş, başarı umutlarını yeşertecek önemli bir başarıdır.

Kütü'l-Amare zaferi, Birinci Dünya Harbi'ni etkiler. Bağdat'ı ele geçirme planları yapan İngilizlere büyük bir darbe vurulur. İngilizlerin Kut karşısındaki ilk atakları, Hicaz'da Haziran 1916 Şerif Hüseyin ayaklanmasını planlamak olur. Ardından uzun hazırlıklarla kayıplarını geri alma saldırıları gerçekleştirilir (Bilge, 2002, 26/503).

Kut Zaferi, dönem edebiyatında da yer almıştır. Mehmet Emin (Yurdakul), kitap halinde basılan *Dicle Önünde* şiirini, Haziran 1916'da söylerken, “Irak Ordusu'na” ithaf eder. Daha sonra Zafer Yolunda başlığıyla eklenen şiirlerle birlikte tekrar yayınlanan kitapta Mehmet Emin, Irak'ın Türk tarihi ile doluluğuna, Türk Ordusu ile Arap kabilelerinin bir araya gelerek düşmanla savaşıp onu esir aldıklarını vurgular. Düşman, Türk Bayrağına “birer esir kadın gibi” gelmiş, “birer suçlu alın gibi” ayaklarına kapanmıştır. Türkler ve Araplar kardeş milletler olarak, vatan ve İslâm'ı savunmak ortak amacı uğrunda kanlarını dökmüşler, aynı taht, ortak halife altında birleşerek sömürgecilerden uzak, hür hayat sürmüşlerdir. Halifelik yönetimi, bütün dünyadaki üç yüz milyon Müslümanın “ümidi, kuvveti, hayatı”dır (Köroğlu, 2004, 297). Abdülhak Hamid de Yedigâr-ı Harb adlı eserini yazarak, Çanakkale, Kütü'l-Amare, Galiçya ve Romanya'nın alınışını anlatır. Kütü'l-Amare'de kahraman ve onurlu Türk Ordusunun, Townshend ve askerlerini esir alışı ve esirlerine iyi muamelesini öne çıkartır (Köroğlu, 2004, 325, 330).

Esirlere İnsani Muamele

Türk Ordusu, başta komutan General Townshend olmak üzere esirlerine çok iyi davranmıştır. O kadar ki General, “*Spot adındaki sadık köpeğinin evine gönderilmesini*” Halil Paşa'dan ister. Talebin iki yıl sonraki sonu şöyledir: “*Spot, İngiltere'ye sağlam olarak ulaştı. Norfolk'taki evime dönüşte onu tekrar gördüm.*” (Townshend, 2007, 578).

İngiliz esirlere, Başkumandan Vekili düzeyinde de ilgi gösterilir. Enver Paşa, Townshend Kut'tan İstanbul'a götürülürken Pozantı'dadır. Esir general ile görüşür. Onun bir avuç askerle Bağdat'a yaklaşmasını takdir ettiğini belirtir. Kendi vatanına görevini yerine getirdiğinden bahsederek, “*Osmanlı milletinin şerefli bir misafiri olacağını*” söyler. Bağdat'tan İstanbul'a 22 gün yolculuktan sonra gelmişlerdir. Burada kendisine İngilizce bilen “*özel bir yaver olarak bahriye yüzbaşısı Teyfik Bey'in*” yanına verildiği esirin Haydarpaşa'da karşılanışı ile ilgili anlattıkları şunlardır: “*Bana sigara ve kahve verildi. Bir savaş esiri olarak bu kabul resmine şaşırıyordum. İstanbul'u teftişe geliyormuşum gibi fazla saygı ve onurla kabul edildiğimi sanıyordum.*” İstanbul'dan sonra Heybeliada'da ikametine mahsus özel ev tahsis edilen esirin burada “deniz banyoları büyük bir eğlence”dir. “*Her sabah Morland, Teyfik ve ben kayalara kadar koşarak berrak, hoş ve mavi denizde yüzerdik.*” “*Bazen de Teyfik'in Bahriye Mektebi'nden aldığı bir kotra ile denizde bir gezi yapıyorduk.*” Esirin hareket serbestisi o kadar geniştir ki, “*üç defa firara teşebbüs*” bile eder. Fakat “*bu girişimlerim ne hükümet ve ne de bana muhafızlık yapan subaylar tarafından keşfedilmedi*” der. Karısı ve kızının getirilmesine hükümet izin vermiştir. Ama Avusturya geçiş izni vermediği için aile, bu

çok yıldızlı bir tatil ortamı gibi olan Heybeliada'da buluşmamıştır. Türk subayları ile görüşmelerinden Alman subaylarına duyulan nefreti anlayan İngiliz generali, bir ara bundan yararlanarak, "*İstanbul'da bir ihtilal hareketi göreceği ümidi*"ne bile kapılır (Townshend, 2007, 627-628, 630, 633, 635, 637).

Zaten Bağdat-Re'sü'l-Ayn yolu üstünde rastladığı çok miktarda Alman subayı varlığını, Türkiye'yi Almanya'ya bağlama, Irak'ta şark imparatorluğu kurma niyeti ile açıklamıştır (Çulcu, 2007, 18).

Townshend, esaret yıllarında Büyükada'da kaldığı sıralar, askeri, siyasi, diplomatik gelişmeleri sıcağı sıcağına takip eder (Çulcu, 2007, 17).

Birinci Dünya Harbi'nin sonuna doğru Townshend, Osmanlı ileri gelenlerinden kendine yakın bulduklarına, barış görüşmelerinde aracılık yapmak üzere yazılı olarak müracaat eder⁹. Osmanlılar tarafından Limni Adasının Mondros Limanında demirli bulunan İngiliz Akdeniz Donanması kumandanı Amiral Calthrop ile görüşmek üzere gönderildiğinde artık esareten tamamıyla çıkmış bulunmaktadır. Böylece açık görüşme talebi karşı tarafa iletilmiş olur (Mackfie, 2003, 181). Esir general, savaşın bitmesini çabuklaştırarak, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasında rol oynamıştır¹⁰.

Bir İngiliz esirin kendi yazdıkları ile Osmanlı Ordusundan İngilizlere esir olanların yaşadıklarını kıyas, herhalde mümkün değildir. Sadece Türklere karşı takip ettikleri politikayı İngiliz esir kamplarında, Türk harp esiri Mehmetçiklerden binlercesinin gözlerini kör ederek ortaya koymuşlardır. 1920 başlarında ancak gündeme getirilebilen bu vahim olay la, Halil Paşa'nın zayıf düşmüş İngiliz esirlerini yürütmek için vapur temin etme çabasını karşılaştırmak bile yeterlidir. Mayıs 1919'da dördüncü katile olarak İzmir'e getirilen 3 subay ve 582 er arasında 313'ünün gözleri kör edilmiştir. Sonra bu tür gözleri görmediği için birbirlerinin eteğinden tutarak yürüyebilen genç Mehmetçik kabileleri getirilir. Tahminen on beş bin civarında Türk esir, İngiliz ve onların yanında hizmet eden Ermeni doktorlar tarafından bu vahşet uygulanmıştır. Myanmar (Burma/Birmanya), Tel-el Kebir, Şeydi Beşir gibi birbirinden çok uzak İngiliz esir kamplarında on binlerce Mehmetçik sağlıklı, kasıtlı ortamlarda bile öldürülmüş, esir değişimi ile güya sağ gelenler de tekrar vatan müdafaasına katılamayacak hale getirilerek iade edilmiştir (Ural, 2006, s. 187-198). Krizol, asit-i fenik gibi çok miktarda konan malzeme ile hazırlanan su içine, başları silah zoru ile batırılan Türk esirlerin önce gözleri kör edilmiş, sonra 'tedavi ediyoruz' diye gözleri çıkarılmıştır. TBMM'nde bir defa dile getirilip sorgulanması istenilen bu olayın, unutulmaya terk edilmesi bir başka acı durumdur.

Fakat Kut gibi bir zaferden sonra Bağdat'ın, Musul'un kaybı akıl alır gibi değildir. İngiliz inadının, gücünün, gururunun kırıldığı böylesine bir zaferden sonra Bağdat, Irak nasıl kaybedilmiştir? İngiliz sömürge ordusu Basra'dan sürülüp çıkarılacak, Orta Doğu'daki petrol/enerji kaynakları bir vampir elden sökülüp alınacakken, tersi bir akıl almaz sonuç nasıl gelişmiştir? Bir zaferin mağlubiyete çevrilmesi nasıl becerilmiştir?

Zaferin Mağlubiyete Çevrilmesi

⁹ Townshend, 12 Ekim 1918 tarihinde Büyükada'daki evinin bahçesinde iken Enver-Talat kabinesinin düştüğünü öğrenir.

¹⁰ Bu İngiliz generalinin 26 Temmuz 1922'de Ankara'ya gelip "dostları" ile buluştuğu, İngiliz sempatanları ile temaslar kurduğu bilgisi (Çulcu, 2007, 18), ilgi çekicidir.

Kut zaferinden sonraki sürecin bu açıdan değerlendirilmesi gerekir. Meydanlarda kazanılan zaferler ardından, ülkeler elde edilir, kalıntı orduları sürülüp çıkarılır. O zafer atmosferi gerçek bir galibiyetle taçlandırılır. Irak'ta zafer, işgalcilerin galibiyetini haline nasıl çevrilmiştir, bunun ortaya konması gerekir.

Kut zaferinden sonra, Osmanlı kuvvetleri, "Hindistan hükümetince gönderilen keşif gücünün ilerlemesini bir süre daha engellemeyi" başarmıştır (Mackfie, 2003, 148). Aslında Halil Paşa, İngiliz ordusunu Basra yönünde geri atma hazırlıkları yapmaktadır. Fakat hazırlıklarının tersi bir emir alır. Şifreli emir, Kut önlerindeki askeri gücün İran'a sevki ile ilgilidir. Zira İran Paytak geçidi ilerisinde Alman albayı Bopp kumandasında bulunan üç piyade taburluk müfrezemiz Rusların saldırısına uğramıştır. Paytak-Hanikin yönünde ilerleyen Rusların durdurulması gerekmektedir (Sorgun, 2010, 151). Bu durum, Bağdat cephesi açısından tehlikelidir. Bağdat'a giden Halil Paşa, Ruslar karşısında Hanikin'in terk edildiğini, kuvvetlerimize komuta eden Alman Albay Bob'un "paniğe kapılarak Bağdat istikametinde kaçtığını" öğrenir. Bob yerine Kaymakam Şevket Bey'i tayin ederek, 6. Orduyu takviye için gelmekte olan 6. Fırka'yı Hanikin'e sevk eder. Askeri yönden bir kıymeti olmayan, Paytak bozgununa sebep olan Bopp'u İran grubu başına bizzat tayin eden Goltz Paşa'dır. Halil Paşa, Bopp'u Türk ordusundan "tard eder". Alman ordusundan da atılması için ilgililerden rica eder (Sorgun, 2010, 154).

Halil Paşa'nın görüşünü Ahmet İzzet Paşa doğru bulmaktadır. Zafer ardından gerçekten Irak'ı kurtarmak mümkündür. Zaferden sonra "Kutü'l-Amare'de kuşatmasından serbest kalanları da Felâhiye kuvvetlerimize katmak ve Kutü'l-Amare zaferiyle heyecana kapılan ahalden büyücek bir kuvvet teşkil ederek İngilizlerin Felâhiye güneyindeki asıl kuvvetlerini dört taraftan sıkıştırıp tehdit ederek geri çekilmeye ve Irak'ı boşaltmaya zorlamak ve kuşatma ile General Townshend'in akıbetine uğratmaktı. Felâhiye'deki askerimizi mağlup edemeyen bir düşmanın, bu asker takviye edilip artırılırsa karşısında mağlup olması çok muhtemeldir. Fakat bu esnada cepheye gelmekle şeref veren genel karargâh, yine fütuhat hastalığına tutularak taban tabana zıt bir karar aldı. Bütün 13. Kolordu'yu, kumandanı Ali İhsan Paşa'nın da görüşü hilâfına olarak İran'a saldırttı." İran'a gönderilen İhsan Paşa, "bu seferde harekâtı gerçekten güzel bir şekilde yönetmiş ve pek çok askerî meziyetler göstermiştir. Fakat bu kolorduyla muktedir kumandanının buradaki her galebesi, genel karargâhın hesabına yazılacak stratejik bir hatadır çünkü 6. Orduyu böyle bir maddi ve fikri kuvvetten mahrum etmekle, ikinci defa olarak Irak facialarına sebep olmuştur." (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 214).

Zaferi Mahveden Alman Planı

Öte yandan Türk askeri tarafından, Hanikin'e yerleşen General Barataf kumandasındaki Rus Süvari kolordusu çıkartılır, Paytak geçidi de ellerinden alınır. 6. Ordunun gerisini emniyete almak açısından, yapılması gereken artık Paytak geçidinde savunmada kalarak güneye dönüp İngiliz kuvvetlerini "Basra istikametinde sürerek denize dökmektir". Fakat öyle olmaz. "Öteden beri İran'da hayal içinde olan, siyasi ve iktisadi menfaatler peşinde koşan Almanlar", "Başkumandanlık karargâhını" etkileri altına alarak Dicle Cephesini zayıflatacak "hatalı bir emir" çıkartırlar. Emir: "Dicle Cephesinde yeteri kadar kuvvet müdafaada bırakılarak, İran Cephesini takviye etmek, ilk olarak da Kirmanşah'ı işgal altına almak"tır. Bu yanlış emre Halil Paşa şu cevabı verir: "Bir yıl önceki Kut mağlubiyetini unutamayan İngilizler, Bağdat'ın 110 kilometre güneyinde 100.000 süngülük bir kuvvet toplamışlardır. Böyle bir durumda ordumun mühim bir kısmını Dicle Cephesinden çekip İran ortalarına sevk etmek cahilane ve caniyane bir sergüzeşt teşkil eder. Böyle bir kumandan olmak isteyemem. Bu şekilde bir

harekete de muvafakatim yoktur.” Bu çok açık cevaba rağmen “Başkumandanlık Karargâhı” tekrar aynı şekilde bir emir gönderir. Bu ikinci emre de Halil Paşa’nın itirazı vardır. 6. Ordu yerinde bırakılarak “Kırmanşah-Hemedan-Tahrân-Hindistan-Afganistan içlerine kadar müstakil olarak” gidecek bir orduda görev yapabileceğini belirtir. Değilse 6. Ordu komutanı sıfatıyla bu fikre” katılmadığını, “6. Orduya bağlı olarak hareket edecek” bir İran ortası harekete katılmaktansa “Ordu Kumandanlığından affını” ister. Alman etkisi, gözleri kapatmıştır. İstifayı istediği yazısına emir şöyle gelir: “6. Ordu Kumandanı olarak kalacaksınız ve Kırmanşah’ı mutlaka işgal edeceksiniz. Başkumandan Vekili Enver”. Bu son derece tehlikeli, Irak cephesini mahvedecek emir karşısında Halil Paşa son bir direniş daha gösterir: “Bağdat önünde ve 100 kilometre güneyde 100.000 süngülük bir kuvvet hazırlayan düşman karşısında ordunun yarısı demek olan bir kolorduyu çekip 600 kilometre mesafedeki Hemedan’ın işgaline gitmek kadar fahiş bir hata olamaz, böyle bir hatayı tarihte hiçbir kumandan yapmamıştır. Bu elim vaziyete düşmem, ordumu kırdıramam. Tekrar ordu kumandanlığından affımı dilerim.” İkinci istifa talebine karşı gelen cevabın mahiyeti değişmemiştir: “Verilen emir katidir. Ordu Kumandanlığından ayrılma talebiniz kabul edilmemiştir. Mesuliyet Başkumandanlık Karargâhına ait olacaktır.” (Sorgun, 2010, 151-154).

Halil Paşa’nın, Bağdat’ın yüz on kilometre güneyinde İngilizlerin yüz bin süngülük asker hazırladığı uyarısını, İngiliz Generali Townshend hatıratında doğrulamıştır. Yalnız İngiliz generalin verdiği asker miktarı, Halil Paşa’nın belirttiği miktardan fazladır. Zira İngiliz Generali Maude’nin emrine İngiltere’nin tahsis ettiği, “113-120 bin kişilik bir kuvvet”le birlikte, “pek çok topçu, erzak, gemi ve hatta şimendifer (tren)” gibi savaş malzemesi ve ulaşım kolaylığıdır (Townshend, 2007, 16-17).

Osmanlı Orduları Başkumandan Vekili olarak Enver Paşa’nın daima yanında Başkumandanlık Karargâhını çekip çeviren Bronsart (Bronzar) Paşa¹¹ bulunmaktadır (Kut, 2015, 138; Sorgun, 2010, 108).

Altın Tahakküm

Almanlar, İran’ın işgaline çok önem vermektedirler. O kadar ki, İran ortasına sürülen “13. Kolordunun her türlü iâşe ve menzil masraflarını doğrudan doğruya üzerlerine almışlardı. Almanya’dan getirilen vagonlarca altın para, İran’da her türlü mübayaa için kullanılıyordu”. Bunun için Almanlar, 6. Ordu Kumandanlığına atanan Mareşal Von der Goltz yanında “*İran işleri ile meşgul olmak üzere Alman subayı üniforması giymiş otuz kişi*” göndermişlerdir. Halil Paşa’nın değerlendirmesiyle, “*bu kıymetsiz adamlar propagandacı olarak*” gelmişlerdir. “*Askerlik kıymetleri*” yoktur (Sorgun, 2010, 154). Almanlar, Irak Cephesinin mahvolmasını göze alarak İran içlerine dalmayı niçin bu kadar ısrarla istemişlerdir? Propagandacıları, Türk askerini paralı lejyon durumuna düşürerek bütün masrafları ordu komutanının tanıklığı ile sağlayarak niçin gayret etmişlerdir? Üstelik aynı dönem, bazı Türk ordu komutanlarına sandıklarla altın vererek onları istedikleri doğrultuda kullanmak istemişlerdir. Mustafa Kemal’in ilk defa 1926’da yayınlanan hatıralarında kendi şahsına, sandıklarla altın verildiğini açıklaması ile İran içlerine gönderilen Mehmetçiğin masraflarının Almanya’dan vagonlarla getirilen altınlarla karşılanması arasında irtibat bulunmaktadır. Burada Almanların sır gibi içlerinde besledikleri 3/B veya eski dünya karalar hâkimiyeti idealinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Bugün için Türk Ordusunu Alman çıkarlarının, lejyonerleri haline getirenlere

¹¹ Friedrich Bronsart von Schellendorf (1864-1950).

veyl olsun demenin bir yararı yoktur. Ama benzeri alet olarak kullanma çabalarına karşı bu durumun bir uyanış vesilesi olması gerekmektedir.

Halil Paşa, bu kesin emir üzerine Irak Cephesinde bütün kuvveti 12 bir kişi civarında olan 18. Kolordu'yu (51., 52. Ve 45. Fırkalar) bırakır. 13. Kolorduyu çekerek Hemedan'ı almak üzere İran ortasına gönderir. Rus süvari kolordusu karşısında ilerleyip, “vurduğu yeri darmadağın eden güzide birliklerden” oluşan 13. Kolordu, Hemedan'ı işgal eder. Artık İran içlerinde “havada hedefsiz sallanan bir kılıç” gibidir (Sorgun, 2010, 154).

Almanya ile varılan ortak karar göre, Osmanlı Ordusunun kumandanı Türk olursa, kurmay başkanı (erkâniharbi) Alman olacak; ordu kumandanı Alman olursa kurmay başkanı Türk olacaktır. Alman ordusunda olmayan bu uygulama Türk ordusunu baştan sonra Alman kontrolüne açmıştır. Onun için 6. Ordu Kumandanı Mareşal Von Der Goltz olduğunda erkânî harp başkanı Miralay Kâzım Karabekir'dir. Kumandanlık Halil Paşa'ya geçince kurmay başkanlığına miralay Von Gleich getirilir (Sorgun, 2010, 161). Halil Paşa'nın kendisinden yaşlı olan kurmay başkanı Von Gleich, “görevine düşkün, titiz ve asil ruhludur”. Bu tutumu onu, Alman Misyonu (Deutche Mission) üyelerinden ayırmaktadır. Harp sırasında “propaganda maksadıyla savaş bölgelerine gelmiş bulunan Alman Misyonu üyelerinin”, davranışlarının söz açıldıkça güzel olmadığını söyler. Hatta onlardan şikâyet eder. Bir gün Halil Paşa, karargâhta haritalar üzerine eğilip çalışırken üzgün halde yanına gelir. Yüzündeki ifadeden durumunda bir fevkaladelik olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine oturması için yer gösterir. O, çöker gibi oturur. Yıkılmış bir hali vardır. Ordu komutanının yüzüne bakmadan, “Sizi ve Türk Ordusunu çok seviyorum.. Ama artık hizmete devam edemeyeceğim. Lütfen istifamı kabul buyurunuz” der. Paşanın ısrarlı sorusu üzerine, “Ben çok namuslu ve fakat fakir bir aileye mensubum, fakirim. Alman Misyununun talimatına uyarsam size ve mensubu olduğum orduya ihanet etmiş olacağım. Misyunun talimatını reddedersem Almanya'daki nüfuzları dolayısıyla beni mahvederler.. Bu durumdan kurtulabilmek için de çekilmekten başka çare yoktur..” (Sorgun, 2010, 162).

Halil Paşa, Almanya'nın özel gönderdiği ve ordu içinde bulunan Alman Misyununun ihanet teklifinin neler olduğunu açıklamaz. Almanlar, Türk Ordusu, Türkiye aleyhine ortak olduğumuz, kader birliği ettiğimiz halde neler yapılmasını istemişlerdir, açıklamaz. Ama Kut Zaferinin mahvediliş süreci, “ihabetin” nasıl gerçekleştiğini anlaşılır kılmaktadır. Von Gleich, Sanders ve benzerleri ile kıyaslanınca ender rastlanan bir namuslu rütbeli şahsiyet durumundadır. Halil Paşa, istifasını “üzülerek kabul” edip yeni bir tayin yapılmasını ister. Gleich yerine, Alman Albay Kreçmer gönderilir (Sorgun, 2010, 162).

Harb başındaki bu bağımlı müttefik konumu, 1916'da Türkiye aleyhine daha ileri gitmiştir. Çünkü 29.8.1916'da Alman Kayzer'ini, Müttefik ordularının başkumandanı yapan anlaşma imzalanır. Bunun en önemli sonuçlarından biri, 1916'nın ikinci yarısından sonra Türk tümenlerinin, Türkiye dışında kullanılmaya başlanmasıdır (Akşin, 1998, 425). Yani artık Osmanlı orduları, dolaylı değil doğrudan Alman İmparatorunun emri altındadır. Hiç sınırlarımızın olmadığı Galiçya'ya gönderilen Mehmetçik miktarı artarken, Türkiye'nin geleceği ve güvenliği açısından çok daha önemli olan Irak, Kafkas, Filistin/Kanal cephelerine yardım azalır. Bu da önemli cephelerin gerilemesinde etkili olur.

İyi bir gözlemci olan esir İngiliz Generali Townshend, 1917'de Alman nüfuzunu şöyle anlatır: “İstanbul bu tarihte (Haziran 1917'de) iyiden iyiye Almanlaşmıştı. Bütün Türk kıtalarında, Harbiye Nezaretinde, Enver Paşa'nın etrafında Alman subayları mevcuttu. Enver Paşa

tamamen Almanların etkisi ve nüfuzu altındaydı. Türkiye'nin Almanya'ya borcu şimdi 400 milyon liraya ulaşmakta olup bunun ödenmesine de hiçbir zaman imkân yoktu.” Alman etkisinin bu kadar çok ve göze batar halde olması, Almanlar aleyhine bir tepki de uyandırmıştır: *“Türklerin şu an çoğunluğu İtilaf Devletleri lehinde ise de bunlar İstanbul'daki Alman süngülerinden korkuyorlar. Anlayabildiğime göre İstanbul'daki Alman kuvveti Boğaziçi'nin her iki sahilindeki iskelelere yerleştirilmiş karışık müfrezelerden oluşan bir tümenden ibarettir. Bunların görevi şehri kontrol etmek ve gerektiğinde küçük kollar halinde hareket etmektir.”* (Townshend, 2007, 634-635, 641). İşin ilginç yanı bu tür bir fiili kuşatmadan Tarih-i Askeri-i Osmânî Encümeni'nin habersizliğidir. Yalnız Encümen, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden önce ateşkesi kabul ederek ittifaktan ayrılması üzerine, Romanya'dan deniz yoluyla İstanbul'a getirilip Trakya'ya sevk edilen bir Alman Yedek Tümenin'in bulunduğu bildirilmektedir (Townshend, 2007, 641).

Alman etkisi, soygun, karaborsa, ahlaki tefessühle birlikte daha da artmıştır. İstanbul'da karaborsa son haddine varmıştır. *“Hükümet üyeleri şeker, tütün, koyun ve patates ticaretiyle servet toplamışlardı.” “Esirliğim sırasında Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesinde meydana gelen suiistimaller olağanüstüydü. Levazımat-ı Umumiye Reisi, orduya levazım, mühimmat, silah ve araç gereç veren müteahhitlerin karaborsa ve rüşvetleri sayesinde milyoner olmuştu. Savaştan önce on parası olmadığı bilinen genç subaylardan Levazım Dairesinde bulunanlar şimdi Büyükkada'da birkaç bin liralık köşkler satın alıyorlardı.”* Bir paşanın, okkası iki liralık hurmayı, bir Arap müteahhitten 12 kuruştan makbuz kestirerek okka başına altı kuruşa aldığı örneğini anlatır. Yalnız Mondros hareket üssünden kalkarak sık sık İstanbul'a akınlar düzenleyen İngiliz tayyarelerine karşı Türk Hava Kuvvetlerinin durumu, suiistimal ve rüşvet konusunda acı bir örnek teşkil etmektedir. Bütün hava gücü birkaç uçaktan ibaretken *“subayları oldukça çoktur.” “İşini iyi çevirenlerin oğulları”,* özellikle fazla korkulan *“Suriye ve Irak cephelerine gitmemek ve Beyoğlu'ndan ayrılmamak için tayyareciliğe”* girip, tuhaf bir üniforma giymektedirler (Townshend, 2007, 635, 639). *“Piyasada bir İngiliz veya Osmanlı altınının kâğıt olarak değeri 5 lira”*dır. Ama resmi değişimde altının değeri farklıdır. *“Kâğıt Osmanlı Lirası'na fahiş bir fiyat konması sayesinde Almanlar Türkiye'yi bu gün 400 milyon liralık borca soktular”* demektedir. General, Beyoğlu'nda kuyumcu dükkân sahibesi bir Alman kadının bir altın saat kordonunu, altın para ile üç liraya, kâğıt para ile alırsa aynı köstek için 18 lira istediğine şahit olmuştur (Townshend, 2007, 640).

Geri Çekilişin Sonu Var mı?

Kut esaretinin üstünden yaklaşık sekiz aylık bir süre geçiren İngilizler yeteri kadar hazırlanmışlardır. Irak'ta tek başına bırakılan 18. Kolorduya karşı 14 Aralık günü yüklenmeye başlarlar. *“Süngü adedi ve topçu mermisi bakımından düşmandan dört beş defa daha az olan bu kıymetli kolordu, her şeye rağmen üç ay on gün müddetle İngilizleri oldukları yerde”* tutar. İki taraf da yarı yarıya zayıflar. Topçu ateşinden mahrum olan Türk sağ sahilindeki kuvvetlerin savunmada kalma imkânı yok olmuştur. Elde kalan son birlikler, 24 Şubat 1917 gecesi Dicle'nin sol tarafına geçirilirler. Yer, Kut batısındadır. Geçirilebilen bir tabur, karşı sahildeki bir köprübaşını tutmuştur. Geride kalanlar savaşarak şehit veya esir olurlar. Üç buçuk aydır erimekte olan 18. Kolordu, zayıf ihtiyatları ile birlikte, karşısında toparlanmakta olan düşmana taarruzlar yapsa da etkili olamaz. Bütün mevcudu beş altı bin yorgun asker kalmıştır. Onları daha fazla bekletmek kolordunun mahvına sebep olacaktır. Kolordu

Bağdat'a doğru kuvvetlerini toplayarak geri çekilir. Bu sıra Şubat 1917'de Kut yeniden İngilizlerin eline geçer¹².

Çekilen Osmanlı kuvvetleri, tutunduğu yerlerde, ağır zayiata rağmen "kahramanca dövüşmeye" devam eder. Fakat artık Bağdat'ın da savunulması tehlikeye düşmüştür. Bu sıra 18. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'dir. Badat'ı savunma ümidi zayıf olmasına rağmen emredilirse, kendisi başta olmak üzere emredilirse ölümüne savaşacaklarını bildirir. "*Bağdat bizim için mezar olsa da son ere kadar onu savunuruz. Düşman cesetlerimiz üzerinden geçer*" teklifinde bulunur. Ama 13. Kolordunun geri çekilme hattının kesilme ihtimali doğmuştur. Musul'u savunmak üzere kolordu çekilir. Böylece Mart 1917'de Bağdat düşer. Osmanlı kuvvetleri direnişlerini, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngilizlerin Musul'u ateşkesine rağmen işgal etmelerine kadar sürdürürler (Mackfie, 2003, 148).

"Almanların siyasi ihtirasları yüzünden Başkumandanlık emri ile" İran içlerine sürülen 13. Kolordunun da çekilmesi gerekmiştir. Bağdat'ın savaşız terk edilmesinden sonra Dicle boyunca gerileyen kuvvetlerimiz, Bağdat kuzeyindeki Belet İstasyonu ile Stabulat harabelerini tahkim ederek savunma muharebeleri verir. 18. Kolordu Kumandanlığı Albay Galatalı Şevket Bey'e verilmiştir. 21-22 Nisan 1917'de karşılıklı taarruzlarda "kan gövdeyi" götürmüştür. Fakat mücadele dengesiz kuvvetler arasında olmaktadır (Sorgun, 2010, 156-157). Burada iki taraf da üç-dört bin kayıp verir. Artık 6. Ordu Komutanı olarak Halil Paşa'nın karargâhı Musul'dadır. 1917 Haziran'ında bölgede görev yapan komutanlarla Enver Paşa Halep'te toplanırlar. Toplantıya İzzet, Cemal, Halil ve M. Kemal Paşalar katılmıştır. Sonuçta Irak Cephesi ikinci derecede cephe kabul edilerek Suriye'nin takviye edilmesi kararlaştırılır. Bundan sonra 6. Ordu, Tigris-Musul üzerinden Diyarbakır veya Nusaybin'e kadar yavaş yavaş çekilecektir. İngiliz piyade ve süvarileri, topçu birlikleri ile zırhlı otomobillerinin (tank) desteğinde ilerlemektedir (Sorgun, 2010, 158-159).

İngilizler, gizli anlaşmalarda da mandaları altına alacakları yerler olarak belirlenen Filistin ve Irak cephelerinde, ordu ikmal ve bakım hizmetlerini kolaylaştırmak üzere demiryolları inşa etmişlerdir. Demiryolu üstünden, kamyon, kamyonet, zırhlı araçlar, cephane getirip yığarlar. "Hindistan'ın bitmez tükenmez kaynaklarından yeni birlikleri cepheye getirirler." Demiryolları ile askeri birliklerin erzaklarını zamanında yetiştirmektedirler. Bizde ise cephane ve erzak nakliyatı, deve ve merkeplerle yapılmaktadır. Bunun için deve istasyonları kurulmuştur. İstasyon denilen yerler, develerin ayakta yanaştırılıp üstüne yüklerin konarak bağlandığı bir çeşit rampalardır. Böylece yükünü alan deve ağır ağır savaş bölgesine doğru yola koyulmaktadır. Cephedekilerin cephane ve yiyeceği böylece daha "hızlı" gönderilmektedir. Yalnız, deve ve merkep katarları ile taşınan cephane sayılıdır. Onları yeri geldiğinde kıyasıya ateşlemek yani bolca harcamak mümkün değildir. Bu yüzden, uzun geri çekilmelerle birlikte moral çöküntüleri oluşmuş ardından da firarlar başlamıştır (Sorgun, 2010, 160).

Cephelerdeki gelişmeler iyi değildir. Osmanlı Genel Karargâhı, Filistin ve Irak ordularını bir kumanda altında toplayarak, Yıldırım Orduları Grubu'nu oluşturur. Grup karargâhı Halep'te olacaktır. Bütün önemli ordularda olduğu gibi bu grubun başına da Alman Generali von Falkenhayn (1861-1922) getirilir (Sorgun, 2010, 160).

¹² İngilizler, Irak'taki manda yönetimini kurarken Ağustos 1921'de 14 liva oluştururlar. Bu 14 livadan birinin merkezi de Kut'tur. Kut, 2002'de 18 muhafazadan (liva) Vâsıt'ın merkezidir. Toplam nüfusu 860.000, Kutü'l-Amare'nin nüfusu ise 380.000'dir (Bilge, 2002, 26/503).

Falkenhayn, Alman Ordusu Genelkurmay Başkanlığı, Harbiye Nazırlığı yapmış birisidir¹³. İlk iş olarak cepheleri dolaşır. Musul'da Halil Paşa ile görüşür. Halep üzerinden Fırat boyunca güneye ilerleme düşüncesindedir. Halil Paşa, Suriye'de durumun düzeltilmesinden sonra yeni menziller teşkil edilebileceği takdirde bu düşüncenin yerinde olabileceğini söyler. Zira 6. Ordu, çok zayıf düşmüştür. Sayı ve ikmal yönden üstünlüğü elde etmek gerekmektedir. Eldeki mevcut kuvvetlerle, değil güneye ilerlemek ancak Dicle boyunda düşmana baskıda bulunmak mümkündür. Mevcut durum göz önünde tutularak güneye ilerleme düşüncesinden vaz geçilir (Sorgun, 2010, 161).

Çekiliş sürecinde toplu felaketler yaşanır. Bunlardan birisi, 50. Fırkanın bütün askerlerinin yaralı bir vaziyette teslim olmalarıdır. Fırka kumandanı Şükrü Naili Bey, Remadiye felâketine düşmemek için Hit'i tahliye ederek, Bağdadi mevzilerine çekilir. Kanaati Bağdadi'de dahi savaşın kabulünün hatalı olacağı yolundadır. Bu görüşünü 6. Ordu ve Yıldırım Orduları Grubu kumandanlıklarına da bildirmiştir. Alman Ordu kumandanı, Şükrü Naili Bey'in işten el çektilirerek yerine bir başkasını tayin etmesini, emir almadan Hit'ten çekildiği için de Musul'da Divan-ı Harbe verilmesini Halil Paşa'ya emreder. Halil Paşa, fırkanın başına Kaymakam Nazmi Bey'i atarken, Şükrü Naili'nin bir zaruretten çekildiğini, Divanı Harbe verilmesinin yerinde olmadığını bildirir. Fakat sonuç, acıdır. 26 Mart 1918'de, süvari ve zırhlı birlikleri ile saldıran düşman, 50 Fırkayı kuşatarak geri çekilme yollarını da keser. Yorgun asker, kuşatma hattını yarıp çıkamamıştır. Savaş hattına sürülen düşman uçakları, çemberde kalan birliklerimiz üzerine bomba yağdırırlar. Sonuç yaralı vaziyette komutan Nazmi Beyle birlikte tüm askerinin teslimidir. Böylece, 500 tüfek, 20 top düşman eline geçmiş, Halep yolu İngiliz zırhlılarına açılmıştır. Şükrü Naili Bey'in düşüncesi, doğru çıkarken Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığının hatası, bize çok pahalıya mal olmuştur (Sorgun, 2010, 163).

Silleli Miktat Çavuş

Üstteki yanlış hesaplara, hatta müttefik, dost görünümlü ihanetlere rağmen Mehmetçik geri çekiliş sürecinde de destanlar yazar. 29 Ekim 1918'de Türk Ordusundan bir birlik, Musul'un yaklaşık 120 kilometre güneyindeki Sirkat mevkiindedir. Yedinci Alay'ın İkinci Tabur ve Yedinci Bölüğü'yle birlikte Dicle yakınındaki Sirkat mevkiinde asker mevziye girmiştir. Asker içinde Silleli Miktat Çavuş da bulunmaktadır. Silleli Miktat, okuması yazması olan, hafız bir askerdir. “ürül gürül Kur'an okurken arkadaşlarının kendin geçtiği” birisidir. Cepheye geldiği zaman komutanı adını sormuş, o da “Miktat” deyince “Bi ne biçim isim” diye dudak büküp, gülümsemiştir. Yalnız ne iş yaptığını sorunca da, elinden marangozluk, sıvacılık, duvarcılık, desticilik geldiğini, ne iş olursa yapabileceğini söylemiştir. Cin gibi zeki, yakışıklı, gürbüz bir delikanlıdır. Ahilik geleneğinden gelen bazı mesleklerin, Seymenlik töresinin yaşadığı Silleli Miktat, kısa süre sonra çavuş yapılır. Yalnız kendine has tuhaf karşılanan bir tutumu vardır. Her muharebede, tüfeği ve süngüsü ile birlikte yanında iki metre uzunluğunda kalınca bir sırık taşımaktadır. Arkadaşları, komutanları bu yüzden vurulup öleceğini düşünerek bu sırık taşıma işinden vazgeçmesini isterler. Fakat o devam eder. Çünkü her gittiği cephede sipere bu sırığı dikip ucuna Türk Bayrağını asarak dalgalanmasını

¹³ Almanya'nın, Mayıs 1917'den itibaren Falkenhayn'a ayda 200.000 Türk altını tahsis ettiği, Yıldırım Harekâtı için 5 milyon altın lira harcamaya hazır olduğu, bütün bu paraları da Türkiye'nin hesabına borç olarak yazdığı belirtilmiştir. Almanya'nın gelecekteki emperyalist çıkarlarına hizmet etmek üzere gönderdiği bu altınlardan bir kısmı, Mustafa Kemal'i yanında tutmak amacıyla ona gönderilmiş, fakat Mustafa Kemal, bu altınları bağlı bulunduğu ordunun kayıtları altına alıp, işe giderlerinde kullanmak üzere teslim etmiştir. General Falkenhayn'ın Aralık 1917'de Kudüs'ün alınmasında başarısız oldu ve görevinden alındı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Erich_von_Falkenhayn, erişim: 05.04.2016.

istemektedir. Düşmana hücum edilip, yeni siperler, yeni mevziler alındı mı anında Türk Bayrağını orada dalgalandırmaktadır. Siperlerde daha süngü süngüye göğüs göğüse çarpışılırken o, önce bayrağı diker, sonra savaşırdı. Sirkat mevkiinde de âdetini değiştirmez. Miktat Çavuş'un bölüğü 130 kişiden oluşturulmuştur. Karşılarında ise İngilizlerin 500 kişilik güçlendirilmiş bir taburu bulunmaktadır. İngilizlerin topu, tüfeği, bombası gibi bütün savaş malzemesi boldur. Üstelik İngilizler ilerleyen, Osmanlı kuvvetleri, geri çekilen, yeterli desteği alıp ikmalini yapamayan birlikler durumundadır. Düşman önce şiddetli bir topçu ve makineli tüfek ateşi açar. Bir saate yakın ateş devam ettirilir. Ardından saldırı yapacakları bellidir. Türk siperlerinden başlarını kaldırıp baktıkları zaman, düşman kuvvetlerinin üç sıralı ve kademeli avcı hattında kendi siperlerinin dibine kadar yaklaştığını görürler. Artık kaybedecek zaman yoktur. Ölümüne, süngü süngüye, göğüs göğüse çarpışma zamanı gelmiştir.

Hücum emri verilir. Türkler, süngüleri takılı olduğu halde ellerinde tüfekleri mevzilerinden birer ok gibi fırlarlar. Düşman, en az dört kat kalabalıktır. Üstelik avcı hatları arasındaki mesafeyi kısaltıp Türkleri çember içine almak için üç kademeli kuvvetini tek bir sıra haline getirip saldırıya geçmiştir. Kurtuluş gözükmemektedir. Silleli Miktat Çavuş, arkadaşlarına, "Cephenin ortasına hücum!.." emrini verir. Yalnız düşmanın kuvvetine, kuvvetle karşı konulamayacağını, cephenin orta yerinin sadece süngüyle yarılamayacağını anlamıştır. Süngü takılı tüfeğini çaprazlama boynuna geçirir. Önceden birkaç ekmek torbasına doldurduğu kum ve her zaman yanında taşıdığı sırlıkla meydana çıkar. O artık kükremiş bir aslan gibidir. Eli makineli tüfek gibi işler. Karşısındaki düşmanın gözlerinin içine kum serper, diğer yandan da sırtı yüzlerine gözlerine indirerek onları yanına yaklaştırmaz. Gözlerine kum kaçan düşman askerleri, kâh sırtını dönmekte, kâh rast gele sağa sola süngülerini sallamaktadır. Bu şaşkınlık Miktat Çavuş'un takımının işine yarar. Mehmetçiğin süngüsü, "bir lokomotifin piston kolu gibi düşman askerlerine batıp çıkar." Kan gövdeyi götürmektedir. Cephe yarılr. Düşman ikiye bölünmüş, panik başlamıştır. Bu defa cephenin parçalandığı yerden yanlara doğru düşman birliklerinin imhasına geçilir. Artık İngilizlerin geri çekilmekten başka çaresi kalmaz. Çareyi ters yüze dönüp kaçmakta bulurlar. Bu defa arkalarından makineli tüfekler ve bombalar yetiştirilir.

Az sonra muharebe meydanında beş yüz kişilik düşman kuvvetinden dört yüzünün telef olduğu görülür. İngiliz birliği yenilgiye uğramış, ileri harekâtın gerçekleştirildiği bir sıra unutamayacakları bir dersi almışlardır. Silleli Miktat Çavuş, hiçbir şey olmamış gibi, kaçan düşmanın ardından girdiği yeni mevziye Türk Bayrağını dikmiş gölgesi altına girmiştir. O, şerefle bayrağının dalgalanışını seyre dalar (Keşmir, 2004, 26-27).

Musul'a Hamam el-Alil üzerinden 119, doğu yolundan ise 135 km mesafedeki Sirkat.

Bu minval üzere Türk Ordusu Bağdat'tan kuzeye 415 km çekilerek Musul'da Mondros Mütarekesine kadar durmuştur. Böylece Basra'dan 950 km kuzeye çekilmiş bulunmaktadır. İngilizlerin ateşkes ilan edildiği halde saldırılarına devam etmeleri üzerine Kasım 1918'de Diyarbakır doğrultusunda çekilmek durumunda kalmıştır. Bu durum, ateşkes sonrası gerçekleştiği için Musul üzerinde Türkiye'nin hak iddiasının kaynağını oluşturmuştur.

Kaymakam Özdemir Bey'i görevlendiren TBMM Hükümeti, yerel güçleri organize ederek Lozan sürecine kadar Musul'u kurtarmak için harekâtı devam etmiştir. Yalnız TBMM Hükümetinin, 1922 sonunda desteğini çekmesi üzerine, İngilizlerin ilerlemesi karşısında Özdemir Bey İran üzerinden Van'a teslim olmadan maceralı bir yürüyüşle dönebilmiştir.

Kut Bayramının Kaldırılışı

Kut Zaferi değerlendirilmediği için İngilizler Irak, Basra bölgesinden atılamadı. İslâm diyarından atılamadıkları gibi, bölgede büyük güçleri toplayarak Kut, Bağdat, Musul'u aldılar. Ardından Urfa'ya Antep'e girdiler. Aslında İngilizlerin girdikleri yerler, anayurt değildi. Yüreğimize, aklımıza da girerek, "kavmi necip" olarak adlandırılan bu İngiliz engereği, Türkiye'nin yönetimini, okumuşlarını etkiledi. Kut coğrafyasının fiilen İngiliz mandasında kaldığı gibi zaferi de İngilizlere bağışlandı.

1916'dan itibaren Türk ordusu, her yıl 'Kut Günü' kutlamaları yapar. Ordu çevresindeki bayram kutlamaları, cumhuriyet devrinde de devam eder. Böylece Nisan 1916'da, tarihinde uğradığı en utanç verici mağlubiyet olarak, Kutü'l-Amare'de İngiltere'yi nasıl da yendiğimiz anlatılır. Kut'un anlam ve önemi üzerinde heyecanlı konuşmalar yapılır. Fakat ülke yönetiminde İngiliz etkisi ile paralel olarak değişiklikler olur. Türkiye'yi savaşa sokma çabalarına karşı direnerek, "*Ben Mehmetçiği diri diri fırına attırmam*" diyen, İngilizler safında harbe girmemiz için en az bin uçak ve bin tankın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunan Mareşal Fevzi Çakmak, İnönü tarafından görevinden alınıp emekliye sevk edilir. Türkiye'de İngilizce yaygınlaştırılmaya başlanır.

İngiltere'den gelecek olan iki ağ gemisi ile Muavenet Muhribimize sancak merasimi yapmayı planlarız. Yalnız Muavenet tam teşekküllü olmamalıdır ki, Gayret Muhribinin bazı kısımlarının, alınacak Muavenet Muhribine hediye edileceği bilgisi belgelere girer. Ardından İngiltere'den 1946'da Muavenet muhribini alarak donanmaya katarız. Sanki Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sipariş verip parasını ödediğimiz iki zırhlıya el konduğu gibi, İngiltere, savaş bittikten sonra Muavenet muhribini teslim etmiştir. Muavenet muhribini bize Wingtonbay adlı İngiliz refakat gemisi getirmiş ve ayrılmıştır. Muavenet, İngiltere'den aldığımız tek gemi değildir. Üç tarafı denizlerle çevrili, denizcilik bayramları kutlayan Türkiye'nin, gemi yapmaya değil başka gemiler alarak güçlenmeye ihtiyacı vardır. Onun için Gayret muhribi harap olduğundan yerine İngiliz donanmasından Oribi muhribinin verileceği vaat edilir.

Bu sıralar silahlı kuvvetlerimizde 1916'dan beri kutlanan Kut törenleri de sessiz sedasız kaldırılır. Mevcut durum Türkiye'nin, İngiltere ardından ABD güdümüne girme sürecinin önemli göstergelerinden biridir. 1946 Nisanından itibaren sadece Kut'un bayram olarak kutlanma işi kaldırılmaz. O kadar ki Kut, zaferlerimizin anlatıldığı kitaplarda bile yer almaz olur.

Zaferlerimiz adını taşıyan bir eserde Sapienze (1499), Vertizo (1537), İstabur (1541), Konotop (1659), II. Mustafa'nın Almanya üstüne zaferleri olan Lugoş Zaferi (1595) ve Olaş Zaferi (1696) gibi Kut Zaferinin bir kısmı olabilecek zaferlerden bahsedilir. Ama Kut'a tek satır ile yer verilmez (Bkz. Bozgeyik, 2000).

İngilizler ise böyle yapmamışlardır. Onlar, kendilerine "*korkunç bir değersizlik hissi veren o teslim olma sabahını asla*" unutmazlar. Teslim olmanın melankolik işlerini yaparlar. "*Zavallı topçular gururla baktıkları silahlarını parçalara ayırırken*" gözyaşlarını tutamaz. Türkler öğleyin gelip mevzileri devraldıklarında, "*Babil'in sularının kenarında oturup ağlarlar*". Kuşatmayı bizzat yaşayan İngiliz subayları ise, yıllar sonra İngiltere'de, "*Kut Cemiyeti*"ni

kurarlar. Unutma yerine, inadına hatırlama söz konusudur. Unutma veya unutturma işlemi Türkiye'dedir.

Hâlbuki biz, Kut'u kutlamalardan kaldırdığımız dönem, yığınla başka kutlamalar yaparız. Demek ki kutlanacak gün ve konu bulma arayışımız vardır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yer alan bazı kutlama örneklerini hatırlamak, kutlama zenginliğimiz açısından fikir verecektir: Halkevlerinin yıldönümünü kutlama, çocuk haftası kutlamaları, Dil Bayramı kutlamaları, Lozan'ın yıldönümü kutlamaları, 30 Ağustos kutlamaları, 15 Mayıs Tayyare Şehitleri Günü kutlamaları, 23 Nisan Çocuk Haftası kutlamaları, 19 Mayıs kutlamaları, Hakkâri'de dil bayramı kutlamaları, Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlamaları, Kabotaj Bayramı kutlamaları, Denizcilik Bayramı kutlamaları, Toprak Bayramı kutlamaları, Hatay'ın kurtuluş yıldönümü kutlamaları bunlardan bazılarıdır. Bu tür kutlamalar yeterli gelmediği için onlara, "Atatürk ve İnönü'nün bazı şehirlere ilk defa geldikleri günün yıldönümü münasebetiyle" de kutlamalar düzenler, onların nasıl yapılacağına dair tamimler hazırlayıp yayınlarız.

Bütün bu kutlamalar yapılırken, aradan Kut'un çekilip alınmasının anlamı nedir?

SONUÇ

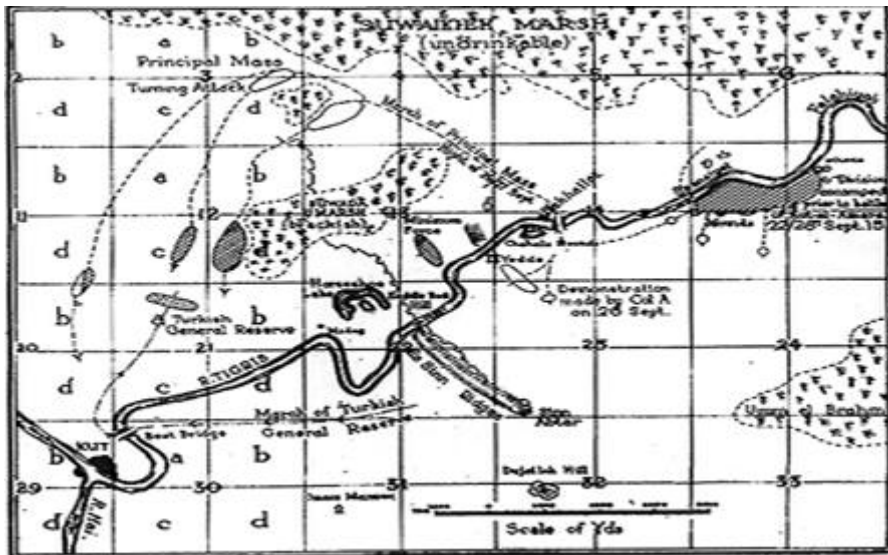
Kut Zaferi, Çanakkale'den sonra Birinci Dünya Harbi içinde kazandığımız ikinci büyük zaferdir. Kut'un teslim alınmasından önce yirmi, teslim alınmasından sonra da yine ona yakın siper ve meydan muharebeleri yapılmıştır. Mehmetçik, Çanakkale'de olduğu gibi, görevini hakkıyla yerine getirmiş, muharebeler içinde zafer öncesinde olduğu gibi çekiliş sürecinde de defalarca destan yazmıştır. Fakat Kut Zaferi ile birlikte Irak'ın, hatta Güneydoğu Anadolu'nun düşman işgali altına alınmasının gerisinde, Almanlara adeta teslim edilen Osmanlı karargâh-ı umumisi ile Alman emellerinin en önemli dayanağı olan Osmanlı Orduları Başkumandan Vekili aynı zamanda Harbiye Nazırı olan Enver Paşa bulunmaktadır. İşgal güçleri karşısında defalarca aynı yanlışın yapılması, Irak'ı işgale açık hale getirmiştir. Harbin başlangıcındaki kolorduların Irak'tan çekilmesi yanlış kabul edilse bile, zaferden sonra galip kuvvetlerin önlerindeki yüz bini aşkın İngiliz yığınağının varlığını bile bile çekilip İran içlerine gönderilmesi, hata olarak görülebilecek bir durum değildir. Çünkü cephe komutanı defalarca uyarılmış, iki defa istifasının kabulünü isteyerek itirazını emir-kumanda zinciri içinde en üst düzeyde iletmiştir. Ama Türkiye'yi, Almanya'nın kullanılmaya elverişli doğu kolu görenlerle onların içimizdeki aletleri, vatanımızın geleceğini değil, Almanya'nın geçici çıkarını gözetmişlerdir. Mehmetçik kanları ile çöl sulanırken, vicdanı kanayan, istifa ederek Altıncı Ordudan ayrılan tek bir Alman Albayı dışında yetkilinin çıkmaması da garip karşılanmamalıdır. Çünkü ortaklarımız durumundaki Almanlar, önce kendi ülkelerini düşünmüşler, Osmanlı Devleti'ni, Mehmetçiği sonuna kadar emelleri doğrultusunda değerlendirmeyi uygun görmüşlerdir. Burada asıl sorgulanması gereken, mevki, para, telkin vb. birçok aracın kullanıldığı bu pazarda, Osmanlı okumuşlarının Alman emellerine uyumlu hizmetleridir. Alman kurmaylar tarafından yetiştirilmiş olmaları, Alman emellerine hizmeti meşru kılmamalıdır. Kendi evlatlarını, Hıristiyan Medeniyetinin ellerine teslim eden Osmanlı, fiili savaştan çok önce, aslında kültür ve medeniyet savaşını kaybetmenin kahredici

sonuçlarını devşirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise, “teslimiyet sendromunu” yok edeceğine, onu içten benimsemeyi tercih etmiştir. Mehmetçiğin kanıyla kazandığı zaferi, İngiltere'nin hatırına yok sayma yoluna gidebilmiştir.

Bu gelişmeler, yalnızca tarihle yüzleşmemizi değil, artık kültür ve medeniyet âleminde silkinmemizi gerektirmektedir. Irak gibi İslam coğrafyasını sömürge imparatorluklarının birer halkası haline getirmede mahir olan Hıristiyan Medeniyetinin bölme, parçalama ve sürekli sömürme emellerine karşı İslam Medeniyetinin okumuşlarının artık uyanması gerekmektedir. Çünkü saldırılar, yüz yıl ötede kalmamıştır. İngiltere'nin temsil ettiği güçler, aynı coğrafyayı yüz yıl sonra da işgal, parçalama ve yönetme çabasını, aynı vahşet ve acımasızlıkla devam ettirmektedirler. Afganistan, Irak'ta başlayan işgal, Suriye'de, Türkiye'nin Güneydoğusunda devam etmektedir. Üstelik bu işgal, 1914'te Basra'da başlayan işgalin devamıdır. Zaten arada boşluk bulunmamaktadır.

Yönetim adlarının değişmesi, bölgede onlarca devletin kurulmuş olması işgalin sona erdiğini değil, çok daha sinsi, çok daha hesaplı bir şekilde devam ettirildiğini göstermektedir. Birinci Dünya Harbi öncesindeki oryantalist çalışmalarla başlayan bölgeyi tanıma, ayrıştırma sonra da fiilen işgal etme çabaları durmuş değildir. Yeni tanıma, ayrıştırma, örgütlenme ve çatıştırma çalışmaları, artık işgalcilerin; akıl, para, silah sanayi ürünleri ile savaştığını, asker harcamaya bile ihtiyaç duymadığını göstermektedir. Çünkü Haçlı emperyalizmine hizmet edecek, onların emelleri doğrultusunda yeteri kadar kan döküp can verecek yerli Haçlı askeri bulunmaktadır. Üstelik bunlar, eskisi gibi yalnızca pozitivist, materyalist, İslam'a yabancılaştırılmış kesimlerden devşirilmemektedir. İslam adı altında da Haçlı hizmetkârlarının çalışıyor olması, yeni sömürge yöntemlerinin daha tehlikeli olduğunu düşündürmelidir.

Kut Zaferi, önemli olanın zaferi kazanmak olmadığını bize tarih olarak ispatlamıştır. Önemli olan zaferi kazanmak değildir. Önemli olan, zaferi kazanan kültür ve medeniyet değerlerinin, zaferi hazırlayan düşünce ve ruh ikliminin yaşatılmasıdır. Yeni Kut zaferlerinin artık, düşünce dünyasında, yürek ve beyinlerde kazanılmasına ihtiyaç vardır. Okumuş nesillerimizi son asırlar boyunca Hıristiyan Medeniyetinin emrine tahsis ederek, Mehmetçik kan ve terini yeterince selsebil ettik. Artık kayıpların ana nedeninin kazanılması vakti gelmiştir.

Plan of the Battle of Kut - Amara

Irak'ta İngiliz, Hint askerleri.

General Townshend

Halil Paşa

انگلیز لرك تاريخى اك بيوك فلاكتى

كوتة الامارده محصور بولنان ۱۳۰۰۰ موجودلى جنرال طاوسند اردوسنك بوكون اسير حرب اوله رق تسليم آلتقه باشلاندينى باش قوماندانلق وكالت جايلاه سندن اشعار اولمغه اهالى محترمه به اعلان اولنور .

ترجان حقيقت — تورك اردوسى بوكون عثمانى ياراشى بنه يكي برشان وشرقله اعلا ايتدى . برقاچ كوندنبرى انگليز منابعدن كان - نيزلده انگليز لرك مملكتلىرى ، فكار عموميه سنى كوتة لاماردهك سقوطنه حاضرلقلرى احساس ايدىوردى . انگليز لرك قورقلدى ويزم بووك بزا اطشانلغ بلكه ديكمز بوماقبت نهايت تحق ايتدى وچناق قلعه ده تورك سونكيسنك آچيسنى بيكن انگليز بودمه ده عراقده بنه عيني الى فقط بودمه دها واسع برمه اسده حس ايتدبلر . بلكه ديكرى تمقيب ايدن بوهم نلر آرتقى انگليز نجم اقبانك سونك اوزره اولدينى واضحا كوستريبور .

طاوسندك قورتولمق ايچون ايتدىكى تكليف

بنداد عابرمزدن — جنرال طاوسند ، اردوسيله برابر سربسته چيغه سته مساعده اينك شريطه كوتة لاماردهك تسليمى تكليف بوكا مقابل نهدر طوق وارسه بولرى ونقد اوله رق برميلون ايرا ورميكنى وعد اتمش اسده بوكونلج تكليف بالطبع درجاله رد ايدندور .

“İngilizlerin tarihi

en büyük felâketi” başlıklı bir gazete kupürü.

Esir alınan İngiliz generalleri.

KAYNAKÇA

(KUT), Halil Paşa, 2015, *Kütü'l-Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, Hazırlayan: E. Çifci, Timaş Yayınları, İstanbul.

“Bir Vücûd-ı Lâ-yemût”, *Harb Mecmû'ası*, S. 13, İstanbul, s. 205-206, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013.

“Büyük Goltz Paşa”, 1916, *Harb Mecmu'ası*, Mayıs 1332, S. 9, İstanbul, s. 141, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013.

“İrak'da Kûtü'l-Emâre Şarkında Beyt-i İsâ Mukâbil Ta'arruzu”, 1916, *Harb Mecmû'ası*, Teşrîn-i Saâni 1333, S. 23, İstanbul, s. 354-359, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013.

“İrak'da Kûtü'l-Emâre Şarkında Sâbisî Meydân Muhârebesi”, 1916, *Harb Mecmû'ası*, Teşrîn-i Saâni 1333, S. 24, İstanbul, s. 370-371, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013.

“Şehîd Hakkı Fâzıl Bey”, *Harb Mecmû'ası*, Mayıs 1916, S. 15, İstanbul, s. 238, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013.

Abdullah Fevzi Efendi, 2010, *Çanakkale Cephesinde Bir Müderris –Hatıralar-*, Hazırlayan: Ali Osman Koçkuzu, İz Yayıncılık, İstanbul.

Ahmet İzzet Paşa, 1992, *Feryadım*, c. I, Nehir Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, Sina, 1998, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1995, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1860-1908*, c. I, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1999, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1914-1922*, c. III, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BİLGE, Mustafa L., 2002, “Kûtü'l-Amare” md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 26, s. 502-503, Ankara.

BOZGEYİK, Burhan, 2000, *Zaferlerimiz*, Erhan Yayınları, İstanbul.

ÇULCU, Murat, 2007, *Tarihin Satıraralarında İngiliz Esir*, Toplumsal Çözüm Yayını, İstanbul.

KEŞMİR (Kışmir), Celalettin, 2004, *Konya Yazıları*, (Silleli Miktat Çavuş, *Yeni Konya*, 30 Mart 1968, S. 349, s. 2'den), Hazırlayan: Mustafa Özcan, Tablet Kitabevi, Konya.

KÖROĞLU, Erol, 2004, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yayınları, İstanbul.

MACKFİE, A. L., 2003, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Kitap Yayınevi, Çevirenler: D. Acar-F. Soysal, İstanbul.

SORGUN, Taylan, 2007, *Halil Paşa İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*, Kumsaati Yayınları, İstanbul.

Süleyman Nazif, 1916, "Süleyman Askerî Bey", *Harb Mecmu'ası*, Mayıs 1332, S. 9, İstanbul, s. 130-131, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2013.

TOWNSHEND, Charles V. F., 2007, *Irak Seferi ve Esaret*, Tercüme: Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sadeleştiren: R. Ahışalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

URAL, Selçuk, 2006, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 187-210.

<http://www.dunyabulteni.net/haberler/296515/unutulmus-bir-zafer-kutul-amare>, 13 Mart 2016.

https://en.wikipedia.org/wiki/Colmar_Freiherr_von_der_Goltz, 13 Mart 2016.

Goltz ve Türk subayları.

İngilizlerin Kut'te teslim alınma merasimi ile ilgili temsili bir resim.

6. Ordu komutanı iken Bağdat'ta vefat eden Goltz Paşa'nın İstanbul Tarabya'daki Alman Askeri Mezarlığında bulunan mezarı (<http://www.radikal.com.tr/hayat/istanbul-bogazinda-bir-alman-sehitligi-891837/>, 13 Mart 2016).

